



T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ
ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ



ATATÜRK DERGİSİ
JOURNAL OF ATATURK



“Tarih, Erzurum Kongresini şüphesiz
ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir”.
(7 Ağustos 1919)

ERZURUM KONGRESİ'NİN 100.YIL ÖZEL SAYISI

Cilt/Volume: VIII

Sayı/Number:1

Temmuz/July 2019

ATATÜRK DERGİSİ

(Journal of Atatürk)

ISSN: 1302-7549

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

2019 (Temmuz)

CİLT: VIII

SAYI:1

ATATÜRK DERGİSİ

(Journal of Atatürk)

2019 (Temmuz)	CİLT: VIII	SAYI:1
---------------	------------	--------

Yılda iki kez yayınlanan Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü Uluslararası Hakemli Dergisi

(Ataturk University, Directorate of the Principles of Ataturk and History of Reforms And Internationally Recognised Refereed Journal Published Biannually)

Atatürk Dergisi, Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBİAD) ve Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS INDEX) tarafından taranmaktadır.

Journal of Atatürk Scanned by SOBİAD and ASOS INDEX.

Atatürk Dergisi'nin Yayın Dili Türkçedir.

SAHİBİ / OWNER

Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü Adına Atatürk Üniversitesi Rektörü

Prof.Dr. Ömer ÇOMAKLI

(In the name of Ataturk University, Ataturk's Principles and Revolution History Institution, Rector of Ataturk University)

Prof.Dr. Ömer ÇOMAKLI

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof.Dr. S. Esin DAYI (Atatürk Üniversitesi)

Prof.Dr. İbrahim Ethem ATNUR (Milli Savunma Üni.)

Prof.Dr. Yavuz ASLAN (Atatürk Üniversitesi)

Prof.Dr. İhsan Sabri BALKAYA (Atatürk Üniversitesi)

Doç.Dr. İsmail EYYUPOĞLU (Atatürk Üniversitesi)

Doç.Dr. Tolga BAŞAK (Atatürk Üniversitesi)

Doç.Dr. Erkan CEVİZLİLER (Atatürk Üniversitesi)

Doç.Dr. Asaf ÖZKAN (Atatürk Üniversitesi)

Dr.Öğr.Üyesi Yavuz ÖZDEMİR (Atatürk Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Prof. Dr. S. Esin DAYI (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. İsmail EYYÜPOĞLU (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Tolga BAŞAK (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Erkan CEVİZLİLER (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Asaf ÖZKAN (Atatürk Üniversitesi)

Dr.Öğr.Üyesi Asuman DEMİRCİOĞLU (Atatürk Üniversitesi)

Editör / Editor in Chief

Prof. Dr. Prof. Dr. S. Esin DAYI (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)

İngilizce Dil Editörü/English Language Editor

Öğr. Gör. Tefik DARIYEMEZ (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)

Hakem Kurulu/Referees Board

Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT (Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Samsun)

Prof. Dr. Gen Stoyan ANDREEV (Bulgaristan)

Prof. Dr. Mesut ÇAPA (Ankara Üniversitesi-Ankara)

Prof. Dr. Habıbbeyli İsa EKBEROĞLU (Azerbaycan)

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN (İstanbul Üniversitesi-İstanbul)

Prof. Dr. Selami KILIÇ (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)

Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ (Yeditepe Üniversitesi-İstanbul) (E)

Prof. Dr. Cengiz HAKOV (Bulgaristan)

Prof. Dr. Cemil HASANLI (Azerbaycan)

Prof. Dr. Hajı Muhammed HUZHENHUA (Çin)

Prof. Dr. Şakir İLBAY (Kazakistan)
Prof. Dr. Musa QASIMLI (Azerbaycan)
Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ (Necmettin Erbakan Üniversitesi-Konya)
Prof. Dr. Osman AKANDERE (Necmettin Erbakan Üniversitesi-Konya)
Prof. Dr. Mihail MAXİM (Romanya)
Prof. Dr. Justin McCARHTY (Amerika Birleşik Devletleri)
Prof. Dr. Muhammed NUREDDİN (Lübnan)
Prof. Dr. Asan ORMUŞEV (Kırgızistan)
Prof. Dr. Ali SARIKOYUNCU (Dumlupınar Üniversitesi-Kütahya)
Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN (Gazi Üniversitesi-Ankara)
Prof. Dr. Mehmet Akif TURAL (Gazi Üniversitesi-Ankara)
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Hacettepe Üniversitesi-Ankara)
Prof. Dr. Yavuz ASLAN (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR (Milli Savunma Üni.-Erzurum)
Prof. Dr. Serpil SÜRMEİLİ (Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Samsun)
Prof. Dr. Enis ŞAHİN (Sakarya Üniversitesi-Sakarya)
Prof. Dr. Betül ASLAN (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Prof. Dr. Haluk SELVİ (Sakarya Üniversitesi-Sakarya)
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ (Karadeniz Teknik Üniversitesi-Trabzon)
Prof. Dr. Mehmet OKUR (Karadeniz Teknik Üniversitesi-Trabzon)
Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Samsun)
Prof. Dr. Mustafa ORAL (Giresun Üniversitesi-Giresun)
Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Prof. Dr. Salim GÖKÇEN (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi-Erzincan)
Prof. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN (Ahi Evran Üniversitesi-Kırşehir)
Prof. Dr. Necmi UYANIK (Selçuk Üniversitesi-Konya)

Prof. Dr. İhsan BALKAYA (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Prof. Dr. Mithat AYDIN (Pamukkale Üniversitesi-Denizli)
Prof. Dr. Mehmet KÖÇER (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi-Nevşehir)
Prof. Dr. Zafer ÇAKMAK (Fırat Üniversitesi-Elazığ)
Prof. Dr. Tahir KODAL (Pamukkale Üniversitesi-Denizli)
Doç. Dr. Firdovsiye AHMADOVA (Azerbaycan)
Doç. Dr. Dilaver AZİMLİ (Milli Bilimler Akademisi – Azerbaycan)
Doç. Dr. Faik ELEKBERLİ (Milli Bilimler Akademisi – Azerbaycan)
Doç. Dr. Hayat ŞAMIYEVA (Azerbaycan)
Doç. Dr. İsmail EYYÜPOĞLU (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN (Çankırı Karatekin Üniversitesi-Çankırı)
Doç. Dr. İrade MEMMEDOVA (Azerbaycan)
Doç. Dr. Erkan CEVİZLİLER (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Doç. Dr. Tolga BAŞAK (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Doç. Dr. Asaf ÖZKAN (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Doç. Dr. Ömer ERDEN (Ordu Üniversitesi-Ordu)
Doç. Dr. Ahmet İLYAS (Batman Üniversitesi-Batman)
Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN (Çankırı Karatekin Üniversitesi-Çankırı)
Dr. Öğr. Üyesi Asuman DEMİRCİOĞLU (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KALEMLİ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi-Nevşehir)
Dr. Öğr. Üyesi Elif AKTAŞ (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ÖZDEMİR (Atatürk Üniversitesi-Erzurum)
Dr. Öğr. Üyesi Recep Murat Geçikli (İğdır Üniversitesi-İğdır)
NOT: Dergide yayımlanan makalelerin içeriğinden yazarlar sorumludur.

(The articles expressed in the journal are the responsibility of the individual authors)

Yazışma Adresi / Corresponding Adress:

Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü

25240 / Yakutiye-Erzurum

Eposta: atailens@atauni.edu.tr

Belgegeçer: (0442) 231 58 82

Tlf. : (0442) 2314463-64-65

ATATÜRK DERGİSİ

(JOURNAL OF ATATÜRK)

İÇİNDEKİLER

S. Esin DERİNSU DAYI

(Sunuş)

Erzurum Kongresi'nin 100.Yılı'nı Kutlarken

The 100th Anniversary of Erzurum Congress

1-6

Marta GRABOWSKA

(Makale Türü: Araştırma-İnceleme)

Poles In The First World War By The Example of The Austrian
Empire's Army

7-24

Masoumeh DAEİ

(Makale Türü: Araştırma-İnceleme)

XIX. Yüzyılda İnan Ve Osmanlı Ticari İlişkilerinde Alınan Vergi Ve Gümrük Tarife Terimlerinin
Tanımları

Definitions of The Tax And Customs Tariff Terms In The 19th Century Iranian And Ottoman
Commercial Relations

25-36

İsmail EYYUPOĞLU

(Makale Türü: Araştırma-İnceleme)

Avrupa Ekonomik Topluluğu (Aet) İle Türkiye Arasındaki Karşılıklı Beklentilerin

“*Hazırlık Dönemi*” Sürecinde Türk Basınına Yansıması

Interactive Expectations During “*The Preparatorion Period*” Between The European

Economic Community (Eec) And Turkey As Reflected In The Turkish Press

37-51

Asaf ÖZKAN - Esra TAŞDELEN

(Makale Türü: Araştırma-İnceleme)

Türkiye’de Kişi Hak Ve Özgürlüklerinin Gelişimi Bağlamında Hürriyet-i Şahsiye

Kanunu

Developments of Individual Rights And Freedom In Turkey And The Law of Freedom

Personality

53-78

Doğan KOÇAK

(Makale Türü: Araştırma- İnceleme)

17 Şubat 1926’da Kabul Edilen Türk Medeni Kanunu’na Göre Türk Kadınının Hak Ve

Özgürlükleri

Rights And Freedoms of The Turkish Women According to The Turkish Civil Code

Accepted In February 17, 1926

79-98

Hasan CANKURTARAN

(Makale Türü: Araştırma- İnceleme)

Tarihsel Süreçte Askeri Bandonun Gelişimi Ve İcracılarının Müzikal Kimliği

The Development of Military Band In The Historical Process And Musical Identity of İts

Performers

99-116

SUNUŞ
GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN ERZURUM'A GELİŞİNİN VE
ERZURUM KONGRESİ'NİN 100.YILINI KUTLARKEN

THE CELEBRATION OF THE 100th ANNIVERSARY OF GAZİ MUSTAFA
KEMAL ATATÜRK'S ARRIVAL IN ERZURUM AND ERZURUM CONGRESS

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Erzurum'a geliş tarihi olan 3 Temmuz 1919 ve 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihlerinde toplanan Erzurum Kongresi'nin 100. Yılı münasebetiyle; 100. Yıl kutlamaları kapsamında Enstitümüzün “*Atatürk Dergisi*”nin VIII. Cilt, 1. Sayısı'nın “*100. Yıl Özel Sayısı*” olarak yayınlanmasına karar verildi.

Atatürk adının verildiği ilk üniversitenin mensubu olmaktan; Enstitümüz tarafından uzun yıllardır yayınlanan ve uluslararası yayın kapsamındaki Atatürk Dergimizden ve Milli Mücadele tarihinde önemli bir yeri olan Erzurum şehrinde bulunmaktan büyük bir gurur duymaktayız.

Milli Mücadele'nin fikri teşkilatlanmasının gereği olarak Mondros Mütarekesi'nin Anavatanın her yerinin açık işgalini sağlayan 7. Maddesi ve “*Altı Doğu Vilayeti*” denilen Erzurum (Merkez Erzurum, Bayezit/Ağrı ili, Kuzey Bingöl, Kiğı, Yusufeli, Bayburt) Sivas (Merkez Sivas, Amasya, Tokat, Şark-i Karahisar/Şebinkarahisar), Diyarbakır (Merkez Diyarbakır, Siverek, Mardin ve Palu), Elazığ (Merkez Elaziz/Harpur, Adıyaman, Malatya, Dersim/Tunceli), Bitlis (Merkez Bitlis, Siirt, Muş, Genç/Güney Bingöl), Van (Merkez Van ve Hakkari) Vilayetlerinin -ki Mütareke'nin İngilizce metninde “*Altı Doğu Vilayeti'nin*” “*The Six Armenian Vilayets*” yani Altı Ermeni Vilayeti olarak geçtiği daha sonra anlaşılacaktır- işgali sağlayan 24. Maddesi'ne tepki olarak 1/2 Aralık 1918 tarihinde İstanbul'da Vilâyât-ı Şarkiyeye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kurulmuştu. Cemiyetin gayesi Doğu Anadolu'da bir Ermenistan yaratma fikir ve faaliyetlerine, Ermeni çetelerinin Türklere uyguladıkları katliam ve mezalimlerinin tekrar yaşanmasına engel olmak için her türlü mücadele vermektir.

Yine İtilaf Devletlerinin destekleriyle Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bir Pontus Devleti kurma faaliyetlerine karşı 12 Şubat 1919 tarihinde Trabzon'da Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kurulmuştu. Trabzon Vilayeti, Merkez Trabzon olmak üzere Rize, Giresun, Ordu ve Gümüşhane'den oluşmaktaydı. Cemiyetin yayın organı “*İstikbal*” gazetesi idi. 10 Mart 1919 tarihinde Vilâyât-ı Şarkiyeye Müdafaa-i

Hukuk-1 Milliye Cemiyeti'nin Erzurum şubesi açılmış ve “*Albayrak*” gazetesinin de yayınına başlanılmıştı.

3 Mayıs 1919 günü XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın Erzurum'a gelmesi ile Erzurum'da milli teşkilatlanmanın yoğunlaştığı görülmektedir. Kazım Karabekir Paşa'nın komutasındaki XV. Kolordu'nun askeri ve coğrafi kapsamda bulunan ve desteğini alan her iki cemiyetin 30 Mayıs 1919'da tarihinde birbirlerine çektikleri telgraflarda ortak bir kongre yapılmasına karar verilmişti.

IX. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a çıkmış olan ve o tarihten itibaren Anadolu hareketinin fiili lideri olan Mustafa Kemal Paşa'nın emrine Erzurum'daki dört tümenli XV. Kolordu ve Sivas'taki iki tümenli III. Kolordular verilmişti. Müfettişlik bölgeleri ise Trabzon, Erzurum, Sivas, Van Vilayetleri ile Erzincan ve Canik/Samsun Bağımsız Sancakları idi. Mustafa Kemal Paşa, devamlı olarak Kazım Karabekir Paşa ile iletişim halinde idi. Mustafa Kemal Paşa'nın gerçek niyet ve faaliyetleri anlaşılınca ısrarla İstanbul'a geri çağrılmaktaydı. Ancak İstanbul'a dönmeyerek, faaliyetlerine devam eden Mustafa Kemal Paşa'yı Kazım Karabekir Paşa da Erzurum'a davet etmekteydi.

Bu arada Samsun-Havza-Merzifon-Tokat yoluyla Amasya'ya geçen Mustafa Kemal Paşa, 21-22 Haziran 1919 tarihinde taslağını kendisinin hazırladığı Amasya Genelgesi'ni Ali Fuat (Cebesoy), Rauf (Orbay) ve Refet (Bele) Beylerle birlikte imzalayarak yayınlamıştı.

Mustafa Kemal Paşa, Amasya, Sivas ve Erzincan yolu ile 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a geldi. O gün maliyeti ile birlikte ikinci vakti Ilıca'ya ulaşan (Haziran 1919'da IX. Ordu Müfettişliği III. Ordu Müfettişliği'ne çevrilmiştir) III. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'yı Kazım Karabekir Paşa ve kurmayları, Erzurum Valisi Münir Bey Vilâyât-1 Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-1 Milliye Cemiyeti Reisi Hoca Raif Efendi, Mazhar Müfit Bey ve Vilâyât-1 Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-1 Milliye Cemiyeti İdare Heyeti karşılamıştı. Hep beraber şehre doğru gelinmiş; ikinci karşılama töreni, İstanbul Kapı'da askerler, bando, tören kıtası ve Erzurum halkı tarafından gerçekleştirilmişti. Erzurum'a geldiğinin ertesi günü 4 Temmuz'da Vilâyât-1 Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-1 Milliye Cemiyeti 'nin şubesine giderek, cemiyet ile temasa geçmişti.

5 Temmuz 1919'da gecesini III. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, XV. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, Hoca Raif Bey, Erzurum Valisi Münir Bey, Eski İzmit Mutasarrıfı İbrahim Süreyya Bey, III. Ordu Müfettişi Kurmay Başkanı Kazım (Dirik) Bey, Kurmay Binbaşı Dr. Refik Bey ve Eski Bitlis Valisi Mazhar Müfit Beylerin katıldığı toplantıda, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliği kabul edilmişti.

Mustafa Kemal Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908'deki Kongresi'ne katılması ve sonrasında aktif siyasetten ayrılmasının ardından uzun bir zaman sonra, 10 Temmuz 1919 günü Vilâyât-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Heyet-i Faaliye Reisliği'ne seçilmekle yeniden bir cemiyete resmen üye olmuştur. 20 Temmuz günü de, Erzurum Delegatesi olan Cevat (Dursunoğlu) ve Emekli Binbaşı Kazım (Yurdalan) Beylerin istifaları ile Rauf Bey ile birlikte yapılacak olan Erzurum Kongresi'ne Erzurum Delegatesi olarak katılma hakkı hukukî olarak da sağlanmıştı. 23 Temmuz 1919 günü toplanan Erzurum Kongresi'ne Mustafa Kemal Paşa, oy çokluğu ile Başkan seçilmişti.

Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi'ndeki açış konuşmasında da dediği gibi, *“Tarih ve olayların sürüklenmesi ile bugünkü içinde bulunduğumuz kara ve kanlı tehlikeleri görmeyecek, üzülmeyecek hiç bir vatansever düşünülemez”* fikri ile hareket edilmiş ve vatanımızın tamamının korunması ve milletin istiklalinin sağlanması için kararlar alınmıştı. Çünkü vatanseverlik, vatanın zerre toprağı için, vatanın bütünlüğü için tüm maddi ve manevi varlığıyla fikri, siyasi ve gerekirse silahlı mücadele etmek, savaşıydı. Çünkü O, *“Tarih, bir milletin kanını, hakkını ve varlığını hiçbir zaman inkar edemez. Bundan dolayı vatanımızın ve milletimizin aleyhine verilecek hükümler iflas etmeye mahkumdur.*

Bize karşı yapılan bu iğrenç zulüm ve haksızlıklar karşısında milli vicdanımız uyanarak sesini yükseltmiş ve kurulan Hukuk-ı Milliye, Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye, Müdafaa-i Vatan ve Redd-i İlhak gibi aynı maksatla kurulan cemiyetler, “elektrik şebekesi” gibi vatani sarmıştır.

İşte bu milli teşkilatın oluşturduğu mücadele ruhu, mübarek vatanımızı ve milletimizin istiklalini korumak için son sözü söyleyecek ve bunu uygulatacaktır”.

İşte bu ruh ve inançla İstanbul'dan Erzurum'a uzanan bir yolda Erzurum Kongresi'nin amacı, hedefi ve alacağı kararların özü belirlenmişti. Bu düşüncenin hakim olduğu bir şahsın başkanlık ettiği kongre, artık bölgesel bir çerçevedeki amaç, hedef ve kararlar içinde kalamazdı.

23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihinde toplanan Erzurum Kongresi 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi ile alçaltılmak ve Anadolu'dan sökülüp atılması istenen Türk milletinin, Mütareke'nin imzalandığı andaki sınırlar içinde toprak bütünlüğünü, milli istiklalini, milli izzet-i nefsinin, milli haysiyetini, Türk varlığını, kimliğini ve benliğini koruma şartlarının belirlendiği bir yerdir. Erzurum Kongresi, sivil

ve bölgesel bir halk hareketinin, vatanın tamamını ilgilendiren milli bir direniş dönüştürülmesinin gerçekleştiği yerdir.

1683 II. Viyana Bozgunu ve ilk toprak kaybımızın olduğu 1699 Karlofça Antlaşması bir başlangıç olmuş, devamlı toprak kaybı ve geri çekilme yaşanmıştı. “*Küçüle küçüle*” elimizde sadece vatan toprağı Anadolu kalınca ve buradaki varlığına da, istiklaline de son verilmek istenince Türk milleti “*Ya İstiklal Ya Ölüm*” parolasıyla kurtuluş kararlarının alındığı yer Erzurum Kongresi olmuştu. Erzurum Kongresi kararları; hem Milli Mücadele’nin hem de daha sonra kurulacak olan Türk Devleti’nin iç ve dış siyasetini, adli, hukuki, sosyal, kültürel, iktisadi, mali programının ve politikalarının işaretini vermişti; tüm bunların, Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nde 28 Ocak 1920 tarihinde Misak-ı Milli/ Milli And şeklinde belirlenmesini sağlamıştı.

Erzurum Kongresi kararları Mondros Mütarekesi öncesi topraklarımızda tek bir düşman askeri yokken mütareke sonrası yaşanan işgallere, Doğu Anadolu’da Ermenistan ve Kürdistan, Doğu Karadeniz’de Pontus Devleti yaratma fikir, iddia ve faaliyetlerine vurulmuş büyük bir darbe ve “*demir bir yumruk*”tu. Çünkü ilki Mayıs 1917’de Erivan’da Batı Ermenileri de denilen Türk Ermenileri bir kongre yapmış; ikincisini de 6-13 Şubat 1919 tarihleri arasında yine Erivan’da yaparak; milli varlığımız ve toprak bütünlüğümüz ve devlet büyüklerimiz aleyhinde kararlar almış ve uygulamaya geçmişti. Bu nedenlerle Erzurum Kongresi ve aldığı kararlar, Ermeni Kongresi ve kararlarına verilen en güzel cevaptı.

Mondros Mütarekesi’nin imzalandığı andaki sınırlarımızı milli sınır kabul ederek, bu sınırlar içinde milli varlığımıza ve milli istiklalimize zarar verecek hiçbir karar ve yardımı dahi kabul etmeyerek, her türlü manda ve himayenin ilk kabul edilmediği yerdir “*Erzurum Kongresi*”.

Erzurum Kongresi iki hafta süren çalışmalar, görüşmeler, tartışmalarla ve hazırlanıp yayınlanan nizamnamesi, kararları ve beyannamesi ile yapılacak olan Sivas Kongresi’ne önemli bir hazırlık ve tecrübe olmuştur.

Erzurum Kongresi kararları ve beyannamesi gereğince oluşturulan ve başkanlığını Mustafa Kemal Paşa’nın yaptığı Heyet-i Temsiliye, Milli Mücadele hareketinin Meclis açılıncaya kadar idari ve siyasi kararların alındığı önemli bir kuruluş olmuştu.

Mustafa Kemal Paşa’nın 7 Ağustos 1919 tarihinde Erzurum Kongresi’nin kapanış nutkunda; “*Muhterem Efendiler! Milletimizin kurtuluş ümidi ile çırpındığı en heyecanlı bir zamanda fedakâr Heyet-i Muhterem her türlü zahmete katlanarak burada*

Erzurum'da toplandı. Hassas ve necip bir ruh ve selâmetli bir iman ile Vatan ve Milletimizin kurtuluşu ile ilgili köklü kararlar aldı. Özellikle bütün dünyaya karşı Milletimizin varlık ve birliğini gösterdi. Tarih, bu kongremizi şüphesiz ender ve büyük bir başarı olarak yazacaktır...” sözleri Erzurum Kongresi'nin anlam ve önemini göstermeye yeterlidir.

Erzurum Kongresi sonrası Mustafa Kemal Paşa'nın “*zaferden sonra hükümet şeklinin Cumhuriyet olacağını*” söylemesiyle; hem mutlak bir zafere olan inancın olduğunu; hem de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temellerinin Erzurum'da atıldığını anlıyoruz. Böylece, dağılan bir imparatorluktan Milli Devlete geçiş yolundaki karar Erzurum'da alınmıştı. Bu gerçeği ilk fark edenler ise İngilizler olmuş; Erzurum Kongresi kararlarını ve gelişmelerini değerlendirerek, “*Erzurum'da Cumhuriyet ilan ediliyor*” diye endişeye kapılmışlardır.

Mustafa Kemal Atatürk Erzurum Vilâyât-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti tarafından 25 Ağustos 1919 tarihinde teklif edilen “*Erzurum Hemşehriliğini*” 27 Ağustos 1919 günü kabul etmesiyle; büyüdüğü, doğduğu şehir olan Selanik'in dışında ilk defa başka bir şehrin nüfusuna geçmişti. Böylece 1919 seçimleri sonucu 12 Ocak 1920 tarihinde İstanbul'da toplanan ve Son Osmanlı Mebusan Meclisi Mebusan olacak olan Meclise Erzurum'u temsilen mebus seçilmişti.

Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa ve Sivas Kongresi'ne katılacak olan kişilerle Sivas'a yapılması gereken yolculuk ve yolcular, maalesef maddi imkansızlıklar nedeniyle büyük bir sıkıntı ve çaresizlik içindeydiler. Erzurum Vilâyât-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, Cemiyet'in üyesi olan Emekli Binbaşı Süleyman Bey'in verdiği 900 liraya kendi aralarında toplanan 100 liranın da eklenmesi ile toplamda 1000 liralık bir meblağın yardım maksadıyla Mustafa Kemal Paşa'ya takdim etmişler; Paşa da bu davranış karşısında büyük bir memnuniyet duymuştu.

Mustafa Kemal Paşa, 57 gün kaldığı Erzurum'dan 29 Ağustos 1919 günü mahiyeti ile birlikte Sivas'taki kongreye katılmak üzere ayrılmışlardı. Bu 57 gün, Mustafa Kemal'in, Erzurum şehrinin ve bütün vatanın kaderinde çok önemli ve derin izler bırakmıştı.

100 yıl sonra “*tarihi empati*” yaparak o günkü milli ruhu, heyecanı, kaygıyı, sıkıntıları; acele ve hızlı kurtuluş çareleri arama teşebbüsleri, faaliyetleri, azmi ve iradeyi anlamamız; bugünü anlamak ve geleceğin kıymetini bilmek, vefa ve saygı göstermek, korumak, sakınmak gelecekte de bu asil ve korkusuz mücadelenin dayandığı

“*Kuva-yı milliyeyi amel, irade-i milliyeyi hakim kılmak*” esasından kaynaklandığını asla unutmuyacağız.

Türk Milli Mücadele Tarihi’nde çok önemli bir yere sahip olan Erzurum Kongresi'nin toplanmasına vesile olan, uygun ve güvenli bir ortam sağlayarak gerçekleştiren, destek veren, “*milli bir kongre*” olmasını sağlayan başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere XV. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa’ya Vilâyet-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti’ne, Trabzon Muhafaza-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti’ne, tüm Erzurumlulara minnet ve şükranlarımızı sunuyoruz; rahmetle, saygıyla anıyoruz. Ne mutlu bizlere ki bu günlere eriştik. Nice 100 yıllar yaşaması ve yaşatılması dileklerimizle.

23 Temmuz 2019

Prof. Dr. S. Esin DERİNSU DAYI

Atatürk Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve

İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü

Makalenin Geliş Tarihi: 28.06.2019
Kabul Tarihi: 01.07.2019
Makalenin Türü: Araştırma-İnceleme

POLES IN THE FIRST WORLD WAR BY THE EXAMPLE OF THE AUSTRIAN EMPIRE'S ARMY

Marta GRABOWSKA *

ÖZ

Makale, I. Dünya Savaşı'ndan önce Polonya bölgelerinin politik durumu ve I. Dünya Savaşı esnasında Rus işgaline karşı Galiçya'da Osmanlı İmparatorluğu'nun üstlendiği rol üzerine odaklanmıştır ve Galiçya'nın coğrafi bölgelerinin tanımlanması açıklanmaya çalışılmıştır. I. Dünya Savaşı esnasında Galiçya'nın Tarihi, doğu cephesinin genel tarihi temelleri üzerine oturtulmuştur. O zaman ki Galiçya'nın durumu hakkında İtalyanın Cephesi'nin tesiri üzerinde durulmuştur. Polonya'nın parçalanmasının bir sonucu olarak Galiçya Avusturya İmparatorluğu'nun bir parçası olacaktır. Makale, I. Dünya Savaşı'nda Avusturya-Macaristan'ın durumunu ve Polonyalıların askeri faaliyetlere katılımını vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: I. Dünya Savaşı, Galiçya, 3 Mayıs 1791 Polonya Anayasası, Doğu Cephesi, Osmanlı İmparatorluğu, Polonya.

ABSTRACT

The paper focuses on the role of the Ottoman Empire's support of Galicia against the Russian's invasion during World War I. The political situation of the Polish territories before the World War I, a great Polish political achievement from before it's partitions i.e. the Constitution of the 3rd of May 1791 and the geographic location of Galicia are described. The history of Galicia during World War I is drawn on the bases of the general history of the Eastern front and the impact of the Italian front on the Galicia's situation at that time is clarified. As Galicia became a part of the Austrian Empire as a result of partitions of Poland, the paper emphasizes on the situation of the

* Prof. UW dr hab., Centre for Europe University of Warsaw Poland: mgrabowska@uw.edu.pl

Austro-Hungarian Army during World War I and on Poles taking part in its military actions. The role of Galicia and Polish Legions formed there in achieving an independency of the whole country in 1918 is underlined.

Keywords: World War I, Galicia, the Polish Constitution of the 3rd of May 1971, Eastern front of World War I, Italian front of World War I, the Ottoman Empire's support for Galicia during World War I, Poles in the Austro-Hungarian Army during World War I.

PARTITIONS OF POLAND, THE POLISH CONSTITUTION OF THE 3RD OF MAY 1971 AND GALICIA

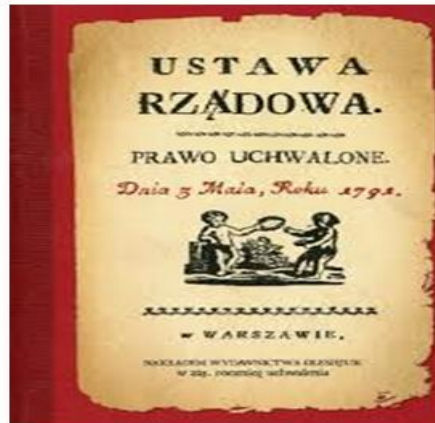
When the World War I began Poland didn't exist as a sovereign country. Three subsequent partitions of the Polish-Lithuanian Commonwealth (created in 1569¹) in the years 1772, 1793 and 1795 by three neighbor superpowers: Russia, Prussia and the Austrian Empire² were a result of the weakness of the country which had been unable to complete the military reforms despite its relatively strong economy. Before this tragedies Poland did something unusual. The Polish assembly of Nobles proclaimed the Constitution of the 3rd of May 1791³ – the first written democratic Constitution in Europe which became a pattern and a precursor of changes of political systems in many European countries after World War I. But this was perceived as a danger by three surrounding absolute monarchies. They fastened partitions of the country still weak militarily where a liberal and democratic tendencies grew up since 1505 when the Polish Nobles transferred the legislative power from the king to the Nobles creating so called “Nobles Democracy” and where the first **elected** king as early as 1573 - Henry III from the French House of Valois was crowned. This democratic reforms in the country surrounded by three absolute monarchies were regarded as a source of unwanted political tendencies which could influence theirs countries, too.

¹ Jućas, Mećislovas; Firewicz, Andrzej: *Unia polsko-litewska*. Toruń: Europejskie Centrum Edukacyjne cop., 2004

² Lukowski, Jerzy: *The partitions of Poland: 1772,1793,1795*. London; New York, NY: Longman, 1999

³ Bardach, Juliusz: *Konstytucja 3 Maja a unia polsko-litewska*. Warszawa, : PWN 1991; *Ustawa rządowa: prawo uchwalone dnia 3 maja, roku 1791*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1981

Konstytucja 3 maja 1791 r.



The territory which had been overtaken by the Austrian Empire named Galicia (pol. **Galicja**) was located in the Southern Poland with such cities like Kraków, Lwów, Przemyśl, Rzeszów, Stanisławów, Tarnów, Tarnopol and Nowy Sącz. The Austrian Empire overtook near 130.000 sq. km i.e. 11% of the Polish territory with about 4,2 mil. citizens, Russia 82% and Prussia 7%. People leaving on this territories become subjects respectively of the Austrian emperor, the tsar of Russia and of the emperor and king (in one person) of Prussia.

Partitions of the Polish-Lithuanian Commonwealth by Russia, Prussia and Austria 1772-1795 (Galicia – marked by light and dark yellow colour on the map)



Poles remember with a deep gratitude that the only country which has never accepted partitions of Poland was the Ottoman Empire. When a Polish representative was missing during official diplomatic meetings on the Ottoman Court of that time,

there had always been a message publicly announced that “a Deputy from Lehistan (Poland) hasn’t come yet”.

A- REASONS OF WORLD WAR I AND THE RUSSIAN INVASION ON EAST PRUSSIA (TANNENBERG)

There were various reasons why World War I began⁴: the expiration of the *Holy Alliance* and *the Alliance of Three Emperors* inspired by Otto von Bismarck, growing imperialism of Great Britain, France and Germany and the problem of colonies, situation in the Ottoman Empire as well as movements towards independence of many ethnic groups (including Slavs) living on territories of absolute monarchies of that time. The new agreement known as *Entente Cordiale* created the alliance of Great Britain, France and Russia (*Entante*). On the other hand Germany, the Austrian Empire and Italy proclaimed the *Triple Alliance*. The attempt of 28th of June 1914 r. on the prince France Ferdinand, the successor of the Austrian Empire throne, caused so called “domino effect” and the war spread out over the Continent and the rest of the world. In fact, a war was already expected, especially by Germany where so called *The Schlieffen’s Plan* had already existed. And although, despite its content, the German Field Marshal, Paul von Hindenburg⁵ had to fight against the Russian invasion on the Eastern front at the very beginning of the War - much earlier than it had been expected (as France insisted on its alliance – Russia - to weaken Germany from the East) – his spectacular victory by Tannenberg⁶ nearby Allenstein, East Prussia (**Olsztyn** at present) over the General Alexander Samsonov’s Russian Army in August 1914 (who committed a suicide after the failure) had shown the tactic capabilities and power of the German Army of that time. Other famous German winners of these fights were Erich Ludendorff and General Otto von Below.

World War I or the Great War as it is called, lasted more than 4 years till 11th of November 1918, was very bloody with more than 65 mil. people taking part in it and near 10 mil. of casualties. It was also the first time that technology was widely applied

⁴ Hamilton, Richard F.; Herwig, Holger H.: *The Origins of World War I*. Cambridge University Press, 2008; Pajewski, Janusz: *Pierwsza wojna światowa 1914-1918*. Wyd. 3. Warszawa: Wydaw. Naukowe PWN, 2005.

⁵ Berman, Russell A.: *Paul von Hindenburg*. New York: Chelsea House, 1987.

⁶ Schafer, Tcheobald von: *Tannenberg*. Wolfenbüttel: Melchior-Verl., 2006; Stone, David R.: *The Russian Army in the Great War: the Eastern Front, 1914-1918*. [eBook] Lawrence, KS: University Press of Kansas, 2015

like tanks, airplanes, submarines and poison gases. This War proclaimed the end of the XIX century but didn't resolve all its problems. This caused its consequences in the World War II.

**Field Marshal
Paul
von Hindenburg
(1847-1934)**



The Tannenberg Memorial



B- POLES LIVING IN GALICIA UNDER THE AUSTRIAN EMPIRE'S ADMINISTRATION

Poles living on the territories of the three empires of that time were subjects of incorporation to all three armies and near 3 mil. Poles had to fight on various fronts against their will and very often against each other. Before the World War I Poles living in Galicia being under the Austro-Hungarian administration which was the most liberal of the three, could move freely from one place to another. This movement was frequent especially amongst "inteligencja" between Kraków, Lwów and Vienna. This were places where the intellectual life flourished and Poles were its important part. Galicia was operating on the bases of some sort of autonomy and suffered much less oppression than the other parts of the country.

My Mother's parents were living in Vienna at that time. In 1907 my Grandfather was a student of the "Exportakademie" in Vienna (established in 1898 – then "Wirtschaftsuniversitet Wien" – one of the largest university focusing on business and economics in Europe). He also completed already 6 semesters of law and 4 semesters of history and philosophy at Universities in Vienna and Lwów. In 1906 he completed the compulsory Austro-Hungarian Military School and the military course of skiing in Zakopane (in the Tatra Mountains) which was under the Austrian administration at that

time. Thus, from the point of view of the military service he had qualifications to serve as an officer of the special Austrian troops trained to fight in difficult mountain and winter conditions. Since 1907 he was an employee of one of the Austrian Ministry and was practicing simultaneously as a journalist, After completing the Military School he was incorporated to the 80th regiment of the Austrian Army (*Galizisches Infanterieregiment Nr. 80*). The regiment had a long tradition, was created in 1860 and it was so called *Linieninfanterieregiment* by the name of *Wilhelm Ernst Großherzog v. Sachsen-Weimar-Eisenach, Herzog zu Sachsen* of which 25% soldiers were Poles. When the World War I began he was sent to the Italian front.

C- ITALY IN WORLD WAR I

Italy primarily was a member of the *Triple Alliance* (with Germany and the Austrian Empire). But when World War I began Italy withdraw from this alliance, proclaimed neutrality and claiming its rights to Trident with majority of Italians living there under the Austrian administration - on 23rd of May 1915 joined *Entante* (Great Britain, Russia and France) and attacked the Austrian Empire from the South on unusually difficult area of Alps by Isonzo River. The valley of Isonzo River and the town Gorizia (in Slovenia at present) were the only ways to pass the Alps, that's why this area was attacked from both sides. There were 12 battles between 1915-1918, of which some even on the highs of 3000 m. or in tunnels bored by blowing up rocks. The fights took place also nearby Monfalcone and Ampezzo (renamed Cortina d'Ampezzo after the War). All this places were mutually once in the Austrian and once in the Italian hands.

The Italian front 1915-1918 (12 battles 23 May 1915 – 3 November 1918)



Web view: <https://www.google.com/maps/@45.7666667,12.0833333,15z>

The Italian front

Web view: <https://www.google.com/maps/@45.7666667,12.0833333,15z>



Seeing subsequent eleven battles unresolved because amongst the others for Poles for example as well as for other Slaves serving in the Austro-Hungarian Army, Italy has never been a natural enemy, Germany decided to help its Austrian alliance. In August 1917 mentioned above German Field Marshal Paul von Hindenburg decided to send experts to Italian front to find a proper area to use a poison gas against Italian

Army. They designated the Caporetto site. General Otto von Below withdrawn from the Eastern front formed a new 14th Army to put the plan into practice.

D- THE BATTLE OF CAPORETTO

The Battle of Caporetto⁷ is known as the Twelfth Battle of the Isonzo River⁸. It took place between 24th of October to 19th of November 1917. The poison gas **diphosgene with chlorine-arsenic** was used by Germans followed by thousands of machine guns fire and mines detonations. Italians, with gas masks working no longer than 2 hours backed in panic. This battle is known as “the greatest defeat in the Italian history”.⁹ Italians lost 10.000 killed, 39.000 wounded, 265.000 prisoners of war and left a lot of theirs military equipment on the battle field. However, similar as it was by Ypres on the Western front – victims of the poison gas used on the open air were not only on the enemies side but also among Austro-Hungarian soldiers including my Grandfather. Withdrawn from the battle field he was classified as a casualty and the message about his death was sent to the family in Vienna. Incidentally, a horrifying “innovation” applied by Germans during World War II in using a poison gas let to closed gas chambers of concentration camps like in Auschwitz for example, where groups of victims were selected “more precisely” and the “efficiency” of a gas (this time usually cyclone B) was much higher than on the open air...!

⁷ Barbero Alessandro: *Caporetto*. Bari: Laterza, 2017

⁸ Macdonald, John; Željko, Climprić: *Caporetto and the Isonzo campaign: the Italian front 1915-1918*. Barnsley: Pen & Sword: Military, 2015

⁹ Labanca, Nicola: *Caporetto: storia di una disfatta*. Firenze: Giunti, Casterman, 2000

The Battle of Caporetto

24 October – 7 November 1917



It is worth to point out that there were many famous Poles in the Austro-Hungarian Army who fought on the Italian front. Amongst the others Stanisław Maczek¹⁰ for example – known later on from World War II as a commander of the Polish Armoured Division of the Polish Armed Forces in the West. His division took part in the liberation of France (Falaise) and then in liberation of Netherlands (Breda) from the Nazi occupation. On the German side young Ervin Rommel for example – a junior officer at that time - took part in the Caporetto Battle.¹¹ He was known later on from World War II, the North African Campaign and Battle of El Alamein, also from *Operation Valkyrie* against Adolf Hitler what caused his tragic suicide in 1944. Many of those who were fighting on Italian front of World War I met afterwards during World War II as mature officers on various fronts and within various armies and alliances.

¹⁰ Potomski, Piotr: *General broni Stanisław Władysław Maczek (1892-1994)* Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, cop. 2008

¹¹ Wilks, Eileen: *Rommel and Caporetto*. Readhowyouwant: Com Ltd, 2014

Stanisław Maczek (1892-1994)

Austro-Hungarian Army

Zdroj obrazu: https://www.wikipedia.pl/pl/plakiet:Stanislaw_Maczek



Zdroj obrazu: https://www.wikipedia.pl/pl/plakiet:Stanislaw_Maczek

Ervin Rommel (1891-1944)

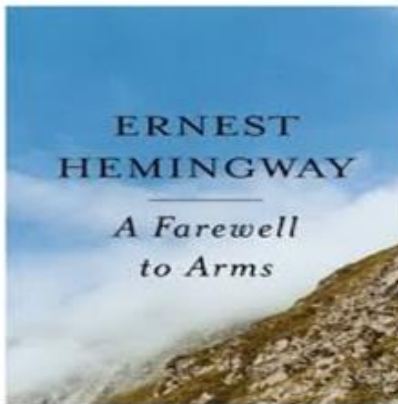


Zródło obrazu: <https://voliana.pl/waliki/produkcja-litarska/2618/malini.1740029264.jpg>

It is also worth to mention that the Italian front was described by Ernest Hemingway in his famous novel *A Farewell to Arms*.¹² As a young American journalist Hemingway wanted to experience a war. He responded to a Red Cross recruitment, arrived at the Italian front and signed on to be an ambulance driver. He was collecting victims from the battle field. The novel was written on the bases of his experience there.

¹² Hemingway, Ernest: *A Farewell to Arms*. Paw Prints, 2008

**Ernest
Hemingway**
(1899-1961)



Book cover: <https://www.amazon.com/Ernest-Hemingway-A-Farewell-Arms/dp/0-04-422111-1>
Military uniform: <https://www.pinterest.com/pin/545724117472431744/>
Band-Aid: <https://www.bandaid.com/>
Military cap: <https://www.pinterest.com/pin/545724117472431744/>

E- THE RUSSIAN INVASION ON GALICIA AND THE ROLE OF THE OTTOMAN EMPIRE’S ARMY IN ITS DEFENSE

Meanwhile, however, despite the Russian Army on the Eastern front was backed from the German territory in 1914 – soon the conflict between Russia and the Austrian Empire raised and the Russian Army attacked the Austro-Hungarian Empire from the East. After some Austrian victories – the Russian Army overtook the majority of **Galicia** including **Lwów** and the large part of the Carpathian Mountains. In October 1914 the Ottoman Empire, having prior numerous conflicts with Russia and not being interested in enlarging by Russia its territories, as well as being an alliance of Germany, joined World War I and blocked the *Entante*’s help for Russia (mainly British) on the Black Sea. The Ottoman Empire closed Bosphorus and Dardanelles straits for supply transports for the Russian Army what led afterwards (in 1915) to famous Battle of Gallipoli failed by *Entante*.¹³ After this failure and without a support from outside, Russia gradually weakened till 1917 when its internal problems on the top of it (Bolshevik revolution) excluded her practically from the War.¹⁴ Thus, this action of the Ottoman Empire supporting Galicia including Poles living there in their fights against the Russian invasion weakened Russia and defended Galicia. The Russian Empire

¹³ Richter Heinz A.: *The Ottoman Empire in World War I: until the peace 1923*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, in Kommission, 2018.

¹⁴ Stone, David R.: *The Russian Army in the Great War: the Eastern Front, 1914-1918*. [eBook]. Lawrence, KS: University Press of Kansas, 2015

Army's propaganda saying that they are coming to liberate Slaves didn't find a support of Galicia, as the Russian policy was already well-known especially to Poles from the methods applied on the Polish territories occupied already by Russia. In 1916 and 1917 the XV Corps of the Ottoman Empire arrived in Galicia (near 33.000 soldiers)¹⁵ and fought on the Galicia front against the Russian invasion. They contributed to the success of backing the Russian Army¹⁶ and we have a separate and more detailed paper of our Guests on this subject in the program of this conference. Also a visit to the cemetery of the XV Corps of the Ottoman Empire's casualties nearby Kraków (there were overall about 12.000 Turkish casualties)¹⁷ as well as to Auschwitz are important points of your current visit in Poland. Incidentally, a strong support of Soviet Union during World War II by Western Alliances (mainly Great Britain) to strengthen its defense against Germany without any protection of the East European countries let finally to the Iron Curtin and the holistic Soviet occupation of these countries after World War II (Turkey proclaimed neutrality during World War II but the Alliant's support for Russia was transported by the Northern patch).

F- THE ITALIAN VICTORY BY VITTORIO VENETO

Meantime, on the Italian front after a spectacular Austro-German victory by Caporetto in the Twelfth Battle of Isonzo – Italy, strongly supported by *Entante* and strengthened additionally by USA who joined already the War, conquered finally in 1918 by Vittorio Veneto and it all weakened the Austro-Hungarian Empire. Also in April 1918 in Rome took place a Congress of Suppressed Nations by the Austro-Hungarian Empire encouraging them to liberate from the Austrian occupation. When USA proclaimed a war against Germany in April 1917 strengthening *Entante* on the Western front – Germans gradually were losing their power, too. All this led to the failure of the Austro-Hungarian Empire, Germany and Russia and brought a new hope of independence for Poland.

Despite my Grandfather was classified as a casualty after the Twelfth Battle of Caporetto, however, taken to the hospital he recovered. As mobile phones didn't existed

¹⁵ Stachnik, Paweł: *Gdzie ta Galicja panie dowódcu? Turcy na froncie wschodnim.* [online] "Dziennik Polski. Magazyn Kroniki Krakowskiej", 2 kwietnia 2016 [Access: 28th of January 2019] <https://dziennikpolski24.pl/gdziez-ta-galicja-panie-dowodco-turcy-na-froncie-wschodnim/ar/9818114>

¹⁶ Yazman, Mehmet Sevki: *Gdzie jest ta Galicja panie dowódcu...? Mehmeçik w Europie Turcy na froncie galicyjskim 1916-1917.* Tłum. i oprac. nauk. Piotr Nykiel. Kraków - Międzyzdroje: Wydawnictwo Arkadiusz Wingert, 2016 (Ten Piękny Wiek XIX)

¹⁷ Stachnik, Paweł: *Gdzie ta Galicja panie dowódcu?... op. cit.*

at that time, the family was deeply shocked when he came back home unexpectedly in Vienna at the beginning of 1918.

G- POLISH LEGIONS AND ITS ROLE IN ACTIONS TOWARDS AN INDEPENDENT POLAND

Since August 1914 Poles in Galicia organized also so called “Polish Legions” initiated by Józef Piłsudski.¹⁸ In 1915 there were already 3 brigades (near 16,5 thousands of Legionnaires) operating legally as a supporting arm for the Austro-Hungarian Army (Polish Auxiliary Corps) fighting mainly against the Russian’s aggression. They were also undertaking efforts towards an independence of Poland. In April 1917, however, the Austro-Hungarian Empire conveyed the Corps to the German command as so called the *Polnische Wehrmacht*. It caused a deep crisis of the 9th of July 1917 as majority of Legionnaires rejected to take an oath of enlistment for such a military service. Józef Piłsudski was arrested, majority of Legionnaires were detained by German command. In such circumstances they declared to join the Austro-Hungarian Army and as a result more than 3000 of Legionnaires were sent to the Italian front just before the Twelfth Caporetto Battle.¹⁹ At the beginning of 1918 all the three empires: Germany, Austria and Russia weakened and on the 8th of January of 1918 there was already the first piece project on the table by Thomas Woodrow Wilson suggesting amongst the others creation an independent Poland.

H- THE END OF WORLD WAR I AND THE ROLE OF GALICIA IN ESTABLISHING AN INDEPENDENT POLAND

Not going into more details, Russia, losing altogether more the 2 mil. people became not active in the War already from March 1917, Germany withdraw from the War practically on the 3th of October 1918. On the 4th of November 1918 the Austro-Hungarian Empire signed armistice with Italy and it was the end of the Austro-Hungarian Empire. World War I finished 11th of November 1918.

Release of Józef Piłsudski from jail (Magdeburg, Germany) in 1918 and reunion of Polish Legionnaires enabled creation later on of the Polish Army. Majority of Polish

¹⁸ Wysocki, Wiesław Jan; Cygan, Wiktor Krzysztof; Kasprzyk, Jan Józef: *Legiony Polskie 1914-1918* [Warszawa]: Oficyna Wydawnicza Volumen: Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa; [Katowice]: Stowarzyszenie Pokolenie, 2014.

¹⁹ Snopko, Jan: *Legioniści polscy na froncie włoskim w latach 1917-1918*. „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2011, 12(63)/1(234) s. 7-22 (Artykuły i Rozprawy)

soldiers from the former three armies of the partitioned Poland joined Polish Legions what led to creation of the trained and seasoned Polish Army. This army was also enriched by so called the Polish “Blue Army” by the command of Józef Haller²⁰ who came back from the Western front. My Grandfather joined the 4th Regiment of the 3rd Brigade of the Polish Legions. He became a member of the Polish Liquidation Committee with its seats in Kraków whose aim was to maintain order on the Galicia territory during the establishing of an independent Poland. Then he was moved to Warsaw as a captain in the General Edward Rydz-Śmigły’s²¹ headquarter, who later on became Marshal of Poland and Commander-in-Chief of Poland’s armed forces. The picture below shows my Grandfather in 1923 already in the Polish uniform with my Grandmother, my Mother and her younger Brother.



Photo from the family archive of the Author

After World War I several smaller countries gained its independence on the territories of the former three empires like Poland, Czechoslovakia, Baltic States (Lithuania, Latvia and Estonia) including separated Austria and Hungary, countries of Western Balkans and so on. This countries, defended now by the NATO brigades, are celebrating the 100th anniversary of its independence today and we all here, too. There

²⁰ Orłowski, Marek: *General Józef Haller (1873-1960)* Kraków: Wydawnictwo Arcana, 2007.

²¹ Mirowicz, Ryszard: *Edward Rydz-Śmigły: działalność wojskowa i polityczna.* Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1988.

is no doubt that in the circumstances when Galicia had no sufficient arm forces to fight against Russian invasion because of ongoing fights on the Italian front – the Ottoman Empire’s help saved it from a devastation and an incorporation to Russia. It enabled then a recovery of independent Poland what has begun in defended Galicia. A prophecy that “Poland will regain its sovereignty when Turkish horses drink water from the Vistula River” - came true.

This all didn’t finish Polish problems with the Soviet Union in establishing the Eastern frontier of Poland after World War I because of the subsequent Soviet invasion in 1920. But the great Polish victory in this war known as the “Miracle on the Vistula River” of the 15th of August 1920, which not only stopped and backed the Soviet Army from the Polish territories but also saved the whole Western Europe from the Bolshevik invasion (what in fact was the main target of the Red Army) let to peace which lasted until the 1st of September 1939 when the next war - World War II begin.....!

Polish borders after World War I



P.S. My Grandfather was released from the service in 1929 but drafted again in 1939 died in the German prison-of-war camp (Oflag - Offizierslager für kriegsgefangene Offiziere –) in Germany in 1941.

BIBLIOGRAPHY

1. Barbero, Alessandro: *Caporetto*. Bari: Laterza, 2017
2. Bardach, Juliusz: *Konstytucja 3 Maja a unia polsko-litewska*. Warszawa, PWN 1991
3. Berman, Russell A.: *Paul von Hindenburg*. New York : Chelsea House, 1987
4. Davies, Norman: *Serce Europy*. Przeł. Elżbieta Tabakowska. Kraków: Wydawnictwo Znak 2014
5. Hamilton, Richard F.; Herwig, Holger H.: *The Origins of World War I*. Cambridge University Press, 2008
6. Hemingway, Ernest: *A Farewell to Arms*. Paw Prints, 2008
7. Herwig, Holger H.: *The First World War: Germany and Austria-Hungary 1914-1918*. [eBook] London, England; New York, New York: Bloomsbury, 2014
8. Jućas, Mećislovas; Firewicz Andrzej: *Unia polsko-litewska*. Toruń: Europejskie Centrum Edukacyjne cop. 2004
9. Labanca, Nicola: *Caporetto: storia di una disfatta*. Firenze: Giunti, Casterman, 2000
10. Lukowski, Jerzy: *The partitions of Poland: 1772,1793,1795*. London; New York, NY, Longman, 1999
11. Lukowski, Jerzy; Zawadzki, Hubert: *A concise history of Poland*. 2nd ed. Cambridge University Press, 2011 (Cambridge Concise Histories)
12. Macdonald, John; Żelijko, Climpric: *Caporetto and the Isonzo campaign: the Italian front 1915-1918*. Barnsley: Pen &Sword: Military, 2015
13. Mirowicz, Ryszard: *Edward Rydz-Śmigły: działalność wojskowa i polityczna*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1988
14. Morselli, Mario A.: *Caporetto 1917: Victory or Defeat?*. London – Portland, OR: Frank Class Publishers, 2001

15. Orłowski Marek: *General Józef Haller (1873-1960)* Kraków: Wydawnictwo Arcana, 2007.
16. Pajewski, Janusz: *Historia powszechna 1871-1918*. Wyd. 10. Warszawa: Wydaw. PWN, 2002
17. Pajewski, Janusz: *Pierwsza wojna światowa 1914-1918*. Wyd. 3. Warszawa: Wydaw. Naukowe PWN, 2005
18. Potomski, Piotr: *General broni Stanisław Władysław Maczek (1892-1994)*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, cop. 2008
18. Richter, Heinz A.: *The Ottoman Empire in World War I: untill the peace 1923*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, in Kommission, 2018.
19. Schafer, Tcheobald von: *Tannenberg*. Wolfenbüttel: Melchior-Verl., 2006
20. Snopko, Jan: *Legioniści polscy na froncie włoskim w latach 1917-1918*. „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2011, 12(63)/1(234) s. 7-22 (Artykuły i Rozprawy)
21. Stachnik, Paweł: *Gdzie ta Galicja panie dowódco? Turcy na froncie wschodnim*. [online]”Dziennik Polski. Magazyn Kroniki Krakowskiej”, 2 kwietnia 2016 [Access: 28th of January 2019] <https://dziennikpolski24.pl/gdziez-ta-galicja-panie-dowodco-turcy-na-froncie-wschodnim/ar/9818114>
22. Stone, David R.: *The Russian Army in the Great War: the Eastern Front, 1914-1918*. [eBook] Lawrence, KS: University Press of Kansas, 2015
23. Topolski, Jerzy: *Historia Polski*. Poznań, Wydawnictwo Poznańskie, 2012
24. *Ustawa rządowa: prawo uchwalone dnia 3 maja, roku 1791*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1981
25. Wilks, Eileen: *Rommel and Caporetto*. Readhowyouwant Com Ltd, 2014
26. Wysocki, Wiesław Jan; Cygan, Wiktor Krzysztof; Kasprzyk, Jan Józef: *Legiony Polskie 1914-1918* [Warszawa]: Oficyna Wydawnicza Volumen: Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa; [Katowice]: Stowarzyszenie Pokolenie, 2014
27. Yazman, Mehmet Sevki: *Gdzie jest ta Galicja panie dowódco..?*

Mehmecik w Europie. Turcy na froncie galicyjskim 1916-1917. Tłum. i oprac. nauk.

Piotr Nykiel. Kraków - Międzyzdroje: Wydawnictwo Arkadiusz Wingert, 2016
(Ten Piękny Wiek XIX)

Makalenin Geliş Tarihi: 15.07.2019
Kabul Tarihi: 18.07.2019
Makalenin Türü: Araştırma-İnceleme

XIX. YÜZYILDA İRAN VE OSMANLI TİCARİ İLİŞKİLERİNDE ALINAN VERGİ VE GÜMRÜK TARİFE TERİMLERİNİN TANIMLARI

DEFINITIONS OF THE TAX AND CUSTOMS TARIFF TERMS IN THE 19TH CENTURY IRANIAN AND OTTOMAN COMMERCIAL RELATIONS

Masoumeh DAEI*

ÖZ

Kuzeybatıdan Trabzon-Erzurum-Tebriz ticari yolu, batıdan Bağdat yolu, güneyden Basra körfezi İran'ın Osmanlı ile ticaretinin faal olması nedeniyle her iki devlet gümrük meseleleri, tarifelerine ve onların düzenli şekilde sokulmasına her daim önem vermişlerdir. Devletler çoğunlukla bütün bu yollardan özellikle Trabzon-Erzurum yolundan ticaret yapmışlardır. Fakat İranlı tüccar her zaman bu yolların müşterisi olduğu için buralarda özel yerleri vardı.

Rus Çarı, Kafkas ticari-transit yolunu öne çıkarmak amacıyla ülkenin kuzey bölgesinde yarı sömürgeci durumunu korumak, Kafkasya'yı büyük bir ticari bölge yapmak, bütün Asya pazarları ile bağlantı kurmak niyetindeydi. Rusya kendi tüccarını önceden mükellef olduğu yerel vergilerden muaf tutarak, onlara mali ve gümrük yardımları yaparak tüccarı himayesi altına aldı. Rusya tüm bu girişimleriyle Osmanlı toprakları üzerinden İran'a gelen İngiliz malları ile rekabet etmeyi amaçlıyordu.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Gümrük Tarifeleri, Vergi, Transit yol, İran

ABSTRACT

Iranian and the Ottoman states attached importance to customs issues and tariffs. Studies on this subject were always considered important by both countries, especially on

*Doç.Dr., İran, Tebriz, Payame Nür Üniversitesi, Barnameriziye Darsi, Tarih Bölümü:
masoumeh.daei@gmail.com

trade routes; the Trabzon-Erzurum-Tabriz commercial road from the northwest, Baghdad road from the west, Gulf of Basra from the South. States mostly traded on Trabzon-Erzurum road. But, because the Iranian merchants always used these roads, they had special places there. The Russian Czar intended to promote the Caucasus trade-transit route. For this purpose, The Russian Czar planed to maintain its semi-colonial status in the northern part of the country and to connect with all Asian markets. Russia exempted its merchants from local taxes, provided financial and customs assistance to them, and placed the merchants under its protection. Through these politics, Russia aimed to compete with the British goods coming to Iran via Ottoman lands.

Keywords: Ottoman, Customs Tariffs, Tax, Transit Routes, Iran

GİRİŞ

XIX. yüzyılın başında Karadeniz ticaretinin işlek olması ve 1869 yılında Süveyş kanalının açılmasıyla, ticari, siyasi açıdan stratejik önemi artan İran'dan Karadeniz'e yapılan ticaret büyük önem kazanmıştı.¹ Bölgede ticaretin canlanmasıyla XIX. yüzyılın başında Karadeniz'in doğu sahilinde birbirine rakip iki yol oluştu. Yollardan biri Osmanlı Devleti sınırları içindeki Trabzon-Erzurum-Tebriz güzergâhı, diğeri ise Rusya'nın hâkimiyet sahasındaki Gürcistan sahilinde Sohum-Puti limanından ve Batum-Tiflis'ten Tebriz'e uzanan güzergâhtı. Bu yollarda ticaret yapan iki devlet de birbirine rakip oldu.²

1823 yılında İngiltere, Erzurum'dan Tebriz'e giden yolda ticaret yapmayı denedi ve 1825 yılında 300 balya yük Tebriz'e vardı. Bu şekilde İran ticaretinde Sohum ve Trabzon birbirinden ayrılarak iki ayrı merkeze dönüştü.³ Bu dönemde iktisadi meseleler siyasi meselelerin etkisi altında ezildi. O tarihlerde Rus hükümeti Avrupa'dan ithal olan malları Rusya'dan geçirmemeye, İngilizler de Rus mallarını İran pazarından çıkarmaya ve Avrupa ticaret yolunu değiştirmeyi amaçladı.

Tüccarlar XIX. yüzyılın başından 1832 yılına kadar Kafkasya üzerinden Tebriz'e ulaşan ticaret yoluna, Trabzon-Erzurum-Tebriz yolundan daha fazla ilgi göstermişlerdi. Bu dönemde Karadeniz ticaretinin büyük oranda Rusya'nın limanı olan Sohum'da

¹ Abdulvahab Hayri, **İktisad-i Trabzon**, (Haz. Melek Öksüz), Serander Yayınevi, Trabzon, 2008, s. 79.

² Standford Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul, 1982, s. 60.

³ Charles Issawi, **The Economic History of Turkey 1800–1814**, Chicago-London, 1980, s. 123.

yoğunlaşması tesadüf değildi. Bu canlılık Rusya'nın ekonomi politikaları sonucunda oluşmuştu. Şöyle ki 1821 yılında Rus çarı Aleksandra, Rusya'nın hiçbir yerinde uygulamadığı istisnai kuralları bu bölgede uygulamaya koydu. Bu bölgede ticaret yapan tacirler daha önce mükellef oldukları yerel vergilerden muaf tutulmuş, yabancılara ise %5, hatta daha da az gümrük vergisi koyulmuştu. Buna karşılık aynı dönemde Osmanlı'nın gümrük vergi miktarı hakkında bilgimiz sınırlıdır. Ticari masraflar günün siyasi şartlarına göre düzenlendiği için Erzurum ve Trabzon gümrüğüne baskı yapmış, böylece de bu yoldan geçimini sağlayan insanları zarara uğratmıştı.⁴

Rusya'nın hedefi Asya pazarının tamamıyla bağlantı kurmak ve bölgeyi ticari bir merkez yapmaktı. Tüccarlar ise Rusya'nın sunduğu bu himayeden faydalanmayı bildiler.⁵ Rusya'ya ait yollardan nakledilen ticaret mallarının güzergâhı şu şekildeydi; Avrupa'da Leipzig şehrinden ürünler kara yoluyla Odessa şehrine taşınıyor, bu şehirden gemilere yüklenerek Karadeniz yolundan Sohum limanına oradan Tiflis, Erivan ardından da Azerbaycan'a, İran'a ve Osmanlı'nın doğu eyaletlerine ulaşıyordu.⁶

1883 yılında giderek Osmanlı ticari yolunun Rusya yoluna aktarılması, Osmanlı devletinin yeni ve gereken tedbirlerin uygulanması düşüncesine neden oldu, bu konunun yanı sıra yeni ticari terimler ortaya çıktı. İran transit mallarını korumak için Trabzon'da çeşitli ambarların yapılması, saklama ve bekleme zamanı, transit malların niteliği ve hatta bu transit mallarla ilgili vergiler için hükümet tarafından bazı tanımlar verildi. Muamele anlaşmazlıkları önlemek için yanlış ve doğru kavramama hatasını ortadan kaldırmak için 1883 yılında çıkan vesikalarda terimleri şöyle tanıtmıştır.

A- TRANSİT TİCARETİ: Bu ticaret bahri ve berri (deniz ve kara) olarak iki şekilde yapılıyordu, özellikle berri (kara) ticareti iki esas bölümde yapılıyor. Hakiki (gerçek) ve hükmü transittir.

a) Hakiki Transit Ticareti: Eğer mallar Osmanlı toprağından geçip başka herhangi bir yabancı ülkeye gider ve kesinlikle Osmanlı toprağında satılmazsa bu transite hakiki transit ticareti denir.

⁴ Selahattin Tozlu, **Trabzon-Erzurum-Beyazıt Yolu (1850–1900)** (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1997, s. 187; C. Issawi, **The Tabriz-Trabzon trade 1830–1900**, Cambridge vol. 1,1, 1970, s. 143.

⁵ C. Issawi, **The Economic History of Turkey 1800–1814**, Publications of the Center for Middle East Studies, Chicago-London: Univeristy of Chicago Press, 1980, s. 123.

⁶ A. Üner Turgay, **Trade and Merchants In The Nineteenth Century Trabzon**, Newyork, 1982, s. 290.

b) Hükümü Transit Ticareti: tüccar kendi ithalatını %8 gümrük vergisini ödedikten sonra, Osmanlı toprağında satmaz ve 6 ay içinde Osmanlı ambarlarında tutup ve Osmanlı gümrüğünde gümrük işlerini yapıp, 6 aydan sonra başka bir ülkeye götürmesi durumuna hükümü transit ticareti denir.

Bu terimleri tanıma lüzumu 2 açıdan hükümet için önemliydi.

1.Osmanlı toprağına giren transit ticari mallar ne kadar süre ambarlarda kalacağını belirtiyor.

2.Malların bu sürede ambarlarda kaldığı müddette verdiği Arziye-işgâliye vergilerinin ödenmesi meselesiydi. Önceden transit malların korunma zamanı 6 aydı, ama bu yıllarda bazı karşılaştığımız belgelerde bu süre 6 ay'dan 1 yıla kadar uzamış ve Arziye vergisi ödenmişti, ama dediğimiz gibi bu vergi ambarlarda saklanma zamanı içindi.

B- ARZİYE VERGİSİ

Ambarlarda saklanan malların (miktarı ne kadar olursa olsun) Rumi takvime göre 1günden 30 veya 31 güne kadar 20 para vergi alınıyordu. Yani ambarlarda olan mallar 4 ay 8 gün kalırsa,5 ay hükmünde hesaplanıp, 2 kuruş ve 20 para vergi alınmıştı ve bu usul 9. ayın sonuna kadar sürmüş. 3 aydan sonra (10.11.12. aylar) her ay için 40 para vergi alınmış ve bu usul tüccarın rızasıyla yapılan bu iş onaylanıp uygulanmıştır.⁷ Bu karar özel devlet ve meclis şurasında onaylanmış, 1 yıl ambarlarda kalan mallardan sınırlardan çıkana kadar da 3 ay tüccara mühlet verilmiş.⁸ Trabzon-Erzurum şose yolunun yapımının bitmesiyle mururiye vergisi(transit) %2'ye indirilmiş ve kısa zamandan sonra, yani bu yolun 1871 yılında bitmesiyle ve % 1 verginin yasallaşmasıyla Mururiye vergisi kaldırılmıştı.⁹

XIX. yy. sonu (1898) ve XX. yy. başında (1903) İran-Osmanlı ticari ilişkileri ve karşılıklı muamelelerde başka bir karar verilmiş. Her iki devlet karşılıklı ağır vergileri kaldırmak için yeni fermanlar yayınlamışlar ve bu kararnameye göre her iki tarafın tüccarları sadece % 8 vergi vermişlerdi.

⁷ BOA, İMM, nr.3479, 24L, 1300/15, Ağustos

⁸ BOA, İMM, nr.3479, 24L, 1300/15, Ağustos 1299 (27.VIII.1883) tarihli şurayı Devlet mazbatası ile 18Z 1300/8 Teşrini I 1299 (20.X.1883) tarihli Meclis-i Mahsus mazbatası; BOA, MVM, nr.38/56.s 1299 (27.VIII.1883) tarihli şurayı Devlet mazbatası ile 18Z 1300/8 Teşrini I 1299 (20.X.1883) tarihli Meclis-i Mahsus mazbatası.

⁹ BOA, İMM, nr.3479, 24L, 1300/15, Ağustos 1299 (27.VIII.1883) tarihli şurayı Devlet mazbatası ile 18Z 1300/8 Teşrini I 1299 (20.X.1883) tarihli Meclis-i Mahsus mazbatası; BOA, MVM, nr.38/56.

⁹ BOA, BEO, AD, nr.929, s.133; BEO, AD, nr.830, s.115.

C- REDD-İ RUSUM

Sadece Bağdat gümrüğünde alınan bu vergi, Trabzon-Erzurum gümrüğünde alınmamıştı. Bağdat gümrüğünden 6 ay içerisinde Osmanlı toprağına giren ve buradan diğer ülkelere ihraç edilen ticari mallardan % 6 vergi alınmış, bu miktardan % 5'i redd-i rusum adıyla ve % 1'de gümrük vergisi adı altında Bağdat gümrüğüne verilmişti.¹⁰

D- TEMETTU VERGİSİ

Osmanlı Devleti'nde deve ile Osmanlı toprağına girenlerden alınmış, her deveye 15 kuruş tayin edilmişti. Bu vergi normal verilen gümrük vergisi dışındaydı. Bu vergi 1875 yılında Osmanlı-İran elçilikleri tarafından yapılmış, elbette bu konu ticari mal taşıyan İranlı deve sahiplerinin şikâyetine neden olmuştu. Çünkü bu vergi Rus devecilerden alınmıyordu. Bu durum Osmanlı-İran tüccarına çok fazla zarar veriyordu. Bu konu hakkında bir belgede Erzurum valisi bu şikâyeti hükümete bildirmiş:¹¹ Temettu vergisi, tanzimattan önce servetlerine göre tüccar ve esnaftan alınmıyordu sonra adı "ihtisap" olan bu vergi Tanzimat döneminde kalktı ve tekrar temettu vergisi uygulandı.¹² Sınırlarda olan İran-Osmanlı ticaretinde diğer bahsetmemiz gereken konu, bu yollarda ticaret yapan kervanların develeriydi. Her deveden (ticari malın dışında) vergi alınmanın miktarı ve bu konuda tüccarın, Rus yolunda ticaret yapan tüccarla rekabeti de diğer bir konudur. 4 Temmuz 1911 tarihli bir belgede İran devecilerinin İran ve Trabzon yolundan daima gidiş geliş yaptıkları ve bazen de İran'a gitmeyip Trabzon-Bayburt-Erzurum-Van'da kalıp ticaretle uğraştığından bahsetmiştir.

Geçmişte yapılan anlaşmalara göre Temettu Nizamnamesinin 5. maddesine göre; devecilerden temettu vergisi¹³ alınmıyordu. Rus devecilerden vergi alınmaması, hem

¹⁰ BOA, ŞD.579/6.

¹¹ BOA, MV.154/40.

¹² Ziya Karamursal, **Osmanlı Devlet'inin kuruluşundan 19. Asrın Yarısına kadar Mali Tarihe bir Bakış**, seri III. nr.11, Akşam matbaası, İstanbul, s.194–206.

¹³ BOA, MV.154/40; Karamursal, Ziya, **Osmanlı Devlet'inin kuruluşundan 19. Asrın Yarısına kadar Mali Tarihe bir Bakış**, seri III. nr.11, Akşam matbaası, İstanbul, s.194–206. " *Temettu vergisi: Osmanlı Devleti'nde deve ile Osmanlı toprağına girenlerden alınmış, her deveye 15 kuruş tayin edilmişti. Bu vergi normal verilen gümrük vergisi dışındaydı. Bu vergi 1875 yılında Osmanlı-İran elçilikleri tarafından yapılmış, elbette bu konu ticari mal taşıyan İranlı deve sahiplerinin şikâyetine neden olmuştu. Çünkü bu vergi Rus devecilerden alınmıyordu. Bu durum Osmanlı-İran tüccarına çok fazla zarar veriyordu. Bu konu hakkında bir belgede Erzurum valisi bu şikâyeti hükümete bildirmişti. Temettu vergisi, tanzimattan önce servetlerine göre tüccar ve esnaftan alınmıyordu sonra adı "ihtisap" olan bu vergi Tanzimat döneminde kalktı ve tekrar temettu vergisi uygulandı.*"

Osmanlı hem de İranlı tüccarın itirazına neden olmuştu. Her iki ülke tüccarının Rus yoluyla ticaret edenlerle rekabet edememesine neden olmuş ve bu vergi yüzünden, Erzurum yolunu terk edip Rus yolundan ticaret etmeye mecbur kalmışlardı. Bu şikâyetlerin üzerine devlet tarafından bir kararname düzenlendi, kararnameye göre; yıllık her deve için 15 kuruş temettu vergisi alınacak ama İran tüccarının Erzurum yolunu bırakıp Rus yoluna gitmemesi için istisnai muameleler yapılacak ve bu avantajlardan Osmanlı devecileri de yararlanacaktı.¹⁴Ama bu durum Osmanlı Devletini çok düşündürüyordu, çünkü ticaret Osmanlı yolundan Rus yoluna aktarılmıştı.

E- KAYDIYE VERGİSİ

Osmanlı tüccarı Yabancı ülkelere ihraç ettiği mallar için bu vergiyi ödüyordu. Eğer mal İran'a ihraç ediliyorsa %12 başka ülkelere %1'di.İran ve başka ülkelere ihracatta bu fahiş fark Osmanlı tüccarının devlete tepki ve itirazlarına neden olmuştu. Bunun 1. sebebi İranlılar kendi ihtiyaçlarını Osmanlı'nın yerine başka ülkelerden de daha ucuza temin edebilirlerdi ve bu gümrük vergisinin %1'e ve hatta hiç alınmamasını istiyorlardı, eğer alınrsa ihracat yapılmayacak ve ticaret de şiddetle azalacaktı. 2.sebebi bu konu Osmanlı'nın hem tarımına ve hem de sanayisine ciddi zararları olacak ve özellikle Trabzon-Erzurum ticari yolundan geçimlerini sağlayan ahali ve çiftçilerin hayatını felç edecekti. 3. sebebi, eğer bu vergi kaldırılmazsa İran tüccarı bu ticari yoldan el çekecek ve Rusya ticari yoluna meyledecekti. Bu verginin kaldırılmasına rağmen yıllık % 20 kuruş belki daha fazla Osmanlı Devleti'ne zararı olacak, ama bu zararın çok fazla önemi yoktu, çünkü bu ticaret ve mal transitinin ve ihracatın artmasını sağlayacak ve hükümet ve ahali içinde maddi, manevi menfaatler sağlayacak ve hatta ihracat gümrük vergisinin yüzdesini aşağıya indirme karşısında, ithalat gümrük vergisinin de elbette cüzi miktarda artacaktı, yani transit muamelatında 6 kuruştan 8 kuruşa artacaktı.(6 aydan sonra Osmanlı toprağına yapılan ithalattan 8 kuruş alsınlar).¹⁵Bir başka belgede, bu vergi cüzi miktarda yaklaşık % 1transit malları için genelde ecnebilere de alındığını da görüyoruz. Osmanlı devleti amacı Avrupalılar için arka arkaya kolaylıklar sağlamaktı.¹⁶

¹⁴ BOA, MV. 154/40.

¹⁵ BOA, ŞD. DH,572/52.

¹⁶ BOA, ŞD, DH,572/52; BOA, ŞD.595/61.

Navl Vergisi: İran ve Bağdat arasında ticaretin artmasıyla ve bunun yanında gemiyle taşıma ücretinin de artması, özellikle İngiltere'nin mecdiye gemileri ve gemilerin sayısının az olması ve ticaretin artması karşısında cevap verememeleri, Basra ve Bağdat arasında Navl adında gümrük vergisi alınmıyordu.¹⁷

F- İHTİSABİYE VERGİSİ

İran'dan Osmanlı toprağına ithal edilen ticari mallardan Erzurum gümrüğünde normal gümrük vergilerinin yanı sıra ihtisabiye vergisi adı altında bir vergi alınmıyordu. Örneğin bunun miktarı her kıyye tömbeki için (her kıyye 1 kg) 6 para alınmıyordu, bu durum iki devlet arasında yapılan anlaşmaya tersti. Çünkü bu vergi sadece İran tüccarlarından alınmıyordu, bu yüzden bir belgede İran maslahatgozari, eğer İran tüccarın normal gümrük vergisinin yanında diğer vergilerde alınacaksa başkalarından da alınması gerektiğini, mesela Hicaz gibi başka ülkelerden gelen tömbekiden de bu verginin alınması konusunda şikâyet ettiğini görüyoruz.¹⁸ Elbette yasa dışı alınan bu vergi veya alınmaması ülkenin hazinesine zarar vermiştir.¹⁹

G- AMEDİYE-REFTİYE VERGİSİ

Erzurum'da ithalat ve ihracat için alınan gümrük vergilerinin dışında amediye-reftiye vergisi adı altında %3 amediye %2 reftiye vergisi alınmıyordu. Kara veya deniz yoluyla transit edilen mallardan amediye vergisi ve yabancı ülkelere ihraç edilen mallardan ve o malın Osmanlı toprağında bozulmamış ve tüketilmemiş ve ihraç edilmeye elverişli olan mallardan da reftiye vergisi alınmıyordu. İran tüccarının şikâyetlerine rağmen, Osmanlı devleti bu ve diğer çeşitli isimler adı altında alınan vergilerin alınmaması durumunda devlet hazinesine zarar vereceğini düşünüyordu.²⁰ Tanzimat'tan önce isteğe bağlı vergilerin alındığını ve Tanzimat'la birlikte bu vergilerin yasal olarak kalktığını ancak yinede alınmaya devam ettiğini belge üzerinde görüyoruz.²¹ Deniz veya karayolunda taşınan mallardan amediye, reftiye, mesderiye vergileri uzun süre alındı ve sonra bu vergiler ihracat,

¹⁷ BOA, DH. MKT,1324/19.

¹⁸ BOA, A.M.24/5;BOA, A.DUN. DVE (20) 11/36.

¹⁹ BOA, A: DUN: DUE(20), 1/11.

²⁰ BOA, A.M,1/24.

²¹ BOA. A.M.24/5.

ithalat, sarfiyat isimleri olarak değişti ve yabancı ticaretin genişlemesi için diğer bir vergi olan mururiye de bunlara eklendi.²²

H- MURURİYE VERGİSİ

Yabancı ülkelerden Osmanlı'ya ithal olan fakat tüketilmeden ve hiçbir müdahale edilmeden başka yerlere giden mallardan transit vergisi veya bâc-ı übur vergisi²³ adı altında bu vergi alınmıyordu. Osmanlı devleti yabancı ticarete olanak sağlamak için bu vergiyi çıkardı.²⁴

İ- MESDERİYE VERGİSİ

Bir ülkeye ihraç edilen mallardan, zaman içinde bozulan veya tüketilen bir malsa bu vergi alınmıyordu.

K- DEPOZİTO VERGİSİ

Gümrüklerde saklanan ticari malların 6 ay içerisinde İran'a ihraç edilmesi gerekiyordu, eğer mal ihraç edilmezse malın verilmemesinin yanında depozito vergisi de alınmıyordu. Elbette malların ambarlarda kalmasının nedeni gümrüklerde görevlilerin az olması ve özellikle Erzurum gümrüğünde. Malların ithal ve ihracında her zaman sorunla karşılaşmasıydı.²⁵

XIX. yy. sonunda, İran ticari malları için depozito vergisi isminde %2 maliyeti vardı.²⁶ 1903 yılında Bab-i Âli bu verginin lüzumsuz ve beyhude olduğunu belirtti, alınması iptal edildi ve hatta İran tüccarından haksız yere alınan vergilerin geri verilmesi emrini verip daha da ileriye giderek tüccarın şikâyeti üzerine bu vergilerin kesin ödenmesi için bir Menşe'shâdet-nameleri tazminatı konuldu.

²² Z. Karamursal, **Osmanlı Mali Tarihi hakkında Tetkikler**, TTK, Ankara,1989, s.194–206

²³ Z. Karamursal, **Osmanlı Mali Tarihi hakkında Tetkikler**, s.194–206.

²⁴ Z. Karamursal, **Osmanlı Mali Tarihi hakkında Tetkikler**, ,s.191–192; “*Gümrük Vergilerinden daha fazla bilgi almak için.*” Bkz. **Osmanlı Vergi Mevzuatı**, Maliye Bakanlığı, Ankara,1999, Yayın Numarası: 1998/348,s.1955; Yavuz Cezar, **Osmanlı Maliyesinden Bunalım ve Değişim Dönemi**, Alan Yayıncılığı, 1986; Abdillatif Şener, **Sona Doğru Osmanlı (Osmanlı Ekonomi ve Maliyesi Yazılar Üzerine)**, Birleşik Kitapevi, Ankara, 2007.

²⁵ Z. Karamursal, **Osmanlı Mali Tarihi hakkında Tetkikler**, s.194–206.

²⁶ BOA, **İR, hususî nr.1,11L 1320/28 kanunî evvel 1318, yasa ve eki (10.1.1903)**.

L- KUZU (HAYVAN) VERGİSİ

Bağdat veya Erzurum gümrüklerinden hayvanla gidip gelen insanlar gümrük vergisi dışında bu vergiyi de ödüyorlardı. Bu konu hem hayvan ile Osmanlı'ya mal ihraç eden ve hem de Osmanlı ve İran'a mal taşıyan hayvanları kapsıyordu. Osmanlı tüccarının bu verginin iptali için devlete şikâyetle bulunduğunu gösteren çeşitli belgeler vardır, çünkü İran Devleti de buna karşın aynı maliyeti ve hatta bazen daha fazlasını Osmanlı tüccarından alıyordu ve hatta eğer vergiyi iptal etmezseniz hayvanları çöle bırakmamıza ve bedbaht olmamıza neden olan siz olacaksınız diye devleti tehdit ediyorlardı.²⁷ (bu vergini fazla olması ve tüccarın bunu ödemeye gücü yetmemesi çölde hayvanı bırakması, o hayvan için vergi vermekten daha ucuzdu.)

M- MÜNZEM VERGİSİ

Osmanlı'dan İran 'a gelen mallardan İran gümrüğünde %2 ve %4 de İran'a ithal olan mallardan bu vergi alınıyordu.

N- RAHDARİ (YOL) VERGİSİ

Bu vergide İran gümrüklerinde, İran'a ithal olan her türlü ecnebi mallardan alınıyordu. Bunun miktarı her seferde çeşitli şekilde birkaç gıran alınıyordu. Osmanlı devleti de bu durumun yapılan anlaşmalara ters olduğunu söylüyor ve buna cevaben İran'da bu vergi mal taşıyan hayvanlardan aldıklarını bildiriyordu.²⁸

²⁷ BOA. ŞD.595/61.

²⁸ Z. Karamursal, **Osmanlı Mali Tarihi hakkında Tetkikler**, s.194–206.

SONUÇ

Hem Osmanlı hem de İranlı devleti topraklarında gümrük işlerindeki düzensizlik, emniyetin olmaması ticaretin gelişmemesinde en önemli etkenlerdendir. Özellikle İran'da gümrük tarifeleri çoğunlukla padişahın emiri, örf ve adetlere bağlıydı, bazen tarifeler cinslerin değerine, ölçüsüne, hayvanların yüklerine ve başka durumlara göre farklı isimlerde alınırdı. Ülkenin gümrüklerinde hiçbir şekilde belirleyici bir yasa yoktu, bu yüzden de her iki tarafta da rüşvet, mali fesatlık ve tüccarın hâkim ve gümrük görevlileriyle yaptığı gizli anlaşmalar her yeri sarmıştı. Gümrük tarifelerinin yanı sıra yol bekçiliği, şehir avarızı ve diğer keyfi vergiler alınmaktaydı. Tüccar onları mecburen ödüyordu, Bunun yanı sıra yıllık ve özel vergiler de var.

Genelde gümrük görevlileri, yasaları keyiflerine göre uygulamışlar ve o yüzden iki devlet ilişkilerinde sorunlar yaratmışlardır. Bazen Osmanlı devleti bazı gümrük tarifelerini kaldırmış, ama onun karşısında İran devleti o yasalara benzer şekilde bu tarifeleri tekrar uygulamıştır. Diğer taraftan İran ticari mallarının Trabzon-Erzurum-Tebriz yolu veya Rusya yoluyla Erzurum gümrüğüne ithal olan mallar, Trabzon limanına gitmiş ve Trabzon limanından başka ülkelere ihraç edilmiştir. Buna karşın Erzincan-Sivas yolundan İstanbul'a mal ithal edilmiştir. Ama çoğunlukla Erzurum gümrüğündeki sorunlar, gümrük görevlilerin çoğunun keyfi davranışları ve yasaların iki devlet tarafından açık ve detaylı şekilde anlaşılmasından dolayı olmuştur. Ticaret artışı, tüccar için kolaylıklar sağlamak, bu konunun yanı sıra Trabzon-Erzurum-Tebriz-Osmanlı yolu ve Puti-Tiflis-Tebriz, Rusya yolu, bu iki devletin bu yollar üzerindeki rekabetleri de çok önemli bir konudur. Çeşitli meselelerden dolayı doğal olarak İran tüccarı, Osmanlı yoluna rağbet etmiş ve Osmanlı devleti de Puti yolunu terk eden ve Erzurum-Trabzon yolundan gidiş geliş yapan İran tüccarı ve tebaalarına kolaylıklar, imkânlar sağlayıp rağbeti artırmak ve ticareti genişletmek için teşviklerde bulunmuştur. Hatta Osmanlı'nın çeşitli idarelerinin ve özellikle vergi idaresinin fikirlerini almış ve onların verdikleri önerileri uygulamaya çabalamıştır. Ama maalesef belgelerde gördüğümüz üzere bunu Rusya'nın Puti-Tebriz yolunda uyguladığı işlerle kıyasladığımızda faydalı bir iş yapılmadığını görüyoruz.

KAYNAKÇA

1- Arşivler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tasnifleri (BOA)

BOA, İMM, nr.3479, 24L, 1300/15

BOA, MV.154/40

BOA, ŞD. DH,572/52

BOA, ŞD. 595/61

BOA, DH. MKT,1324/19

BOA, A.M.24/5

BOA, A. DUN. DVE (20) 11/36

BOA, A: DUN: DUE(20), 1

BOA, A. M,1/24

BOA. A. M.24/5

BOA, İR, hususî nr.1,11L 1320/28 kanunî evvel 1318, yasa ve eki (10.1.1903)

BOA, İMM, nr.3479, 24L, 1300/15

BOA, MVM, nr.38/56

BOA, BEO, AD, nr.929,s.133

BEO, AD, nr.830, s.115

BOA, ŞD.579/6

2- Kitaplar

Erzurum Vilayet Salnamesi 1312, Neşreden Vilayet Mektabcusu Muhitti

Erzurum Vilayetinin İhtiyacat ve Terakkiyata Ait Layihalar 6

HAYRİ, Abdulvahab, **İktisad-i Trabzon**, (Haz. Melek Öksüz, Serander Yayınevi), Trabzon, 2008.

SHAW, Standford, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, (Çev. Mehmet Harmancı), E Yayınları, İstanbul, 1982.

Charles Issawi, **The Economic History of Turkey 1800–1814**, Publications of the Center for Middle East Studies, Chicago-London: Univeristy of Chicago Press, 1980.

-----, **The Tabriz-Trabzon trade 1830–1900**, Cambridge vol. 1,1, 1970 .

TURGAY, A. Üner, **Trade and Merchants In The Nineteenth Century Trabzon**, Newyork, 1982.

KARAMURSAL, Ziya, **Osmanlı Devlet'inin kuruluşundan 19. Asrın Yarısına kadar Mali Tarihe bir Bakış**, seri III. nr.11, Akşam matbaası, İstanbul

_____, **Osmanlı Devlet'inin kuruluşundan 19. Asrın Yarısına kadar Mali Tarihe bir Bakış**, seri III. nr.11, Akşam matbaası, İstanbul.

_____, **Osmanlı Mali Tarihi hakkında Tetkikler**, TTK, Ankara, 1989

Osmanlı Vergi Mevzuatı, Maliye Bakanlığı, Ankara,1999, Yayın Numarası:1998/348

CEZAR, Yavuz, **Osmanlı Maliyesinden Bunalım ve Değişim Dönemi**, Alan Yayıncılığı, 1986.

ŞENER, Abdüllatif, **Sona Doğru Osmanlı (Osmanlı Ekonomi ve Maliyesi Yazılar Üzerine)**, Birleşik Kitapevi, Ankara, 2007.

3- Lisansüstü Tezler

TOZLU, Selahattin, **Trabzon-Erzurum-Beyazıt yolu (1850–1900)** (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1997.

Makalenin Geliş Tarihi: 18.07.2019
Kabul Tarihi: 20.07.2019
Makalenin Türü: Araştırma-İnceleme

**AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU (AET) İLE TÜRKİYE ARASINDAKİ
KARŞILIKLI BEKLENTİLERİN “HAZIRLIK DÖNEMİ” SÜRECİNDE TÜRK
BASININA YANSIMASI**

**INTERACTIVE EXPECTATIONS DURING “THE PREPARATORION
PERIOD” BETWEEN THE EUROPEAN ECONOMIC COMMUNITY (EEC)
AND TURKEY AS REFLECTED IN THE TURKISH PRESS**

İsmail EYYUPOĞLU*

ÖZ

AET’ye Türkiye’nin katılımı için üç farklı dönem belirlenmişti. Bunlar sırasıyla “Hazırlık”, “Geçiş” ve “Son” dönem olarak adlandırılmaktaydı. Bu süreç içerisinde Türkiye ekonomik olarak AET tarafından desteklenecekti. Türk kamuoyu da bu çalışmaları dikkatle takip ediyordu. AET’ye üye ülkeler Türkiye’ye bazı temel ürünlerde kolaylık sağlayacaktı. Avrupa Yatırım Bankası da yatırım projelerine destek verecekti. “Hazırlık Dönemi”nde Türkiye herhangi bir yükümlülük üstlenmeyecekti. Türk Basını da haber ve makaleler aracılığı ile AET’nin kazanımları hakkında kamuoyunu bilgilendirecekti. Konunun dış basındaki yansımalarından da okurlarını haberdar edecekti.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Ekonomik Topluluğu, Türkiye, Uluslararası ilişkiler, Ekonomi

ABSTRACT

It was determined for three different periods of Turkey's membership of the European Economic Community (EEC). These were called “Preparation”, “Transition” and “Last” Period. Turkey in this process would be supported by EEC. The Turkish public opinion was also following these studies carefully. EEC member countries would be advantageous in certain agricultural products to Turkey. The

* Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi;eyupoglu@atauni.edu.tr

European Investment Bank would also support investment projects. Turkey would accept any liability in the preparatorion period. The Turkish press would also inform the public about the acquirements of the EEC through news and articles. The reflections of the issue in the foreign press would be shared the with the readers by the Turkish press

Keywords: European Economic Community, Turkey, International Relations, Economy

GİRİŞ

Ankara Antlaşması, AET ile Türkiye arasında 12 Eylül 1963'te imzalandı¹. 1 Aralık 1964'te de yürürlüğe girecekti. Yapılan bu Ortaklık Antlaşması “*çerçeve antlaşma*” niteliğinde idi. Amaç Türkiye'nin AET'ye üyelik sürecini tamamlamaktı². Antlaşma şu bölümlerden oluşuyordu: Esas Antlaşma (33 Madde); Geçici Protokol (11 Madde), Mali Protokol (9 Madde), Son Senet ve İş Gücü Konusunda Taraflar Arasında Verilen Mektuplar³.

Ankara Antlaşması, Türkiye'nin AET'ye “*tam üye*” sıfatıyla katılmasının yolunu açmakla birlikte, yürürlük süresine ilişkin bir hüküm de taşımamaktaydı. Yani antlaşmanın fesih hükmü yok idi. Buna göre taraflardan birisi aksi tutum sergilemediği sürece amaçları gerçekleşene kadar antlaşma yürürlükte kalacaktı⁴.

AET ve Türkiye arasında yapılan bu antlaşma sonrası ortaklık ilişkilerinin geliştirilmesi üç dönemde gerçekleştirilecekti. Türkiye'nin topluluğa girebilmesi için bu AET'nin bir beklentisiydi. Bu dönemler sırasıyla, “*Hazırlık Dönemi*”, “*Geçiş Dönemi*” ve “*Son Dönem*” idi⁵.

¹ Michel Rocard, *Avrupa Birliği Yolunda Türkiye'ye Evet*, İstanbul, 2008, s.22.

² Dönemin AET Komisyon Başkanı Alman Walther Hollstein'in antlaşmanın imza töreninde yaptığı konuşma dikkate değerdi. Konuşmasındaki, “*Biz bugün önemli ve siyasi anlam taşıyan bir olayın tanıklarınız. Türkiye Avrupa'ya aittir. Olay Avrupa kültür ve politikasının açılımları tarihinde bir örnektir; evet biz şimdi modern Avrupa'nın gelişmesiyle ve birleşmesiyle bir akrabalık duygusunu yaşıyoruz ve günün birinde son adımın da atılmasıyla Türkiye, Birliğin tüm haklarına sahip bir üyesi olmalıdır*” sözleriyle Türkiye'nin topluluğa katılmasını desteklediğini vurgulamaktaydı. (Hakkı Keskin, *Göçün 50. Yılında Türklerin Gölgesinde Almanya, Geleceğe Yönelik Uyum Politikası İçin Görüşler*, İstanbul, 2011, s.178.)

³Erol Manisalı, *Türkiye-Avrupa İlişkilerinde “Sessiz Darbe”*, İstanbul, 2003, s.75.; İsmail Soysal, *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990)*, II, Ankara, 1991, s.661-682.

⁴ E. Manisalı, *Türkiye-Avrupa İlişkilerinde...*, s.75.

⁵ Ankara Antlaşması'nın amacı, 2. maddede şöyle belirtilmekteydi: “*Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin⁵ ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümüyle göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir*”. (Cumhuriyet, 12 Eylül 1963.)

Hazırlık Dönemi'nin amacı⁶; Türkiye ekonomisini topluluğun istediği koşullara uymaya imkân verecek bir duruma getirmektir. Bu dönemde Türkiye ekonomik gelişimini gerçekleştirmek için gayret edecekti. AET ise Türkiye'nin bu gayretlerine destek olmak amacıyla mali ve ticari alanda kolaylıklar sağlayacaktı. Ticari alandaki kolaylıklar Ortaklık Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği 1 Aralık 1964'ten itibaren Türkiye'nin topluluğa ihraç ettiği dört temel ürün üzerinden olacaktı. Bunlar; tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındık idi. Bu dört ürüne belirli kontenjanlar içinde ya da böyle bir niteleme olmaksızın gümrük indirimi uygulanacaktı. Bunların dışında kaliteli şaraplar, bazı deniz ürünleri ve sofralık üzüm gibi birkaç tarımsal ürüne de bu tarife uygulanacaktı⁷.

Mali alanda ise AET, Türkiye'nin kalkınma planında yer alan ve antlaşma amaçlarının gerçekleşmesine katkıda bulunacak nitelikteki yatırım projelerinin finansmanına destek olacaktı. Bunu Avrupa Yatırım Bankası aracılığıyla yapacaktı. Bu bağlamda Türkiye'ye 175.000.000 dolarlık bir yardım sağlayacaktı⁸. Bu dönemin süresi geçici protokolde en az beş yıl idi. Süre aşımı en fazla on iki yıla kadar çıkabiliyordu⁹.

Ankara Antlaşması sonrası belirlenen üç dönemden ilki olarak planlanan “*Hazırlık Dönemi*”nin Türk basınında önemli yansımaları oldu. Çalışmanın konusunu Hazırlık Dönemi sürecinde AET ile Türkiye arasındaki karşılıklı beklentilerin basındaki yansımaları oluşturmaktadır.

A- ANKARA ANTLAŞMASININ NE ZAMAN YÜRÜRLÜĞE GİRECEĞİNE DAİR YAPILAN YORUMLARIN BASINDAKİ YANSIMASI

“*Cumhuriyet*” gazetesinin 14 Eylül 1963 tarihli nüshasında Ortak Pazar Antlaşması'nın en erken bir sene sonra yürürlüğe gireceği ve antlaşmanın üye devlet parlamentoları tarafından da tasdik edilmesi gerektiği belirtiliyordu. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile Türkiye arasında imzalanan ortaklık antlaşmasının en az bir yıl sonra yürürlüğe gireceği yetkililerce de ifade edilmekteydi. Antlaşmanın yürürlüğe giriş şeklini tespit eden maddelere göre şu sıra takip edilecekti: 1- Ortaklık Antlaşması ile ek protokollerin tarafların parlamentoları ile Avrupa Parlamenter Asamblesi (Avrupa

⁶ Ankara Antlaşması'nın 3. maddesinde “*Hazırlık Dönemi*” amacı ilgili şu bilgi verilmekteydi: “*Bu dönemde Türkiye, geçiş ve son dönem boyunca kendisine düşecek hükümleri üstlenebilmek için topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirir*”. (İ. Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası...**, s.663.)

⁷ Gülten Kazgan, **100 Soruda Ortak Pazar ve Türkiye**, İstanbul, 1970, s.81-82.

⁸ E. Manisalı, **Türkiye-Avrupa İlişkilerinde...**, s.75.

⁹ **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1963.

Konseyi Parlamenter Meclisi) tarafından onaylanması, 2- Onayın tamamlandığını gösteren tebliğ ile belgelerin Brüksel'de iade edilmesi, 3- Teati işleminin bitiminden iki ay sonra antlaşmanın yürürlüğe girmesi gerekmektedir. Konuyla ilgili AET yetkilileri şunları belirtmekteydi:

“Bilindiği üzere Yunanistan'ın ortaklık Antlaşması temmuz ayında imzalanmış ve bir buçuk yıla yakın bir zaman geçtikten sonra yürürlüğe girmiştir. Türk parlamentosunun bu antlaşmayı onaylaması bir mesele değildir. Ancak diğer bireylerin Anayasa hükümleri bu antlaşmanın onayını gerektirmektedir. Yunanistan Antlaşması'nın yaz aylarına rastlaması ve parlamentoların bu mevsimde tatilde olmaları bu antlaşmanın yürürlüğe girişini geciktirmiştir. Türkiye ile yapılan antlaşma parlamentolar bakımından oldukça uygun bir zamana rastlanmıştır. Bu bakımdan Türkiye'nin Ortaklık Antlaşması en geç gelecek yıl bu zamanlarda ve özellikle ihracat mevsiminin başına yetişecektir. Bu arada Türk Hükümeti'ne onay işlerinin bir an önce parlamentolarca ele alınması konusunda önemli görevler düşmektedir”¹⁰.

Aynı tarihli gazetede temsilcilerle birlikte bir Boğaz gezintisi yapıldığı da şöyle anlatılmaktaydı: *“Ortak Pazar Antlaşması imza töreni münasebetiyle yurdumuza gelen topluluk bakanları ve konseyi üyeleri dün vapurla Boğaz ve Marmara'da gezdirilmişlerdir. Belçika Dışişleri Bakanı Paul-Henri Charles Spaak Brüksel'e hareket ettiği için geziye katılamamıştır. Hollanda ve Lüksemburg Dışişleri Bakanları hariç diğer bakanlar da bugün şehrimizden ayrılacaktır. Geri kalanlar bugün uçakla Bursa'ya gidip gelecekler, yarın da memleketlerine döneceklerdir”¹¹.*

“Cumhuriyet” gazetesinin 15 Eylül 1963 tarihli sayısında ise *“4 Misafir Bakan Dün Gitti Ortak Pazar Delegasyonumuz Belli Oldu”* adlı başlık dikkati çekmekteydi. Yazının devamında Türkiye'ye gelen AET temsilcileri, devletlerin bakanları ve delegasyonları 14 Eylül'de ayrılmaya başlamışlardı. Buna göre saat 9.30'da Federal Almanya Dışişleri Bakanı Dr. Gerhard Schröder ve beş kişilik maiyeti erkânı özel bir askeri uçakla Milano'ya; saat 11.07'de de Fransız Dışişleri Bakanı Maurice Couve de Murville Paris'e hareket etmişlerdi. Lüksemburg Dışişleri Bakanı Eugène Schaus, Ortak Pazar İcra Konseyi Başkanı Prof. Dr. Walter Hallstein ve Türkiye'ye yardım konsorsiyumu Başkanı Dr. Von Mangoldt ise saat 11.50'de uçakla Frankfurt'a gitmişlerdi. Son olarak İtalyan Hazine Bakanı Emilio Colomb saat 12.50'de uçakla

¹⁰ *Cumhuriyet*, 14 Eylül 1963.

¹¹ *Cumhuriyet*, 14 Eylül 1963.

İstanbul'dan ayrıldı. Misafirleri Yeşilköy Havaalanı'nda İstanbul Valisi Niyazi Akı¹² uğurlamıştır. Hareketinden önce basına izlenimlerini anlatan Lüksemburg Dışişleri Bakanı Eugène Schaus, “Türkiye’de ortaklık antlaşmasına verilen öneme hayret ettim” demiştir. İtalya Hazine Bakanı Signor Colombo ise Türk Hükümeti’nin gösterdiği misafirperverlikten fazlasıyla memnun kaldığını bunun Türkiye ile Ortak Pazar arasındaki dostluğun bir ifadesi olduğunu belirtmekteydi¹³.

“Cumhuriyet” gazetesinin 15 Eylül 1963 tarihli nüshasında Ortak Pazar Komisyonu Genel Sekreteri Jean Rey’in önceki akşam İstanbul- Hilton Otel’de yaptığı bir basın toplantısı hakkında bilgi vermekteydi. Bu toplantıda Jean Rey imzalanan ortaklık antlaşmasının ne zaman yürürlüğe gireceği konusunda şunları söylüyordu: “Şayet Türkiye Müşterek Pazar devletlerinin yapacağı yatırımlara ilgi gösterirse, ortaklık antlaşması şartlarının bu devletler tarafından tasdikinden önce dahi ortaklık antlaşması yürürlüğe girer. Ortaklık Antlaşması muhtemelen ilkbahardan önce ilgili devletlerin parlamentoları tarafından tasdik edilecektir”¹⁴.

Aynı tarihli gazetede Brüksel’de Ortak Pazar merkezinde kurulan Türk delegasyonunu oluşturacak kişilerin şu isimlerden ibaret olduğu belirtiliyordu¹⁵: Delegasyon Başkanlığı’na Buenos Aires Büyükelçisi Oğuz Gökmen¹⁶, Başkan Yardımcılığı’na Brüksel Maslahatgüzarı Tevfik Saraçoğlu¹⁷ ve Delegasyon Mali Müşavirliği’ne Hazine Genel Müdür Yardımcısı Turan Işıkveren.

¹² 1913’te Bilecik’te doğan Niyazi Akı, 1931’de Bursa Erkek Lisesi’nden, 1934’te ise Mülkiye Mektebi’nden mezun oldu. Sırasıyla şu görevlerde bulundu: 1939-1940’ta Alanya, 1943’te Safranbolu, 1950-1951’de Tunceli, 1951-1953’te Kars, 1953-1955’te Kastamonu, 1955-1957’de Erzurum, 1957-1960’ta Antalya, 1960-1961’de Diyarbakır, 1961-1962’de Amasya’da Valilik görevlerinde bulundu. 1962’de İstanbul’a atandı. 1962-1966 yılları arasında İstanbul Valisi olarak görev aldı. İstanbul’da gecekondulu mahallelerdeki elektrik sorununu kısmen çözdü. 18 Ocak 1966’da Devlet Personel Dairesi Başkanlığı’na atandı. 1984’te Et ve Balık Kurumu Yönetim Kurulu Üyeliği’ne getirildi. 30 Eylül 1992’de Bandırma’da öldü. (<http://www.filozof.net/Turkce/tarih/tarihi-kisilikler-sahsiyetler/20120-niyazi-aki-vali-kimdir-hayati-hakkinda-bilgi.html> / Erişim Tarihi (E.T.): 17.05.2019)

¹³ Cumhuriyet, 15 Eylül 1963.

¹⁴ Cumhuriyet, 15 Eylül 1963.

¹⁵ Cumhuriyet, 15 Eylül 1963.

¹⁶ 4 Mayıs 1916’da Manisa’da doğdu. 1936’da Galatasaray Lisesi’nden, 1940’ta ise Ankara’daki Mülkiye Mektebi’nden mezun oldu. Üniversiteyi Fransa’da okudu. Sorbonne Üniversitesi’nden 1948’de mezun oldu. Türkiye’ye dönünce Dış İşleri Bakanlığı’nda çalıştı. Uzun süre Ekonomik ve Sosyal İşler Genel Müdürlüğü yaptı. Yaptığı diğer görevler şöyle idi: 1944 Paris Büyükelçiliği İkinci Kâtipliği ve Başkâtipliği, Buenos Aires’te Maslahatgüzar, Sofya’da Müsteşar, Arjantin, Uruguay, Paraguay ve Bolıvyada Büyükelçi, Brüksel’de AET nezdinde Daimi Delege Büyükelçi, Federal Almanya, Belgrad ve Budapeşte’de Büyükelçi. Büyükelçi iken Bu iken yaş haddinden emekli oldu. Emekliliğini yazarlıkla geçirdi. Oğuz Gökmen 20 Aralık 2007 tarihinde İstanbul’da öldü. (<http://www.oktayarar.com/oguz-gokmen/tr/29434/E.T.:17.05.2019>)

¹⁷ 1925’te İstanbul’da doğdu. 1942’de St. Joseph Fransız Lisesi ve 1948’de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden mezun oldu. 1948’de Dışişleri Bakanlığı’nda göreve başladı. Ottawa ve Brüksel büyükelçiliklerinde görev aldı. 1965’te Bakanlığın ikili Ticaret Dairesine Genel Müdür; 1969’da da Genel Sekreter İktisadi İşler Yardımcısı oldu. 1972’de Brüksel’de AET nezdindeki Türkiye Daimi

Ankara Antlaşması ilgili tarafların meclislerinde kabul edildikten sonra ilgili kararın ve gerekli belgelerin Brüksel'e ulaştırılması gerekiyordu. Bu işlemin sonlamasını takip eden altmış günün bitiminde adı geçen belge yürürlüğe girmiş olacaktı. Ankara'ya gelen kurum ve devlet temsilcileri yukarıda ifade edilen bu sürece dair yorumlarda bulunmuşlar ve Yunanistan örneğinden hareketle Türkiye'nin daha elverişli bir konumda olduğuna dikkat çekmişlerdi. En geç bir yıl içinde yürürlük işleminin gerçekleşeceğini ifade etmekteydiler. Bununla birlikte bazı yabancı temsilcilerin yaptıkları değerlendirmelerde; Türkiye'nin AET'ye giriş için atfettiği öneme ve gösterdiği çabaya anlam kılmakta zorlandıklarını da tespit etmekteyiz. Buna rağmen genel kanı oldukça iyimserdir. Türk Hükümeti'nin istekli olması bu olumlu havanın oluşmasında birincil etkindir.

B- DIŞ BASINDAN YANSIYAN GELİŞMELER VE BAŞBAKAN YARDIMCISI TURHAN FEYZİOĞLU'NUN TÜRKİYE AET İLİŞKİLERİNE YÖNELİK YAPTIĞI DEĞERLENDİRMELER

"Cumhuriyet" gazetesinin 15 Eylül 1963 tarihli nüshasında "*Ortak Pazar Antlaşmasının Dış Basındaki Tepkileri*" başlıklı yazı dikkati çekmekteydi. Burada yabancı basın ve yayın organlarının haber ve yorumlarına yer verilmekteydi. Yapılan değerlendirmede Alman gazetelerinde yayımlanan bazı başmakalelere değinilmekteydi. Bunun yanı sıra İtalya ve Belçika merkezli yayın yapan televizyon kanallarının Ankara Antlaşmasının imza törenine program akışlarında geniş yer verdiklerini tespit etmekteyiz. Basında yer alan haberler özellikle şu noktalarda toplanmaktaydı: "1- Antlaşma siyasi bakımdan Türkiye'nin bir Avrupalı devlet olduğu keyfiyetini teyit etmiştir. 2-Türkiye antlaşma sayesinde milli kaynaklarını iktisaden kalkınma yolunda daha dikkatli bir şekilde kullanma imkânını elde edecektir. 3- Antlaşma ile Türkiye ekonomisinin çeşitli sektörleri ile modern bir veçhe kazanacaktır"¹⁸.

"Cumhuriyet" gazetesinin 15 Eylül 1963 tarihli nüshasında dönemin Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu'nun¹⁹ da konuyla ilgili bir köşe yazısı bulunmaktaydı.

Temsilciliği'ne Büyükelçi olarak atandı. 1978'de Bakanlık Yüksek Müşaviri olarak göreve başladı. 1982'de kendi isteği ile emekliye ayrıldı. 1984'te Profilo Holding A.Ş. Başkanlık Müşaviri olarak çalıştı. 22 Mart 1999'da İstanbul'da öldü. (Taha Toros Arşivi, Dosya No: 82-Şükrü-Hamit Saracoğlu: <https://core.ac.uk/reader/95044016/E.T.18.06.2019>)

¹⁸ Cumhuriyet, 15 Eylül 1963.

¹⁹ 1922'de Kayseri'de doğdu. Anne adı Neyyire, baba adı Sait idi. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. Fransa ve İngiltere'de Anayasa hukuku alanında doktora yaptı. Fransızca, İngilizce ve Almanca bilmektedir. Yaptığı görevler şöyle idi: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Profesörü ve Dekanı, serbest Avukat, Türk Hukuk Kurumu II. Başkanı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörü ve

“Ortaklık Anlaşması Münasebetiyle Türkiye Avrupa'nın Ayrılmaz Parçasıdır” başlığıyla yayımlanan bu yazıda Türkiye'nin AET'ye katılmasının çok önemli olduğu, bunun Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli hamlesi olduğu belirtilmekteydi. Ona göre bu antlaşma Avrupa ile ilişkilerimizde yeni bir safhaydı. AET'ye Türkiye'nin katılmasıyla Türkiye'nin bir Avrupa devleti olma yolunda ilk adım olduğunu şu sözleriyle dile getirmekteydi: “Türkiye'nin Avrupa Ekonomik topluluğuna ortak üye olarak katılma arzusu sadece kısa vadeli ve basit dış ticaret hesaplarına dayanmamıştır. Çeşitli siyasi kültürel ve iktisadi bağlarla bağlı olduğumuz Batı Avrupa'nın gitgide kuvvet kazanan birleşme eylemleri karşısında Türkiye kayıtsız kalamazdı”²⁰.

Turhan Feyzioğlu makalesinin devamında Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg'un Avrupa devletleri arasında daha sıkı bir beraberlik kurmak amaçlarının olduğunu da belirtmekteydi. Ona göre “Eski dünya” olarak adlandırılan Avrupa devletlerinin kendileri için yaptıkları bu yeni girişime Türkiye de ilk günden beri ilgili olmuştu. Ancak 15 Ekim 1961 seçimlerinden sonra bu konu çıkmaza girmiş gibi görünse de ortaklık müzakerelerine doğru ilk adımlar atılmış oldu²¹.

Kendisi ortaklık müzakereleri sonunda olası bir antlaşmanın mümkün olduğuna, Türkiye'nin bu konudaki kararlılığına ve “hür Batı âlemi” ile geçmişten gelen “kader birlikteliğinin” varlığına dikkat çekmekteydi. Türkiye'nin bu ve benzeri kurumlara üye olmasının dış politika açısından önemine değinmekteydi. Yapılan girişimler ve Ankara Antlaşması Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti için hedefin bir devamı niteliğindeydi²².

Turhan Feyzioğlu AET Bakanlar Konseyi Başkanı Hollanda Dışişleri Bakanı Joseph Luns'un²³ Ankara Antlaşması ile Türkiye'nin “cesur bir ekonomik kalkınma hamlesine” giriştiğini şu ifadelerde belirtmekteydi: “Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ortak olmaya karar vermekle Türkiye daha bu sabah manevi huzurunda tazimle eğildiğimiz ve Türk Milleti'nin Ata dediği insanın çizmiş olduğu yola uygun bir adım

XI., XII., XIII., XIV., XV. ve XVI. dönemlerde CHP Milletvekili. Evli ve bir çocuk babasıdır. 25 Mayıs 1988'de Ankara'da öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html / E.T. 17.06.2019)

²⁰ **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1963.

²¹ **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1963.

²² **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1963.

²³ Joseph Marie Antoine Hubert Luns, 28 Ağustos 1911'de Rotterdam'da doğdu. Ortaöğrenimi Amsterdam ve Brüksel'de tamamladı. 1932'de Amsterdam Üniversitesi'nde Hukuk okumaya karar verdi ve 1937'de mezun oldu. 1943'te Londra'daki Hollanda büyükelçiliğine atandı. Bu siyasi kariyeri için önemli bir başlangıçtı. 1949'da Birleşmiş Milletler'in Hollanda Daimi Temsilcisi oldu. Bir Katolik olan Luns, uzun süre Hollanda Dışişleri Bakanı olarak görev yaptı. (2 Eylül 1952-6 Temmuz 1971). Diğer önemli görevi ise on üç yıl başında bulunduğu NATO 5. Genel Sekreterliği idi. (1 Ekim 1971-25 Haziran 1984). 1984'te Genel Sekreter olarak emekli oldu. Brüksel'e yerleşti. 17 Temmuz 2002'de burada öldü. (<https://www.geni.com/people/Joseph-Antoine-Marie-Hubert-Luns/6000000015409441103> /E.T. 18.06.2019)

atmış bulunmaktadır. Bu suretle Avrupa Ekonomik Topluluğu aynı zamanda Mustafa Kemal'in eserine karşı da tazimde bulunmuş olmaktadır. Bu eşine ender rastlanır eser güç şartlar içinde yüzyılımızın en büyük şahsiyetlerinden birinin ve bugün bizim milletlerimizle ortak olmasından sevinç duyduğumuz bir milletin müşterek gayretleri neticesinde gerçekleşmiştir. Türk halkına ve onun hükümetine bugün topluluk adına getirmek istediğim mesaj, artık gerçekleştirmek için bizimle beraber çalışacağınız Avrupa idealine derin bağlılığımızın ve gelişme halindeki bir memleket ile verimli bir işbirliği yapmak arzumuzun ifadesidir. Türkiye cesur bir ekonomik kalkınma hamlesine girişmiştir. Türkiye ile AET arasında ortaklık kuran antlaşmanın memleketinizin kendisine çizmiş olduğu yolda ilerlemesine kuvvetle yardımcı olacağına ve bu suretle gerek sizde gerek bizde yaratmış olduğu ümitleri haklı çıkaracağına inanıyorum". Joseph Luns'a göre Ankara Antlaşması, Türkiye'ye iktisadi ve mali alanda hızlı bir şekilde sonuç verecek bazı faydalar sağlayacaktır²⁴.

Josep Luns'un bahsettiği bu faydaları Turhan Feyzioğlu şöyle sıralamaktaydı. Ortaklık antlaşması ile Türkiye'nin AET'ye ihraç ettiği başlıca mallar, ortak pazara dâhil olan ülkelerin benzer mallarıyla aynı haklara sahip olacaktı. Ortak Pazar ülkelerine yapılan ihracatın % 85'i bu "imtiyazlı muameleden" faydalanacaktı. Ayrıca ilk beş yıllık "Hazırlık Dönemi"nde kalkınma ile ilgili yapılacak çalışmaların desteklenmesi için 175.000.000 dolarlık yardım sağlanacak ve Hazırlık Dönemi'nde Türkiye, AET'den sağlayacağı bu destek karşısında herhangi bir iktisadi borç altına girmeyecekti. Türkiye, ithalat rejimini ve gümrük tarifelerini, kalkınma ihtiyacında olan bir ülkenin şartlarına uygun olarak düzenlemeye devam edecekti. Böylece Türkiye'nin Batı Avrupa ile ekonomik kaynaşması gerçekleştirilecek ve AET'nin Yürütme Organı Başkanı Profesör Hallstein'in ifade ettiği gibi "Türkiye Avrupa'nın bir parçası" olabilecekti. Turhan Feyzioğlu'na göre Atatürk'ün Türklere beklentisi buydu²⁵.

Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu'nun aynı içerikteki bir diğer yazısı da "Ulus" gazetesinin 15 Eylül 1963 tarihli nüshasında aynı başlıkla yayımlandı. Yukarıdakilere ek olarak bu makalede de, "Ankara Antlaşması ile Avrupa sınırlarının bizim doğu ve güney sınırlarımızdan geçtiği tescil edilmiş olmaktadır" ifadesine yer verilmekteydi. Türkiye'nin AET'ye katılmasının önemi bir kez daha vurgulamaktaydı. Ankara Antlaşması ile Türkiye'nin amaçladığı şeyin Türk ekonomisinin verimini

²⁴ Cumhuriyet, 15 Eylül 1963.

²⁵ Cumhuriyet, 15 Eylül 1963.

artırmak olduğu ifade edilmekteydi²⁶. Bu amaç, imzalanan “*Mali Protokol*” ile gerekleřtirilecekti²⁷.

C- “*HAZIRLIK DÖNEMİ*” BİTERKEN BASINDA TÜRK KAMUOYUNA YÖNELİK YAPILAN BİLGİLENDİRME

AET’ye üyelik konusunda “*Hazırlık Dönemi*”ne yönelik yaşanan gelişmelere Türk basının ilgisi kesintisiz devam etti. Dönemsel olarak ulusal basında haber ve makaleler yayınlandı. Bunlardan birisi de 29 Şubat 1968’de “*Milliyet*” gazetesinde yayımlanan bir haber, “*Ortak Pazara Girmezsek Sudan Çıkmuş Balığa Döneriz*” başlığını taşımaktaydı. Hilton Oteli’nde gerçekleştirilen “*Ticaret Odası’nun 86. Yıldönümü*”nde Oda Meclisi Başkanı Raif Önger basın mensupları ile yaptığı toplantıda; “*ticaretle uğraşan iş adamlarının Ortak Pazar’ı istediğini*” dile getirmekteydi. “*AET’ye katılmanın Türk sanayiini tamamen mahvedeceği*” yönündeki çekincelere karşılık “*Türkiye’nin Ortak Pazar’a girmesi değil, girmemesi bize göre asıl zararlı olandır. Ortak Pazar’a giremezsek, sudan çıkmış balığa döneriz. Bizce Türkiye Ortak Pazar’a mutlaka girmelidir*”²⁸ cevabını verecekti.

23 Temmuz 1970 tarihli “*Milliyet*” gazetesinde, “*Ortak Pazar İle Anlaşma Yapıldı*” başlıklı bir haber yayımlandı. Ortak Pazar’a girmenin bazı ürünlerde gümrük indirimini sağlayacağı belirtilmekteydi. Türkiye ve AET temsilcilerinin 22 Temmuz’da Brüksel’de yaptıkları toplantıda, Türkiye’nin üyelik yolundaki “*Hazırlık Dönemi*”ni tamamladığı vurgulanıyordu. Ayrıca Türkiye’nin “*Geçiş Dönemi*”ne geçmesi gerektiği de karara bağlanan konulardandı. Buna göre ekonomisi imkân verdiği takdirde Türkiye yirmi iki yıl sonra Avrupa Ortak Pazarı’nın tam üyesi olacaktı²⁹.

Bu toplantıda Türkiye ile Ortak Pazar arasında altı yıl önce imzalanmış olan ticaret antlaşmasının da genişletilmesine karar verilmişti. Buna göre yeni şartlar sonbaharda Ankara’da imzalanacaktı. Bundan sonra sonra iki taraf arasında gümrük

²⁶ **Ulus**, 15 Eylül 1963.

²⁷ Antlaşmanın 9 maddesini kapsayan bu bölüm Türkiye ve AET arasındaki mali ilişkileri düzenlemeyi amaçlamaktaydı. Mali Protokol’e göre topluluk Türk ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olmak için Türkiye’ye ekonomik yardımda bulunmayı kabul ediyordu. Türkiye’ye verilecek kredi ve yardımlar, miktar ve koşullar Mali Protokol ile belirlenmekteydi. Ayrıca Avrupa Yatırım Bankası aracılığıyla alınacak yardımlar Türk ekonomisinin kalkınmasına ve yararlı yatırım projelerine tahsis edilecekti. (E. Manisalı, **Türkiye-Avrupa İlişkilerinde...**, s.75.)

²⁸ **Milliyet**, 29 Şubat 1968.

²⁹ **Milliyet**, 23 Temmuz 1970.

vergileri ve kotalar tedricen kaldırılacaktı. Ayrıca Ortak Pazar Türkiye için narenciyede % 50, pamuklularda % 75 gümrük indirimi uygulayacaktı³⁰.

Genişletilecek antlaşmaya göre halı, pamuk ipliği ve pamuklu dokumalar üzerindeki gümrük vergileri ve kotalar on iki yılın sonunda kaldırılacaktı. Antlaşma yürürlüğe girer girmez Türkiye'den Ortak Pazar'a ihraç edilen bu mallardan alınan gümrük vergilerinde % 75 oranında bir indirim yapılacaktı. Böylece Türk sanayi ürünlerinin % 55'i için on iki, geri kalan % 45'i için de yirmi yılda gümrüklerin kaldırılması uygun görülüyordu. Ayrıca Ortak Pazar, Türkiye'nin üye ülkelere sattığı tarım ürünlerinin % 90'ı için de bazı tavizler vermekteydi. Türk narenciyesi, tütün ve zeytinyağına tercih hakkı tanınacak ve antlaşmanın yürürlüğe girdiği anda narenciyede alınan gümrük vergisi % 50 oranında indirilecekti. Bunun dışında Ortak Pazar Türkiye'ye Geçiş Dönemi için 220.000.000 dolarlık kredi verecekti. Yapılan toplantıda Türkiye'yi Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ile Türk Daimi Delegesi Ziya Müezzinoğlu temsil etti. Toplantı sırasında Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil gazetecilere verdiği demeçte varılan antlaşmanın Türkiye'nin tam üyeliğine kesin bir adım teşkil ettiğini söyledi. Ayrıca sonuçtan memnun kaldığını da ifade etti. Toplantıda Avrupa Ortak Pazar Konseyi Başkan Vekili Von Braun da sonuçtan memnun olduğunu vurguluyordu³¹.

"*Milliyet*" gazetesinin 24 Temmuz 1970 tarihli nüshasında, "*Sanayi Mallarımız Ortak Pazar'a Serbest Girecek*" başlıklı haberde antlaşmaya eklenecek olan ek ve mali protokoller hakkında bilgiler verilmekteydi. Buna göre genişletilmiş olan bu antlaşma sonbaharda imzalanacak ve anlaşmadan sonraki beş buçuk yılda topluluk Türkiye'ye 220.000.000 dolar verecekti. Türkiye'nin "*Geçiş Dönemi*" için Ortak Pazar ülkelerine sunduğu son bazı tekliflerin de kabulü ile "*Hazırlık Dönemi*"nin sona ermesi ile "*Geçiş Dönemi*"nin başlanması konusunda taraflar arasında antlaşmaya varılıyordu. Alınan karar doğrultusunda Ek Protokol ve Mali Protokol'ün esasları 23 Temmuz'da ortak bildiri ile açıklanmıştı. Sonbaharda imzalanacak olan "*Geçiş Dönemi*" protokolünde Ortak Pazar ülkeleri Türk sanayi mamullerine sıfır gümrük uygulamaya başlayacaktı; ancak makine halıları, pamuk ipliği ve diğer dokuma mamulleri için gümrük vergileri ve kontenjanlar on iki yıllık bir dönemde dereceli olarak indirilecekti³².

³⁰ *Milliyet*, 23 Temmuz 1970.

³¹ *Milliyet*, 23 Temmuz 1970.

³² *Milliyet*, 24 Temmuz 1970.

Bu arada Ortak Pazar ülkeleri pamuklu dokuma mamulleri için antlaşmanın imzalandığı tarihten itibaren Türkiye'ye % 75 gümrük indirimi uygulayacaktı. Tarım alanında Ortak Pazar'ın tarım politikası ile Türkiye'nin tarım politikası arasında tam bir birliğin yirmi iki yılda kurulabileceği kabul edilmekteydi. Bu süreye erişinceye kadar “Geçiş Dönemi” içinde tarım ürünlerimizin ihracatının %90'ından fazlasını kapsayan avantajlar tanınmaktaydı. Katma Protokol yürürlüğe girer girmez, Türk tütünlerine “0” gümrük uygulanmasına başlanacak, narenciyede ise “Türk ihracatçılarının belli bir arz fiyatına uymaları kaydıyla” tercihli gümrük tarifesi tatbik edilecekti³³.

Buna göre Türk portakalına % 40, limon-mandalina, truç ve mandılanın karışımı olan “kilemantin” küçük mandalina ve “satsuma” olarak adlandırılan bir diğer mandalina türü ise % 50 gümrük indirimi sağlanacaktı. Zeytinyağı için ise 100 kilogram başına 4.30 dolarlık bir iktisadi kolaylık ve 50 sentlik bir ticari kolaylık sağlanacağı öngörülmekteydi. Bundan başka belirli bir grup tarım ürününe de % 50 den % 75'e kadar değişen tarife indirimleri uygulanacaktı³⁴.

Kabul edilen şartlar arasında Ortak Pazar ülkelerinde çalışan Türk işçilerin serbest dolaşımı on iki ile yirmi iki yıl arasındaki bir süreçte gerçekleşecekti. Bunun esasları ortaklık konseyince tespit edilecek ve tedricen uygulanacaktı. Ayrıca halen topluluk ülkelerindeki Türk işçileriyle, o ülkelerin vatandaşı işçiler arasında hiçbir ayırıcı işlem yapılmayacağı hükmü de kabul ediliyordu. Bu işçilerin mesleki ve coğrafi hareket serbestliği Konsey tarafından her zaman denetlenebilecekti. Katma Protokol'ün imzalanmasından sonra geçen ilk yıl içinde toplulukta yer değiştirmek isteyen Türk işçiler ile ailelerinin sosyal güvenlikleri için Konsey gerekli kolaylıkları sağlayacaktı³⁵.

İmzalanacak Katma Protokol'de altı Ortak Pazar ülkesi ile Türkiye'nin “Yerleşme hakkı, hizmetler, ulaştırma ve ekonomi politikalarının birbirine yaklaştırılması ve ahenkli hale getirilmesi” için hükümler de bulunacaktı. Yeni Mali Protokol'de, topluluğun protokolün imzasından itibaren beş buçuk yıl içinde Türkiye'ye otuz yıl vadeli sekiz yıl ödemesiz süreli olmak üzere 195.000.000 milyon dolar mali yardım yapacağı kabul edilmekteydi. Bu yardımın uzun vadeli altyapı yatırımları için kullanılacak kısmına % 2.5, normal rantabilitesi olan projelere kullanılacak kısmına ise

³³ **Milliyet**, 24 Temmuz 1970.

³⁴ **Milliyet**, 24 Temmuz 1970.

³⁵ **Milliyet**, 24 Temmuz 1970.

% 4.5 faiz uygulanacaktı. Ayrıca Avrupa Yatırım Bankası 25.000.000 dolara kadar kredi açabilecekti³⁶.

Avrupa Yatırım Bankası Türkiye'nin lüzumlu gördüğü yatırım projelerinin kredilerinde gecikme olmaması için kendisine verilecek projeleri hemen incelemeye başlayacaktı. Mali Protokol yürürlüğe girinceye kadar bu incelemenin bitmesine ve projelerinin uygulanmasına çalışılacaktı. Mali yardımın sona ermesinden bir yıl önce yani dört yılın bitiminden sonra İkinci Beş Yıllık Maliye Protokol'ün tespiti için toplulukla Türkiye arasında müzakerelere başlanacaktı. Ortak Pazar ülkeleri Türkiye'ye yapacakları ihracat için sekiz yıl içerisinde gümrük indirimine tabi olacak bir listenin hazırlanmasından Türkiye'nin ısrarı üzerine vazgeçmiş, bunların on iki ve yirmi iki yıllık listelere ayrılmasını kabul etmişti³⁷.

Buna göre Türkiye'nin ortak pazardan yaptığı ithalatın %55'i için on iki yılda tedrici gümrük indirimi, %45'i için ise yirmi iki yılda gümrük indirimi yapılması kabul edilmekteydi. Yirmi iki yıllık listeye konan maddeler Türkiye'nin sanayisinde hassas ve uzun süre gümrük himayesine muhtaç maddelerdi. Ayrıca Türkiye ithal mallarındaki miktar kısıtlamalarını da yirmi iki yıllık bir program çerçevesinde tedricen geliştirecek, bunların tespitinde Türkiye'nin iktisadi kalkınması göz önünde tutulacak ve gerektiğinde bazı değişiklikler yapılacaktı³⁸.

Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Şaban Yıldız Türkiye'nin "*Geçiş Dönemi*"ne girmesiyle ilişkin verdiği demeçte eleştirel bir yaklaşım sergilemişti: "*Geçiş Dönemi'ne girmekle Türkiye'nin emperyalist-kapitalist dünyaya bağımsızlığı bir kat daha perçinlenmiş oluyor. Bu konu doğrudan doğruya ve hayati bir şekilde Türkiye'nin bağımsızlığını ilgilendiren bir konudur*"³⁹.

13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile birlikte, Ankara Anlaşması'nda öngörülen hazırlık dönemi sona erdi ve "Geçiş Dönemi"nin şartları belirlendi. Bu dönemde taraflar arasında sanayi ürünleri, tarım ürünleri ve kişilerin serbest dolaşımının sağlanması ve Gümrük Birliği'nin tamamlanması öngörülmüştür.

Katma Protokol çerçevesinde 1971 yılı itibarıyla, AET bazı petrol ve tekstil ürünleri dışında Türkiye'den ithal ettiği tüm sanayi mallarına uyguladığı gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını tek taraflı olarak sıfırladı. Bununla birlikte yukarıda

³⁶ **Milliyet**, 24 Temmuz 1970.

³⁷ **Milliyet**, 24 Temmuz 1970.

³⁸ **Milliyet**, 24 Temmuz 1970.

³⁹ **Milliyet**, 24 Temmuz 1970.

da ifade edildiği üzere Türkiye'nin de AET kaynaklı sanayi ürünlerinde gümrük vergilerini tedricen sıfırlaması öngöröldü ve böylece Gümrük Birliği'nin fiilen yürürlüğe girmesi için yirmi iki yıllık bir süre tanınacaktı⁴⁰.

⁴⁰ https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html/E.T. 19.07.2019

SONUÇ

Türkiye ile AET arasında 12 Eylül 1963'te imzalanan Ankara Antlaşması ile iki taraf arasında yeni bir süreç başladı. Türkiye'nin bu ekonomik topluluğa katılımı için belirlenen safhalar konumuz açısından oldukça önemlidir. Bunlardan ilki "*Hazırlık Dönemi*"dır. Bu bağlamda Türkiye'nin ekonomik açıdan uyum sağlayabilmesi için gerekli şartların oluşturulması amaçlanmaktaydı. Destek ve yardım programlarının niteliği ve gerçekleşme süreci oldukça dikkat çekiciydi. Özellikle Türk kamuoyunda konu tartışılmakta ve her iki taraf için ne tür kazanımlara sebebiyet vereceği tartışılmaktaydı.

Ticari alanda bazı temel ürünlere kolaylıklar tanınıyordu. Bunun yanı sıra deniz ve tarım ürünlerinin bir kısmı da temel ürünlere tanınan ayrıcalıklardan faydalanabilecekti. Yatırım projeleri de Avrupa Yatırım Bankası aracılığı ile gerçekleştirilecekti. "*Hazırlık Dönemi*" beş yıl olarak planlanmıştı. Süre aşımı halinde süreç on iki yıla kadar uzayabilecekti. "*Hazırlık Dönemi*"nde Türkiye'nin herhangi bir yükümlülük üstlenmediğini de burada vurgulamalıyız.

Antlaşmanın yürürlüğe girme sürecine dair yapılan yorumlar da konumuz açısından oldukça önemlidir. Sürecin fazla uzamayacağına dair genel bir kanının oluştuğunu da tespit etmekteyiz. Ulusal basın öncelikli olarak dış basın ve yayın organlarında yapılan değerlendirmelere yer vermektedir. Bu da diğer tarafın olaya bakış açısını anlamlandırabilmek için kamuoyundaki beklentinin yansımaları olarak karşımıza çıkmaktaydı.

Ankara Antlaşması'nın imzası sonrası yabancı basın ve yayın organlarının bu gelişmeye dair haber, yorum ve özel programlar yaptıklarını da burada belirtmeliyiz. Buna göre yapılan yorumlarda Türkiye'nin Avrupa'nın bir parçası olduğuna vurguda bulunulmaktaydı. Böylece Türkiye, kaynaklar ile tüketim arasındaki zinciri yeniden yapılandırabilecek ve ekonomisine modern bir görünüm sağlayabilecekti. Özellikle resmi makamların ulusal basında yayımladığı makaleler, Türkiye'nin konuya bakışını ve beklentilerini daha yapıcı surette yansıtmaktaydı. "*AET bir umuttu*". Türk basınının ilgisi kesintisiz devam etti. "*Hazırlık Dönemi*" içerisinde çıkan haber ve yorumlar, sürecin başarı ile sonuçlanması için neler yapılması gerektiğini ifade ediyordu. Bazı çekincelere rağmen genel kanı AET'nin kazanımları üzerine yoğunlaşmıştı.

1970'in yaz aylarında Türkiye AET ilişkileri yeni bir sürece girmiş ve "*Hazırlık Dönemi*"nde son aşamaya gelindiğinin göstergesi olmuştur. Yeni şartlar bu yılın sonbaharında imzalanacaktı.

KAYNAKÇA

1- Gazeteler

Cumhuriyet

Milliyet

Ulus

2- Kitaplar

KAZGAN, Gülten, **100 Soruda Ortak Pazar ve Türkiye**, İstanbul, 1970.

KESKİN, Hakkı, **Göçün 50. Yılında Türklerin Gölgesinde Almanya, Geleceğe Yönelik Uyum Politikası İçin Görüşler**, İstanbul, 2011.

MANİSALI, Erol, **Türkiye-Avrupa İlişkilerinde “Sessiz Darbe”**, İstanbul, 2003.

ROCARD, Michel, **Avrupa Birliği Yolunda Türkiye’ye Evet**, İstanbul, 2008.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990)**, II, Ankara, 1991.

3- Elektronik Kaynaklar

<http://www.filozof.net/Turkce/tarih/tarihi-kisilikler-sahsiyetler/20120-niyazi-aki-vali-kimdir-hayati-hakkinda-bilgi.html> / Erişim Tarihi (E.T.): 17.05.2019

<http://www.oktayaras.com/oguz-gokmen/tr/29434> / E.T.: 17.05.2019

<https://core.ac.uk/reader/95044016> /E.T. 18.06.2019

https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html/E.T. 19.07.2019

[https://www.geni.com/people/Joseph-Antoine-Marie-Hubert-](https://www.geni.com/people/Joseph-Antoine-Marie-Hubert-Luns/6000000015409441103)

[Luns/6000000015409441103](https://www.geni.com/people/Joseph-Antoine-Marie-Hubert-Luns/6000000015409441103)/E.T. 18.06.2019

https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html / E.T. 17.06.2019

Makalenin Geliş Tarihi: 25.06.2019
Kabul Tarihi: 18.07.2019
Makalenin Türü: Araştırma-İnceleme

TÜRKİYE’DE KİŞİ HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİNİN GELİŞİMİ BAĞLAMINDA HÜRRİYET-İ ŞAHSİYE KANUNU

DEVELOPMENTS OF INDIVIDUAL RIGHTS AND FREEDOM IN TURKEY AND THE LAW OF FREEDOM PERSONALITY

Asaf ÖZKAN*

Esra TAŞDELEN**

ÖZ

İnsan haklarının en vazgeçilmez unsurlarından biri, kişi hak ve özgürlükleridir. Tarihsel süreç içerisinde kişi hak ve özgürlükleri çıkarılan kanunlarla hukuki bir zemine dayandırılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda bireyin en temel hakları korunmuştur. Milli Mücadele Dönemi’nde, Abdülkadir Kemali Bey’in 18 Nisan 1921’de kişi hak ve özgürlükleri ile ilgili Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunduğu kanun teklifi incelenmeye değerdir. Teklifin verildiği dönem düşünülürse, bu kanunun ehemmiyeti daha iyi anlaşılacaktır. Milli egemenlik hâkim kılınmaya çalışılırken, “*Hürriyet-i Şahsiye Kanunu*” gibi bir kanunla da kişi hak ve özgürlükleri güvence altına alınmıştır. Bu kanun kişi hak ve özgürlükleri konusunda Birinci Meclis’in çıkarmış olduğu en önemli kanunlardan biri olarak tarihe geçmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hürriyet, Kişi Hak ve Özgürlükleri, Abdülkadir Kemali Bey, Hürriyet-i Şahsiye Kanunu, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kamu Hürriyeti.

ABSTRACT

One of the most indispensable elements of human rights is the individual rights and freedoms. In the historical process, individual rights and freedoms have been tried to be based on a legal basis by laws. In this respect, the most basic rights of the individual are put under the protected. In the National Struggle Period, the bill of law

*Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi: asaf.ozkan@atauni.edu.tr

**Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Öğrencisi: esra.tasdelen2904@hotmail.com

about the individual rights and freedoms, presented by Abdulkadir Kemali to Turkish Grand National Assembly on 18 April 1921 is worthy to be examined. Considering the period in which the bill of law is presented, the importance of this law will be better understood. While trying to make dominant national sovereignty, the individual rights and freedoms are guaranteed by a law such as “*Law Of Freedom Personality*”. This law passes into the history as one of the most important laws emerged by the First Assembly on the individual rights and freedoms.

Keywords: Freedom, Individual Rights and Freedoms, Abdulkadir Kemali Bey, Law Of Freedom Personality, Turkish Grand National Assembly, Public Freedom.

GİRİŞ

Hürriyet kavramının ne olduğu çok eski zamanlardan beri insan zihnini kurcalayan en önemli sorulardan birini teşkil etmektedir. Bunun sebebi hürriyetin tek yönlü değil, çok yönlü bir kavram oluşudur. Hürriyeti ışığa doğru uzatılan bir prizmaya benzeten Kapani, bu prizmaya bakanların kendi bakış açısından gördüğü rengi veya renkleri tasvir edebileceğini ifade etmektedir. Nitekim Montesquieu’de “*hiçbir kelime yoktur ki, hürriyet kelimesi kadar kendisine değişik anlamlar verilmiş ve düşüncelere çeşitli şekilde yansımış olsun*” sözüyle bu kavramın kişiden kişiye göre değiştiğini ve farklı bakış açıları sebebiyle tek bir tanımla açıklanamayacağını belirtmektedir.¹

Arapça kökenli bir kavram olan hürriyet “*hürr*”² kökünden gelmekte; hürlük, serbestlik, azatlık anlamını taşımaktadır.³ Hürriyet kavramı çoğu zaman özgürlük yerine de kullanılabilir.⁴ Özgürlükle eş değer anlamda kullanılan hürriyet; “*bağlı olmama; dışardan etkilenmemiş olma; engellenmemiş olma; zorlanmamış olma. Her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi yasasına, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi (seçme özgürlüğü). İnsanın kendi istemesi, kendi iradesiyle eylemde bulunabilme olanağı; insanın dıştan engellenmeden etki yapabilmesi*”⁵ şeklinde de ifade edilebilmektedir. Yine benzer açıklamalardan birinde de hürriyet, “*insanın neyi yapmak isteyip neyi yapmak istemediğine kendi iradesiyle karar vermesi ve kararının gereklerini yerine getirirken başkaları tarafından*

¹ Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993, s. 3.

²Hürr; esir olmayan, karışanı görüşeni olmayan, serbest (Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 2010, s. 449.)

³ F. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, s. 449.

⁴ Hürriyet; özgürlük, hür olma durumu. Ali Şafak, **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü**, Selim Kitabevi, Ankara, 1996, s. 184; Türk Dil Kurumu Büyük Sözlük ([http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts/Erişim_Tarihi_\(E.T.\):_10.06.2019](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts/Erişim_Tarihi_(E.T.):_10.06.2019))

⁵ Bedia Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Savaş Yayınları, Ankara, 1984, s. 141.

*engellenmemesi. Hiçbir kısıtlama ile kayıtlı olmama. Her istediğini elde etme ve her şeye güç yetirebilmeye mutlak özgürlük; belirli sınırlar içinde istenen şeyin yapılabilmesine de görelî özgürlük denir*⁶ şeklinde tanımlanmaktadır.

Tanımlardan anlaşılacağı üzere hürriyet kısaca herhangi bir kısıtlama ve zorlamanın olmaması anlamına gelmektedir.⁷ Lakin sınırsız hürriyet olamayacağı için bireysel hürriyetin sınırı bireyin başkasına zarar vermeden istediği gibi davranması olarak tanımlanmaktadır.⁸ Bahsedilen sınır ise kanunlarla sağlanmaya çalışılmaktadır. Nitekim Ceza Hukuku'nda hürriyet bir hak sayılmış ve herhangi bir sebeple engellenmesi suç kapsamında telakki edilmiştir. Montesquieu da hürriyeti "*kanunların müsaade ettiği her şeyi yapmak hakkıdır, bir vatandaş kanunların yasak ettiği şeyi yapabilseydi özgür sayılmazdı o zaman; çünkü öteki vatandaşların da aynı yetkiyi kullanmaya hakları olurdu*"⁹ şeklinde tanımlamaktadır. Montesquieu, bu cümlesiyle kanun ve hukuk üstünlüğü olmadıkça bir hürriyet düzeninin kurulamayacağını ifade etmek istemiştir. Ancak bireyin/insanın bir özne olarak değer kabul edilmeye başladığı modern zamanlarla birlikte kanun koyucu olarak devlet ile birey arasındaki ilişki aslında paradoksal bir seyir izlemeye başlamıştır. Çünkü modern devletin kamu düzenini korumak veya başka gerekçelerle koyduğu kanunlar zaman zaman kişisel hürriyetleri engellemekle eleştirilebilmektedir. Görüldüğü üzere, üzerinde mutabakata varılmış tek bir hürriyet tanımından bahsetmek mümkün değildir.

Bunun yanı sıra hürriyet kavramını ifade eden çeşitli terimler de vardır. Genellikle, kişi hakları, kişisel hürriyetler, insan hakları, temel haklar, kamu hürriyetleri, kişi özgürlüğü, kişi güvenliği gibi terimler kullanılmaktadır. Bu terimler kamu hürriyetleri başlığı altında toplanabilmekle beraber, hem klasik hürriyetleri hem de sosyal içeriğe sahip olan her şeyi kapsadığı için pozitif hukuk içerisinde sayılmaktadır.¹⁰

Hürriyetler, kamu hürriyetleri veya temel hak ve hürriyetler başlığı ile anayasalarda düzenlenerek devleti oluşturan temel nizamlardan biri haline getirilmiştir.

⁶ Ömer Demir-Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.283-284.

⁷ Hürriyet; "*serbest olma, bir şeye bağlı olmama, etki almama, seçme gücü ve imkanı olması, kendi iradesi ile karar verebilmesi, kişisel, toplumsal, ahlaki, fikri özgürlük, ifade hürriyeti, iktisadi hürriyet, seyahat ve ibadet hürriyeti gibi*" anlamlara da gelmektedir. (**Meydan Larousse Büyük Lügat Ansiklopedi**, VI, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 81-89; **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi**, IX, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1986, s. 5447-5448.)

⁸ Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010, s. 316.

⁹ Montesquieu, **Kanunların Ruhu I**, (Çev: Fehmi Baldaş-Hayri Bildik), Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998, s. 231.

¹⁰ **Meydan Larousse Büyük Lügat Ansiklopedi**, VI, s. 82-83.

Bu nedenle hürriyet aleyhine işlenen fiilleri her şeyden önce hürriyetçi bir nizam öngören devlet düzeninin ve anayasa hükümlerinin ihlali olarak değerlendirmek mümkündür.¹¹

Bu noktada, kişi özgürlüğü ve güvenliği ilkesi önem kazanmaktadır. Nitekim kişi özgürlüğü ve güvenliği ilkesi bireyin iktidar karşısında hukuksal güvenliğinin güvencesi ve diğer özgürlüklerin ana kaynağı olma özelliği ile insan hakları içerisinde “*en temel hak*” olarak nitelendirilmektedir.¹² Kişi özgürlüğünün tam anlamıyla icra edilebilmesi için bu kavramın kişi güvenliği ile bağlantılı olmalıdır. Diğer bir ifadeyle; kişi özgürlüğünün hukuksal kimliğe kavuşması, kişi güvenliği ile sağlanmaktadır. Kişi özgürlüğünün sağlanabilmesi için demokratik bir devlette hukuk devletinin tüm güvencelerinden kişilerin yararlanmaları gerekmektedir. Anayasa, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve diğer tüm uluslararası belgelerle de güvence altına alınmış kişi güvenliği, bir anlamda kişi özgürlüğünün de teminatı olarak görülmektedir.¹³ Böylelikle kişi güvenliği hakkı, temel hak ve özgürlüklerde keyfi müdahalelere karşı koruyucu bir fonksiyon görevini üstlenmektedir.¹⁴ Öyle ki bu sistem ile kimsenin kanuna aykırı bir eylem veya işlemde bulunmadığı müddetçe tutuklanamayacağı, dolayısıyla hiç kimsenin keyfi olarak özgürlüğünün kısıtlanamayacağı belirtilmektedir.¹⁵

Kişi özgürlüğü ve güvenliği kavramları daha önce de belirtildiği gibi birbirlerini tamamladıkları için birlikte kullanılmaktadır. Bu hakların kişilere sağladığı güvencelerin modern hukuk sistemlerinde yer alması için uzun ve zorlu mücadeleler verilmiştir. İnsanlık tarihi boyunca haksız ve keyfi muamelelere maruz kalan kişiler, bu kısıtlamalar karşısında yoğun bir çaba göstermiş ve günümüzde de temel hak ve özgürlüklere yapılan müdahalelere karşı aynı kararlılıkla insan haklarının gelişimi yönünde mücadelelerini sürdürmektedirler.¹⁶

Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkının ortaya çıkışı ve gelişim süreci, toplumsal gelişime bağlı olarak farklılık göstermektedir. Avrupa’da burjuva sınıfının güçlenmesi,

¹¹ Zerrin Garip, **Kişiyi Hürriyetinden Yoksun Kılma Suçu**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı ve Ceza Usulü Hukuku Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2015, s. 6.

¹² Mahmut Göçer, “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Göre Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği ve Türk Hukuku*”, **Türkiye’de İnsan Hakları**, TODAİE (Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü) İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s. 211.

¹³ Seyithan Güneş, “*Özgürlük ve Güvencesi Açısından Hukuk Devleti ilkesi*”, **Ankara Barosu Dergisi**, 3 (1997), s. 21.

¹⁴ İbrahim Şahbaz, “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Kişi Özgürlük ve Güvenliği*”, **Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi Yayınları**, 55, (2004), s.207.

¹⁵ Şeref Gözübüyük- Feyyaz Gölçüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011, s. 221

¹⁶ İ. Şahbaz, “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Kişi Özgürlük ve Güvenliği*”, s. 204.

sosyo-ekonomik yapının yanı sıra idari alanı da etkilemiştir. Burjuvazi ve krallar arasında yapılan anlaşmalar, insan haklarının gelişimine çok büyük katkılar sağlamış temel hak ve özgürlüklerin temelini oluşturmuştur. Yapılan anlaşmalar, insan hakları ihlaline karşı bir başkaldırı niteliği taşımaktadır. Bunun en önemli örnekleri İngiltere'deki kral ve burjuva sınıfı arasında imzalanan belgelerdir.¹⁷

Bu belgelerin karakteristik yapısı; kralın başına buyruk emir ve uygulamalarına karşı halkı korumaktır. Dolayısıyla mutlak iktidarın yetkilerinin kısıtlanmasına yönelik bu girişim, temel hak ve özgürlüklerin doğumunda önemli bir yere sahiptir. İngiltere'de sırasıyla ortaya çıkan bu belgeler; Büyük Özgürlük Şartı (Magna Carta Libertum)¹⁸, Haklar Dilekçesi (Petition of Rights)¹⁹, Habeas Corpus Act²⁰, Haklar Bildirisi (Bill of

¹⁷ Şeref Ünal, **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara 1997, s. 27.

¹⁸ İngiltere'de temel hak ve özgürlükler konusunda güvence getiren ilk belge, 1215 tarihli Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Şartı)'dır. Bu belge, dönemin İngiltere Kralı Yurtsuz Jean ile güçlü sermaye sahiplerinin arasında yapılan bir anlaşmadır. Magna Carta Libertatum'un hazırlanmasındaki temel etmen; İngiliz soylularının ve ruhani sınıfın yetkilerini arttırmayı öngörmesidir. Böylelikle Kralın mutlak iktidarının sınırlandırılması yoluna gidilmiştir. Bu alanda kabul edilen ilk belge olması bakımından önemlidir. 63 maddeden oluşmaktadır. Bu belge ile kişinin can ve mal güvenliğine sahip olduğu belirtilmiş; keyfi yakalama ve cezalara karşı korunma hakkı tanınmışsa da, korumayı gerçekleştirebilecek mekanizmaların geliştirilmemesi sebebiyle etkin olarak hayata geçirilememiştir. Buna rağmen Magna Carta ile kralın yetkileri sınırlandırılmış ve kişi hak ve özgürlükleri yolunda ilk adım atılmıştır. (Şeref Ünal, **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara 1997, s. 27; Ayferi Göze, **Siyasi Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, İstanbul, 2011, s. 467.)

¹⁹ İngiltere'de hak ve özgürlük belgeleri içinde tarihsel açıdan ikinci önemli belge, "*Petition of Rights*", diğer adı ile 1628 tarihli "*Haklar Dilekçesi*"dir. Bu dönemde; İngiltere'de geçmişten beri var olan parlamento ile kral arasındaki mücadele, Kral I. Charles'ın parlamentonun onayını almadan İspanya ve Fransa'ya savaş ilan etmesi ile yüksek seviyeye ulaşmıştır. Üstelik Kralın savaşın masraflarını karşılamak için vergi oranlarını ağır bir şekilde arttırması da büyük tepkiye neden olmuştur. Bu durum karşısında parlamento krala, Fransa ile yürütülen savaşta ekonomik olarak yardımda bulunulacağını taahhüt ederek 1628 tarihinde Haklar Dilekçesi'nin (Petition of Rights) yürürlüğe girmesini sağlamıştır. Haklar Dilekçesi'nde; kişi özgürlüğü ve güvenliğini korumaya yönelik son derece önemli hükümlere yer verilmiştir. Ayrıca Kralın tek başına vergi koyma konusunda yetkisini sınırlandıran düzenlemeye de yer verilmiştir. Bu bildiri Magna Carta Libertatum'un benimsediği kişi özgürlüğü ve güvenliğini güvence altına almaya yönelik ilkelere yer verilmiştir. (Ayferi Göze, **Siyasi Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, İstanbul, 2011, s. 468; Mehmet Akad-Bihterin Vural Dinçkol-Nihat Bulut, **Genel Kamu Hukuku**, Der Yayınları, İstanbul, 2009, s. 236.)

²⁰ Haklar Dilekçesi'nden sonra İngiltere'de düzenlenen üçüncü belge niteliğindeki Habeas Corpus Act, Cromwell yönetiminin sona ermesinin ardından Kral III. Charles döneminde 1679 yılında parlamentonun onayı ile yürürlüğe girmiştir. Habeas Corpus Act, kişi özgürlüğünü ve güvenliğini korumak ve bu özgürlüğün yönetim tarafından hukuka aykırı olarak sınırlandırılmasını engellemek amacıyla Anglo Sakson hukukunun benimsediği bir kurumdur. Latince vücuda sahip olma ya da antik köken olarak ortak emir anlamına da gelen bu belge, İngiliz Özgürlükler Bulvarı olarak da adlandırılmaktadır. Kişi güvenliğinin kişi özgürlüğü ile ortak bir yönünün bulunduğunu savunanlar, iki kurumun da Habeas Corpus Act olarak tanımlanmasında bir sakınca görmemektedir. 1789 Fransız Özgürlük Bildirisi'nin en önemli yanı; kişi güvenliği hakkına yönelik köklü ve devrim niteliği taşıyan düzenlemelere yer vermesidir. İngiliz hukukunun eseri "*Habeas Corpus Act*"tan esinlenerek Fransız hukukuna giren kişi güvenliği, suçta ve cezada kanunilik ilkesi, kimsenin hakim kararı olmaksızın tutuklanamaması, masumiyet karinesi ve savunma hakkının kısıtlanmaması gibi insan haklarının temel ilkelerini kapsamaktadır. (Metin Feyzioğlu, "*Anglo Sakson ve Anglo Amerikan Hukuk Düzenlerinde Habeas Corpus Kurumu*", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, XLIV/1-4 (1995), s. 665; İ. Şahbaz, "*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Kişi Özgürlük ve Güvenliği*", s. 208.)

Rights)²¹ ve Uzlaşma Kanunu'dur (The Act of Settlement)²². Bu belgeler temel hak ve özgürlüklerin gündelik yaşama geçirilmesine yönelik düzenlemeleri içermeleri bakımından önemlidir.²³ Atılan bu önemli adımlar İngiltere'de yeni bir süreci beraberinde getirirse de Amerika Birleşik Devletlerinin bağımsızlığı sürecindeki 1776 Virginia Haklar Bildirgesi ve 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi gibi evrensel boyuta ulaşamamıştır. Çünkü İngiliz bildirileri kralın ve aristokrasinin yetkilerini parlamento yararına sınırlarken, parlamentonun yetkilerine bir sınır koymamışlardır. İngiltere'de bu gelişmeler sonucunda, parlamento üstünlüğü bir anayasa kuralı, yasa egemenliği hak ve özgürlüklerin güvencesi olmuştur. Oysa Amerikan ve Fransız bildirileri yasama organını bağlayan esaslar taşımasına rağmen, İngiliz bildirileri gibi parlamentonun yetkilerine karışmamış ve parlamentonun iktidarını sınırlama yoluna gitmemişlerdir. Amerikan ve Fransız bildirgelerinin, İngiliz bildiri ve şartlarından en önemli ayrılıkları bu bildirgelerin evrenselliği ve soyutluğu olmuştur.²⁴ Ayrıca Amerikan ve Fransa'da kişi hürriyeti ve güvenliği, anayasa ile teminat altına alınarak yazılı hukuk kuralları kapsamında ele alınıp tüm dünyaya örnek olmuş ve hızla yayılmıştır.

Kişi özgürlüğü ve kişi güvenliği "*Habeas Corpus*" olarak da nitelendirilmektedir. İngiliz hukuku kökenli "*Habeas Corpus*"un etkisiyle Fransız hukukuna devrim sonucu giren kişi güvenliği, ceza yasalarının geriye yürümezliği, savunma hakkının temel hak oluşu ve masumluk (suçsuzluk) karinesinin tanındığı, kişi özgürlüğünü koruyan temel değerleri içermektedir. Yine Amerika'ya göç eden İngilizler "*Habeas Corpus*" ilkesini, vatandaşlığın en temel koşulu olarak görmüşlerdir. Bundan dolayı kişi özgürlüğü İngiltere'de olduğundan daha ileri bir boyutta ele alınmış, bunu güvence altına alan uygulamalar getirilmiştir. Hatta "*Habeas Corpus*"u ABD mahkemeleri daha titiz uygulamışlardır. "*Habeas Corpus*" ilk bakışta bir usul kuralı

²¹ Haklar Bildirisi; 1689 yılında kabul edilmiştir. "*Bill of Rights*" adı verilen Haklar Bildirisi, İngiltere Kralı II. James döneminde parlamento ile yapılan anlaşma sonucunda yürürlüğe girmiştir. Bu belgenin hazırlanmasında Parlamento, aktif rol oynamıştır. Dönemin kralının uyguladığı sert yönetim tarzına gösterilen reaksiyonun ürünü olan belgede; Parlamentonun üstünlüğü ilkesi açıkça vurgulanmıştır. Bu yasa, kişisel hak ve özgürlüklerin korunması amacını gütmekte, yurttaşlara, krala dilekçe vermek hakkı tanımakta ve sonuç olarak da yurttaşların haksız yere tutuklanmalarını engellenmeyi amaçlamaktadır. (M. Akad-B. V. Dinçkol-N. Bulut, **Genel Kamu Hukuku**, s. 238.)

²² 1701 tarihli "*The Act Of The Settlement*" adlı yasa parlamento tarafından ilan edilmiştir. Bu yasanın hukuk devleti açısından önemi, yetkilerini kötüye kullanmadıkları sürece yargı organlarının görevlerinden uzaklaştırılmamaları esasını kabul etmesidir. (İlhan F. Akın, **Kamu Hukuku**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1974, s. 285; Timur Demirtaş, "*Kişi Güvenliği*", **İÜHFİM**, XLVIII/1-4 (1977), s. 154.)

²³ M. Akad-B. V. Dinçkol-N. Bulut, **Genel Kamu Hukuku**, s. 240; M. Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, s. 41-42.

²⁴ M. Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, s. 42; T. Demirtaş, "*Kişi Güvenliği*", s. 156.

gibi gözükmesine rağmen bir kimsenin tutuklanmasından sonra ilgili memurca mahkeme önüne getirilmesi ve tutukluluğunun nedeninin açıklanmasını sağlayan yargısal bir kural olarak belirtilmiştir. Böylece keyfe göre tutuklamayı kesinlikle ortadan kaldırmış, yurttaş güvenliğini sağlamıştır.²⁵

Kişi özgürlüğü ve kişi güvenliği kavramları, insan haklarının en vazgeçilmez unsurlarından birini oluşturmaktadır. Bunun temelini ise 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi meydana getirmektedir. Bildiri 17 maddeden ibaret olsa da, bu maddelerin içeriği tüm dünyada yankı bulmuştur. İnsan haklarının sağlanması ve korunması yolunda atılan adımlar ise örnek teşkil etmektedir. Bildiride hürriyet hakkı, mülkiyet hakkı, kişi güvenliği, düşünce, söz, yazı ve vicdan hürriyeti gibi klasik hak ve hürriyetler yer almıştır. Böylece XIX. yüzyılın başlarından itibaren insan hakları ilkeleri önce Avrupa’da daha sonra da dünya genelinde yazılı anayasaların kabulü ile milletler hukukunda yer almıştır. Osmanlı Devleti de kişi hak ve hürriyetleri konusunda atacağı hukuki adımlarda Fransız yasalarından yararlanmış ve kişi özgürlüğü ve güvenliği kapsamında 1808 tarihli Sened-i İttifak’tan başlayarak²⁶ Cumhuriyet’e doğru gelişimini sürdürmüştür.

Kişi hak ve özgürlükleri bağlamında Avrupa ve ABD’deki bu gelişmeler Osmanlı Devleti’nin modernleşme/batılılaşma süreci ile birlikte Türkiye’de gündeme gelmeye başlamıştır. Bu makalede Osmanlı döneminde kişi hak ve özgürlükleri konusunda yaşanan gelişmelere değinildikten sonra Millî Mücadele’nin en sıkıntılı dönemlerinde Abdülkadir Kemalî Bey’in TBMM’ye sunduğu bir kanun teklifi münasebetiyle mecliste ve kamuoyunda yaşanan tartışmalar değerlendirilmeye çalışılacaktır.

²⁵ İlhan F. Akın, **Kamu Hukuku**, s. 322.

²⁶ Sened-i İttifak’ın merkez ve ayanları ilgilendirdiği, halkı alakadar etmediği ileri sürülmüşse de Sened-i İttifak’ta “*fukara ve reaya*” ile ilgili şartlar da vardır. Sened “*fukara ve reayanın himayet ve siyanetini esas*” aldığı (Şart 7) açıkça ilan ediyordu. Sened-i İttifak, “*fukara ve reaya*”nın korunmasını, “*fukara ve reaya*”nın vergilendirilmesinde ölçülü (hadd-i itidale riayet) davranılmasını (Şart 7); ve keza “*fukara ve reaya*”ya zulm edilmemesini öngörüyordu (Şart 5 ve 7). Görüldüğü gibi Sened-i İttifak yoksulları ve yönetilen halkı da koruyucu şartlar içermektedir. “*Fukara ve reaya*”yı koruyucu özel şartların yanında, Sened-i İttifak’ta genel koruyucu şartlar da vardır. Sadrazamın kanuna aykırı işlere girişmemesi (Şart 4); suç işlenmesi durumunda soruşturma yapılmadan ceza verilmemesi (Şart 5); ayaklanan kişilerin soruşturma yapılmadan idam edilmemesi (Şart 6) gibi noktalar da belirtilmiştir. (Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 46-47; Esra Taşdelen, **Türkiye’de Anayasa Hazırlık Süreçlerinin Ulusal Basına Yansımaları (1921-1924-1961-1982)**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2018, s. 10-11.)

1- Osmanlı Dönemi'nde Kişi Hak ve Özgürlükleri Meselesi

Osmanlı Devleti, şer'i ve örfi hükümlere²⁷ göre yönetildiğinden, insan hak ve hürriyetleri de bu doğrultuda değerlendirilmiştir. Osmanlı kamu ve özel hukukunun temelini oluşturan İslam Hukuku'nda; din kurallarının kişiye tanıdığı en büyük hak kişisel güvenlik hakkıdır. Bu doğrultuda herkesin mal ve can dokunulmazlığı, ağır ceza tehdidi ile sağlanmaya çalışılmıştır. Kişi hürriyeti ise başkalarına ve kişinin kendisine zarar vermemek sınırıyla kabul edilmiş, mutlak hürriyetten ise bahsedilmemiştir. Osmanlı Devleti'nde hürriyet kavramı, XIX. yüzyıla kadar herhangi bir belgede yer almadığı gibi, kişi hürriyeti ile alakalı herhangi bir tanımlamada da bulunulmamıştır. 1808 yılında imzalanan Sened-i İttifak²⁸ adlı belge ile ilk kez merkezi otoritenin mutlak hâkimiyetine bir sınırlama getirilmiştir. Anayasal devlet düzenine yönelik gelişmelerin ilk adımı sayılan bu belge, 1215 tarihli Magna Carta ile de karşılaştırılmış²⁹ ve benzerlikler kurulmuştur. Hürriyet kavramına yönelik doğrudan bir bağlantısı bulunmamasına karşın; Sened-i İttifak'ın bazı hükümleri³⁰ bu doğrultuda atılan ilk adım olması hasebiyle önem arz etmektedir. Nitekim bu belge modern Türk Devleti'nin gelişim tarihinde "*ilk amme hukuk kaidesi*"³¹ olarak sayılmıştır.

Kamu hürriyetleri yolunda pozitif gelişmeler II. Mahmut ile ivme kazanmış ve bazı hürriyetler³² tanımlanmıştır. II. Mahmut, Tanzimat'a doğru giden yolu da başarıyla açmıştır.³³ 3 Kasım 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayunu veya Tanzimat Fermanı³⁴'nın ilanı ile başlayarak 1876'ya kadar Osmanlı Devleti'nde yapılan ıslahat süreci Tanzimat Dönemi olarak adlandırılmıştır.³⁵ Tanzimat Fermanı'nın can, mal, ırz

²⁷Recai G. Okandan, **Amme Hukukumuzun Ana Hatları**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1957, s.28-29; Gülnihal Bozkurt, **Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi**, TTK, Ankara, 1996, s.39-40; Halil Cin- Ahmet Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1989, s.81

²⁸ Sened-i İttifak'ın tam metni için bkz: Suna Kili- A. Ş. Gözübüyük, **Türk Anayasal Metinleri**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1982, s. 1-3; Server Feridun, **Anayasal ve Siyasi Belgeler**, Aydın Güler Kitabevi, İstanbul, 1962, s. 1-4; Ali Akyıldız, "*Sened-i İttifak'ın Tam Metni*", **İSAM**, İstanbul, 2 (1998), s.215.

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Sina Akşin, "*Sened-i İttifak ile Magna Carta'nın Karşılaştırılması*" **AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, XVI/27 (1994), s. 115-123.

³⁰ Sened-i İttifak'ın şu maddeleri kişi hak ve özgürlükleri kapsamında değerlendirilebilir: Sadrazamın keyfi eylemlerinin yasaklanması (Şart 4), suç işlenmesi durumunda soruşturma yapılmadan ceza verilmemesi (Şart 5), ayaklanan kişilerin soruşturma yapılmadan idam edilmemesi (Şart 6), yoksulların ve reayanın korunması, vergilerin haksız ve ezici olmaması (Şart 7), reayaya zulmün yasaklanması (Şart 5 ve 7). (Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 47.)

³¹ Sıddık Sami Onar, **İdare Hukuku**, İÜHF Yayınları, İstanbul, 1942, s. 141.

³² Angarya ve müsaderenin kaldırılması, mülkiyetin korunması, kanun önünde eşitlik, haberleşme hürriyeti ve din ve vicdan hürriyeti. (Tarık Zafer Tunaya, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1969, s. 417.)

³³ T. Z. Tunaya, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, s. 417.

³⁴ Tanzimat Fermanı tam metni için bkz: **Düster**, Tertip I, C. 1, s. 4-7; S. Kili- A. Ş. Gözübüyük, **Türk Anayasal Metinleri**, s. 3-6; S. Feridun, **Anayasal ve Siyasi Belgeler**, s. 4-6

³⁵ F. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, s. 1204.

güvenliğini teminat altına alması, vergi ve askerlik işlerinin belirli bir düzene bağlanması, ayrıca “kanunsuz suç ve ceza olmaz” ve “yargılamasız kimseye ceza verilemez” ilkelerini içermesi fermana “temel haklar fermanı” niteliği kazandırmaktadır. Kişi hak ve özgürlükleri açısından eksiklikler bulunmasına rağmen Tanzimat Fermanı ile “eksik ama derli toplu ilk Osmanlı listesi” yayınlanmıştır. Bu yönüyle ferman birçok açıdan Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesine benzetilmektedir.³⁶ Bu nedenle ferman hukuk devleti olma yolunda atılan en önemli adım olarak değerlendirilmektedir.

1856 tarihli Islahat Fermanı³⁷ ile Müslüman-Gayrimüslim eşitliğinin yanı sıra bazı kişi hakları da teminat altına alınmıştır. Tanzimat Fermanı ile ilan edilen can, mal ve ırz güvenliği bir kere daha teyit edilmiş olup kişi hak ve güvenliği açısından önemli prensipler kabul edilmiştir. Kişi güvenliği ile ilgili olarak hiç kimsenin keyfi olarak tutuklanmayacağı, hiç kimseye eziyet, işkence, cismani ceza uygulanmayacağı belirtilerek bunları emreden amir ve yapan memurların³⁸ cezalandırılması hususunda hükümlerin bulunması kişi özgürlüğü ve güvenliği açısından önemli bir gelişmedir.³⁹ Bu hususlar ilk Osmanlı anayasası olan 1876 tarihli Kanun-ı Esasi⁴⁰ ile kayıt altına alınıp “*Tebaa-i Devlet-i Osmaniye'nin Hukuk-u Umumiyesi*” (M. 8-26) başlığı altında toplanmıştır.⁴¹ Böylece kişi hak ve hürriyetleri liberal bir anlayışa göre düzenlenmiş ve yazılı bir anayasa ile teminat altına alınmıştır. Bu açıdan Tanzimat Fermanı ile başlayan yasalastırma faaliyetleri sonucu kişi özgürlüğü ve kişi güvenliği hakkı Osmanlı hukuk düzeni içinde yer almış olmasına rağmen, gerçek anlamda bu hakkın güvenceye bağlanması I. Meşrutiyet dönemi yani 1876 Kanun-ı Esasi'nin ilan edilmesi ile olmuştur.⁴²

³⁶ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 89-90.

³⁷ Islahat Fermanı tam metni için bkz: **Düstur**, Tertip I, C. 1, s. 7-14. S. Kili- A. Ş. Gözübüyük, **Türk Anayasal Metinleri**, s. 7-13; S. Feridun, **Anayasal ve Siyasi Belgeler**, s. 6-9.

³⁸ “... mücazat-ı cismaniye ve eziyet ve işkence müşabih kaffe-i muamele dahi kamilen lağv ve iptal kılınması ve bunun hilafına vuku bulacak hareket şediden men ve zecrolunacağından maada bunun icrasını emreden memurin ile bilfiil icra eyleyen kesaun dahi ceza kanunnamesi iktizasının tekdir ve tedip olunması...” bireysel hak ve özgürlüklerin korunması açısından önemlidir. (S. Feridun, **Anayasal ve Siyasi Belgeler**, s. 8.)

³⁹ M. Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, s. 100; Kemal Gözler, **Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000, s. 20-21.

⁴⁰ Kanun-ı Esasi tam metni için bkz: **Düstur**, Tertip I, C. 4, s. 4-20; S. Kili- A. Ş. Gözübüyük, **Türk Anayasal Metinleri**, s. 27-42; S. Feridun, **Anayasal ve Siyasi Belgeler**, s. 14-25.

⁴¹ S. Kili- A. Ş. Gözübüyük, **Türk Anayasal Metinleri**, s. 32-33; S. Feridun, **Anayasal ve Siyasi Belgeler**, s. 15-16.

⁴² Gökçen Alpkeya, “*Osmanlı Hukuk Reformu ve Kişi Özgürlükleri (1839-1908)*”, **İnsan Hakları Yıllığı Dergisi**, XII, Ankara 1990, s. 169.

Kanun-ı Esasi'de kişi hürriyet ve kişi güvenliği kavramına ilk kez yer verilmiştir.⁴³ Dönemin çağdaş Batı ülkelerinin anayasalarına benzer bir anlayışla kişi hak ve özgürlüklerine geniş bir biçimde yer vererek hazırlanmıştır. Lakin temel hak ve özgürlükleri hukuken güvence altına alacak bir denetim mekanizması oluşturulamamıştır. Nitekim 113. Madde padişaha sürgüne gönderme yetkisi vererek kişi özgürlüğü ve güvenliğini sarsmıştır.⁴⁴ Ayrıca Padişah II. Abdülhamit de Kanun-ı Esasi'nin 7. Maddesine dayanarak Meclis'i feshetmiştir.⁴⁵ Böylece Kanun-ı Esasi hukuken değilse bile fiilen hükümsüz duruma düşmüştür.⁴⁶ Bu da anayasanın özgürlükçü ruha sahip olmadığını göstermektedir.

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile Kanun-ı Esasi'de bazı değişiklikler yapılarak yeniden yürürlüğe konulmuştur. 1909 Anayasa değişiklikleri ile kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkını korumaya yönelik bazı düzenlemeler getirilmiştir. 1876 Anayasasında yapılan en önemli değişiklik kişi hak ve özgürlüklerini geçersiz kılan 113. maddenin kaldırılması olmuştur.⁴⁷ Ayrıca kişi özgürlüğü ve güvenliğini korumaya yönelik Anayasa'nın 10. Maddesine ilave edilen hükümle kişi özgürlüğünün keyfi müdahalelerle sınırlandırılmayacağı, hiç kimsenin kanunda sayılan durumlar dışında tutuklanamayacağı ve mahkûm edilemeyeceği belirtilmiştir.⁴⁸ Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen II. Meşrutiyet dönemi yöneticileri, 1909 yılında sıkıyönetim ilan ederek temel hak ve özgürlükleri kısıtlama yoluna gitmişlerdir. Bu dönemde yönetimi elinde bulunduran İttihat ve Terakki Partisi de otoriter bir düzen kurma eğilimine girmiştir. Bu süreci Tunaya "*hürriyeti boğan hürriyet*" ifadesi ile tanımlamıştır.⁴⁹ Bu nedenle kişi özgürlüğü ve güvenliğinin sadece anayasa metninde yer aldığını, pratiğe geçirilme noktasında sıkıntıların yaşandığını belirtmek gerekir.⁵⁰

⁴³ Kanun-ı Esasi'nin 9. maddesinde "*Osmanlıların kaffesi hürriyeti şahsiyelerine malik ve aherin hukuku hürriyetine tecavüz etmemekle mükelleftir.*" 10. maddede ise, "*Hürriyet-i şahsiye her türlü taaruzdan masundur. Hiç kimse kanunun tayin ettiği sebep ve suretten maada bir bahane ile mücazat olunamaz*" hükümleri yer almaktadır. (S. Feridun, **Anayasal ve Siyasi Belgeler**, s. 15.)

⁴⁴ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 145.

⁴⁵ Kanun-ı Esasi'nin 7. Maddesi "*...Meclisi Umuminin akt ve tatili ve ledel iktiza heyeti mebusanın azası yeniden intihap olunmak şartile feshi hukuku mukaddesei Padişahi cümlesindedir.*" (S. Kili- A. Ş. Gözübüyük, **Türk Anayasal Metinleri**, s. 32; S. Feridun, **Anayasal ve Siyasi Belgeler**, s. 15.)

⁴⁶ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 161.

⁴⁷ Mustafa Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, Orion Kitabevi, Ankara, 2011, s. 147-148.

⁴⁸ 1909 Değişikliği 10. Maddeye göre; "*Hürriyeti şahsiye her türlü taaruzdan masundur. Hiç kimse şer' ve kanunun tayin ettiği sebep ve suretten maada bir bahane ile tevkif ve mücazat olunamaz.*" (S. Feridun, **Anayasal ve Siyasi Belgeler**, s. 29.)

⁴⁹ T. Z. Tunaya, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, s. 426.

⁵⁰ Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, Yenilik Basımevi, İstanbul 1973, s. 69.

Görüldüğü üzere bireysel hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi yolunda birçok adım atılmış fakat istenilen sonuç elde edilememiştir. Buna rağmen kişi hak ve hürriyetlerinin geliştirilmesi konusundaki süreklilik devam ettirilmiştir. Nitekim gerek düşünce alanında, gerekse politika alanında sürekli olarak tartışılmıştır. Bu tartışmalardan belki de en önemlisi Ocak-Mart 1923’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Kastamonu Milletvekili Abdülkadir Kemali Bey⁵¹’in Ceza Kanunu’nun 203. maddesine⁵² ek olarak önerdiği, “*Hürriyet-i Şahsiye*” ya da “*Masuniyeti Şahsiye*” diye adlandırılan teklif olmuştur.⁵³

2- Hürriyet-i Şahsiye Kanunu Tasarısı ve TBMM’deki Tartışmalar

Hürriyet-i Şahsiye Kanunu temel hak ve hürriyetler konusunda Birinci Meclis’in çıkarmış olduğu en önemli kanunlardan biri olarak sayılmaktadır. Kanunun çıkarılış sürecinde iktidar ve muhalefet arasında şiddetli tartışmalar yaşanmış ve bu nedenle çıkartılması uzun zaman almıştır. Nitekim tasarı 1921’de TBMM’ye sunulmasına rağmen 1923’te kanunlaşabilmiştir. Milli Mücadele devam ederken Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey Ceza Kanunu’nun 203. Maddesine ek olarak 10 maddelik bir

⁵¹ Abdülkadir Kemali Bey 10 Ağustos 1920’de Cebelbereket’in (Osmaniye) Yarbuz ilçesinde doğdu. İstanbul Hukuk Mektebi’ne girdi ve buradaki öğrencilik yıllarında İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne katıldı. Bu dönemde Musavver Erganun ve Şebtab isimli iki dergi çıkardı. Siyasi faaliyetlerinden dolayı bir dönem hapse mahkum oldu daha sonra af ile serbest bırakıldı. 1915’te Çanakkale Savaşı’na katıldı. 2 Nisan 1918’de 18 Ermeni’nin öldürülmesinden dolayı tutuklanıp Bursa Divan-ı Harbi’nde yargılandıktan sonra suçsuz bulunarak aklandı. Birinci Meclis’te Kastamonu mebusu olarak seçildi. Bir ara Adliye Vekaleti Müşteşarlığı yaptı. Koçgiri Ayaklanmasında Meclis adına araştırma kurulu üyeliği yaptı ve Pozantı İstiklal Mahkemesi başkanlığı yaptı. Kişi hak ve özgürlüklerini güvence altına alan Hürriyet-i Şahsiye Kanununun çıkartılmasını sağlamak için önemli yasama faaliyetlerinde bulundu. Özellikle Tan gazetesinde bu konu ile ilgili birçok yazı yayınladı. 1923’te Adana’da Mücadele gazetesinde yazdığı makaleden dolayı tutuklansa da beraat etti. 1924 yılında yine Adana’da Toksöz adıyla bir gazete yayımlamaya başladı. Gazetede yazıları dolayısıyla altı ay hapse mahkum edildi. 1930 yılında Ahali Cumhuriyet Fırkası’nı kurdu ve Ahali adında bir gazete yayımlamaya başladı. Hükümetin partiye olan tutumu sertleşince Suriye’ye kaçtı ve 8.5 yıl burada ikamet etti. Soyadı Kanunu’ndan sonra Ögütçü soyadını aldı. 1939 yılında Türkiye’ye döndü. 1946’da Demokrat Parti’ye girdiyse de kısa bir süre sonra ayrıldı. 21 Temmuz 1949’da Ankara’da vefat etti. Kendisi öykü ve roman yazarı Orhan Kemal Bey’in de babasıdır. (Meral Demirel, **Tam Bir Muhafız Abdülkadir Kemali Bey**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 4-6)

⁵² Ceza Hukuku’nun 203. Maddesi; “*Her kim olur ise olsun memurin-i hükümet emri olmaksızın eshab-ı töhmetin tevkifi hakkında kavanin ve nizamatin tayin etmiş olduğu usulün haricinde olarak bir şahsı hapis ve tevkif eyler veya rehin suretiyle saklar ise altı mahtan üç seneye kadar hapis ile mücazat olunur. Bu suretle, hapis ve tevkif olunan veya rehin suretiyle saklanılan eşhası ihfa için bilerek yer gösteren kimse dahi kezalik üç mahtan üç seneye kadar hapis olunur.*” 204.madde de ise; “*Madde-i sabıkanın mezkur olan tevkif-i eşhas cürmünü bir kimse devlet memuru zi (elbise) ve kıyafetine girerek veyahut sahte isim söyleyerek veyahut memurin tarafından sahte emir göstererek icraya cesaret eyler ise hakkında muvakkat kürek cezası icra olunur. Kezalik tevkif olunan şahıs idam ile ihafe (korkutulmuş) veyahut hakkında cismen eziyet ve işkence edilmiş ise buna cesaret eden şahıs her halde muvakkat kürek cezasına müstehak olur.*” (Düster, Tertip I, C. 1, s. 285-286.)

⁵³ Tefik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2013, s. 228.

kanun teklifinde bulunmuştur.⁵⁴ Kişi hak ve özgürlüklerinin kötü niyetli devlet memurları tarafından sömürülmesine karşı hukuki bir dayanak noktası olarak hazırlanan bu teklif, Adliye Komisyonu'nda iki yıla yakın bir süre bekletilmiştir. Komisyon'un teklifi gözden uzak tutması üzerine Abdülkadir Kemali Bey, 29 Kasım 1922'de⁵⁵ teklifi yeniden gündeme getirerek Komisyon'da görüşülmeden Meclis'e getirilmesini istemiş ve Meclis de bu isteğini kabul etmiştir. Lakin başka konuların araya girmesiyle teklif yine görüşülemedi. 23 Aralık 1922 tarihinde yeniden kanun teklifinde bulursa da teklif kabul edilmemiştir.⁵⁶

Abdülkadir Kemali Bey'in Meclis'e sunmuş olduğu tasarı incelendiğinde kişi özgürlüğü ve güvenliği üzerinde önemle durulduğu ve çağın ilerisinde bir görüş ile hazırlandığı söylenebilir. Tasarıda rütbesine ve mevkiine bakılmaksızın temel hak ve özgürlükleri istismar edenlerin cezalandırılması öngörüldüğü gibi savcılara, temel hak ve özgürlüklere kısıtlama getiren ve bunları istismar eden herkese, kamu davası açabilme yetkisi veriliyordu. Bu şekilde ise savcılar yürütme erkinden bağımsız, yargı erki bakımından güçlendirilmiş oluyordu. Tasarı ile savcılarının yetkilerinin artırılması ve her ne mevkiide olursa olsun bir memurun yargılanabilmesi yürütme erkini ve iktidar çevrelerini rahatsız etmiştir. Bundan dolayı da teklif uzun süre Adliye Komisyon'unda unutturulmak istenmiş daha sonra ise genel kurulda görüşülmesine engel olunmaya çalışılmıştır.⁵⁷ Kanunun amacını; idari tasarruf yoluyla yapılan sürgünün yasaklanması, bunu yapanların cezalandırılması, kanunen herhangi bir yetkisi bulunmamasına rağmen yöneticilerin tutuklama ve hapis cezası vermesinin önlenmesi, mülki ve askeri hangi makamda olursa olsun memurların keyfi ve kanun dışı eylemlerinin önüne geçilmesi şeklinde ifade etmek mümkündür. Bunun için de Abdülkadir Kemali Bey'in "*Hürriyet-i Şahsiye Kanunu*" olarak adlandırılan teklifi kişi özgürlüğü ve güvenliği açısından önemli bir adım olarak görülebilir.⁵⁸ Teklifin verildiği dönem düşünülürse bu kanunun önemi bir kez daha anlaşılacaktır.

Hürriyet-i Şahsiye Kanunu'nun öncülüğünü Abdülkadir Kemali Bey üstlenmiş, TBMM'nin muhalefet kanadını oluşturan İkinci Grubun çabaları ile de başarıya ulaşmıştır. Abdülkadir Kemali Bey'in 18 Nisan 1921'de vermiş olduğu kanun teklifi yaklaşık iki yıl sonra yani 17 Ocak 1923 tarihinde kendisinin Meclis'te bulunmadığı bir

⁵⁴ TBMMZC, 21 Nisan 1337, X, s. 54; TBMMZC, 19 Mayıs 1337, X, s. 319.

⁵⁵ TBMMZC, 29 Kasım 1337, XXV, s. 111.

⁵⁶ TBMMZC, 23 Aralık 1338, XXVI, s. 4

⁵⁷ T. Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, s. 231(Maddelerin orijinal hali için **Ek-1**)

⁵⁸ Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 248.

oturumda gündeme alınmıştır. Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey teklif sahibi Abdülkadir Kemali Bey'in Meclis'te bulunduğu bir günde teklifin müzakere edilmesini önerse⁵⁹ de, Karahisarısahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey “*Kanun şahsa mahsus değildir. Meclis kendisine mal etmiştir*”⁶⁰ ifadesiyle kanunun görüşülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Daha sonra Abdülkadir Kemali Bey'in 18 Nisan 1337 tarihli “*Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine*” başlıklı kanun teklinin gerekçesi ve ek maddelerin okunması ile görüşmelere geçilmiştir. Gerekçe de “*...Yunanlıların (haksız tecavüzatını def'i için seller gibi kanlar akıttıktan ve en güzel kasaba ve köylerimizin hain ayaklar altında harabolduğunu gördükten ve düşmeni mevcudiyetimizi denizlere döktükten sonra dâhili Vatanda hürriyet ve hakkı hayat namına yeniden mücadelâta, yeniden kanlar fışkırtmaya mecbur olmayarak huzur ve sükûn içinde hukuk ve vazaifi müteakibide Hükümetçe ve milletçe riayetkârlığı âzami dereceye getirmek çarelerini şimdiden düşünmek mecburiyeti katiyesindeyiz...*”⁶¹ ifadeleriyle vatanın düşman işgalinden kurtulduktan sonra temel hak ve hürriyetlerinin güvence altına alınmasının elzem olduğuna dikkat çekmesi önemli bir husustur.

Görüşmelerin başlamasıyla birlikte ilk konuşmayı Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey yapmıştı. Hüseyin Avni Bey konuşmasında Erzurum'da yayınlanan Albayrak gazetesi yazarı Mithat Bey'i hapse atan askeri kaymakamın haksızlığı karşısında kimsenin bir şey yapamadığını belirtiyordu⁶². Yaptığı uzun konuşmada bazı noktalara dikkat çekmeye çalışarak “*...asker kendisini başka bir millet gibi telâkki eder. Ayı bir usule tâbi olmak ister. Memleketin asayişini ihlâl ettiği halde hâlâ o adam tecziye edilememektedir. Efendiler bunun emsali pek çoktur. Maalesef bu mazinin hatasıdır. Bu hâkimiyeti milliyemize daha iyi sahib olmadığımızdan geliyor...*” yine “*...Kanunu tatbik edenler onun hiçbir zaman dairei mesuliyetine dâhil olmak istemiyorlar. Daima kendilerine imtiyaz talebediyorlar*” diyerek kişi hürriyeti ve güvenliğinin hangi düzeyde ele alındığını örnekle açıklamaya çalışıyordu. Nitekim “*Hâkimiyet-i Milliye*” gayesi ile

⁵⁹ TBMMZC, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 387.

⁶⁰ TBMMZC, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 387.

⁶¹ TBMMZC, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 387.

⁶² Milli Mücadele yıllarında Erzurum'da yayınlanan Albayrak gazetesi Müdürü Mithat Bey, 21 Şubat 1921 tarihli Albayrak gazetesinde yayınladığı makalesinde memurların halka karşı hükmetme eğiliminden sakınmalarını, iş sahiplerine karşı şefkatli ve güler yüzlülükle muamele etmelerini tavsiye ediyordu. Aynı makalede “*vatanı idrak edemeyen memurin*” ifadesini kullanması bütün memurların tepkisini çekmiş ve Erzurum Merkez Kumandanı Kaymakam Emin Bey'in emri ile tevkif edilmişti. Ardından tahliye edilmesine rağmen, Mithat Bey'in tevkif edilmesi ardından Cephe Divan-ı Harbi'ne sevk edilmesi özellikle TBMM'deki Erzurum mebuslarının tepkisini çekmiş ve mecliste uzun tartışmalara neden olmuştu. (Dursun Ali Akbulut, **Albayrak Olayı**, Erzurum, 1991, s. 92-118.)

hareket eden bir Meclis'in en önemli kaidesinin temel hak ve özgürlüklerden geçtiğini "...*Milletin hukuku, hakkı bizim namusumuzdur...*" sözleriyle ifade ediyordu.⁶³

Hüseyin Avni Bey'in konuşmasından sonra söz alan İcra Vekilleri Heyeti Reisi Sivas Mebusu Rauf Bey, Hüseyin Avni Bey'e katıldığını, kanunların hâkim olması gerektiğini belirtmiş lakin kanunların tatbikinde "*zaman*" kavramına dikkat çekerek durumun bu şekilde değerlendirilmesini istemişti. Rauf Bey'in askeri kaymakam olayına yönelik "*Hüseyin Avni Bey arkadaşımız askerlik etmiş ve askerliğin en müşkül devrelerinde vazifesini görmüş ve müşkülâtını iktiham etmiş olmak itibariyle kendilerine hitabediyorum*" sözleri ise olayı sıradanlaştırmaya yönelik bir tutumdur. Ona göre bu kanunun uygulanabilmesi için henüz şartlar müsait değildir. Bu düşüncesini ise "*Toz duman olan yerde ferman okunmaz*" atasözü ile desteklemeye çalışıyordu.

Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey, Rauf Bey'in konuşmasına atıfta bulunarak hür doğan insanların hürriyetini tatbik etmenin ve bunu kanun yoluyla sağlamanın herhangi bir zamana ihtiyacı olmadığını belirtmektedir. Konu ile ilgili Trabzon'da vuku bulan bir olayı örnek göstererek varlığını devlete adayan insanların temel hak ve özgürlüklerinin temin edilmesinin onların en temel hakları olduğunu vurgulamıştır. Bu kanunun önemini ise "*hâkimiyeti milliye vardır diyoruz ve bu esas üzerine yürüyoruz, hâkimiyeti milliyenin süsülesası hâkimiyeti şahsiyedir, masuniyeti şahsiyedir. Bunu temin edecek olan şu kanun buradan çıkmadan bendenizce diğer kanunların hiçbirisinin kıymeti yoktur. Çünkü hepsinin temelini bu kanun teşkil eder. Bir halk hakkını muhafaza edeceğini bilmezse ve aharın ve mütecevizlerin, tecavüzatına karşı kendini müdafaa edecek bir kuvvet ve kudret görmezse yani o halk, hürriyet ve serbestisine sahibolmazsa, mutlaka müstebitlerin, mütegalibenin, esiri olacaktır. Efendiler; biz halka benliğini vermeliyiz, halk hür olduğunu bilmeli ki kendi kanaati vicdaniyesi dairesinde iş görsün...*"⁶⁴ cümleleriyle ifade etmiştir.

Kişi özgürlüğü ve güvenliğinin en temel hak sayıldığı ve bu kanunun tatbikinin elzem olduğu vurgulansa da Meclis'te buna karşı çıkan mebuslarda olmuştur. Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey bu kanunun kabul edilmesinin yarardan çok zarar getireceğini ve ülkeyi kargaşaya sürükleyeceğini belirtiyordu. Hali hazırda bir kanunun olduğunu ve 203'ncü maddenin bu işlevi yerine getirdiğini ifade ediyordu. Ayrıca kişi hak ve özgürlüklerinin sınırının iyi bir şekilde çizilmediğini özellikle tasarının 8.

⁶³ TBMMZC, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 389-390.

⁶⁴ TBMMZC, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 390-391.

Maddesinin⁶⁵ Meclis'in salâhiyetini tehdit ettiğini bundan dolayı üyesi olduğu Adliye Komisyon'undan geçirilmediğini vurguluyordu.⁶⁶

Abdülkadir Kemali Bey, Refik Şevket Bey'in bu sözlerine 29 Ocak 1923 tarihli Tan gazetesinde “*ceza hukukumuzda maalesef bir boşluk vardır ki, onu teklifimin kabulü halinde kısmen dolmuş göreceğiz. Reddi halinde eski tas, eski tarak düsturu şüabat-ı devletin cümlesinde devam edip gidecek. İstiklal-i milli, saltanat-ı millîye ve buna benzer sözler, gazete sütunlarında kalacak ve biraz akli erenler, Fikret merhumun ‘İnan Haluk, ezeli bir şifadır aldanmak’ mısraını teşbih çekeceklerdir*” şeklinde karşılık vermiştir.⁶⁷

Kısa bir aradan sonra Meclis'teki görüşmeler kaldığı yerden devam etmiş ilk sözü Canik Mebusu Nafiz Bey almıştı. Teklifin haklı yanları olduğu kadar Hürriyet-i Şahsiye Kanunu'nun çerçevesinin belirtilmediğini lakin maddelerin müzakeresi sırasında tespit edilebileceğini ifade etmişti.⁶⁸ Kütahya Mebusu Ragıp Bey ise “*Abdülkadir Kemali Beyin teklifi, çok koyu, çok yüksek bir hissin tahtı tesirinde gayrilâyık veçhile uluorta yazılmıştır*”⁶⁹ ifadesi ile teklifin Meclis yerine Adliye Komisyonu'nda yeniden tetkik edilmesinin daha doğru olacağını savunuyordu.

Çorum Mebusu Dursun Bey ise teklif hakkında müspet bir tutum sergilemiş ve kişi özgürlüğü ve güvenliği konusunun önemini belirterek “*Biz Lozan'da haricî inhisarları, haricî kapitülâsyonları yıkmak için olanca kuvvetimizle çalışırken ondan daha müessir ve ondan daha muzır olan bu dahilî inhisarları, imtiyazları, dahilî kapitülâsyonları refetmek için ne düşünüyoruz*” diyerek hürriyetin sadece ülke dışında değil ülke içinde de sağlanması gerekliliğini vurgulamıştı. Konuşmasında kanunların herkese eşit olarak uygulanmasının gerekliliğini savunmuş, “*öteden beri memleketimiz*

⁶⁵ Ek maddenin 8. Maddesi “*İşbu zeyillerde beyan edilen ceraim mahkûmları hakkında af salâhiyeti mülgadır*” ibaresi ile beyan edilen suçlardan dolayı Meclis'in af yetkisini kullanamayacağı belirtilmiştir. **TBMMZC**, 17 Ocak 1337, XXVI, s. 388-389. Bu maddeyi vurgulayan Refik Şevket Bey “*vazifei siyasiyesini tahdideden bir Meclisin bulunduğu kaani değilim. Binaenaleyh şu hususta Meclis kendi salâhiyetine vaziyet edebilmek için ancak bir Kanunu Esasi v az 'etmesi lâzımgelir. Halbuki bu kanun müzakere olunup çıktığı vakitte, bendeniz kendi nefsime arz ediyorum, milletin himaye hukukiyesini üzerine almaktır. Bunu bendeniz kabul etmiyorum*” kanunu bu yönüyle eleştirmiştir. (**TBMMZC**, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 395.)

⁶⁶ **TBMMZC**, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 392-395.

⁶⁷ **Tan**, “*Hürriyete Tecavüzün Men'i*”, 29. 01. 1923; Abdülkadir Kemali Bey'in “*Hürriyete Tecavüzün Men'i*” başlıklı yazı dizisi, Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in Tan gazetesinde, 29 Ocak ile 9 Şubat tarihleri arasında her gün yayınlanmıştır. (M. Demirel, **Tam Bir Muhalif Abdülkadir Kemali Bey**, s. 343; Ahmet Demirel, **Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.286.)

⁶⁸ **TBMMZC**, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 396-397.

⁶⁹ **TBMMZC**, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 398.

inhisarlar, imtiyazlar diyarıdır” cümlesiyle de artık bunun değişmesi gerektiğini ve kanuna ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir.⁷⁰

Dursun Bey’den sonra söz alanlar Ceza Kanunu’nda zaten atıfta bulunulduğuna işaret ederek bu kanunun gerekli olmadığına, kanunun uygulama safhasında sıkıntı meydana getirebileceğine değinmişlerdi.⁷¹ Tartışmalar devam ederken İkinci Grup üyeleri görüşmelerin bitirilerek maddelerin görüşülmesini talep etmişlerdi. Birinci Grup üyelerinden 17 mebus kanunun zaten var olduğu ve reddedilmesi gerektiği yönünde bir önerge vermişlerdir. Yapılan yoklama sonucunda görüşmelere 149 mebusun katıldığı ve yeterlilik sayısı olan 161’e ulaşamadığı için karar alınmamıştır. Oylama sonucu ise şöyledir; 79 kabul, 60 red olup, 10 mebus ise çekimser kalmıştır.⁷² 18 Ocak 1923’te konu yeniden gündeme gelerek oylamaya gidilmiş, 173 mebusan 97’sinin oyuyla maddelerin görüşülmesine karar verilmiştir.⁷³

Teklifin görüşülmesine 7 Şubat 1923 tarihindeki 188. Birleşimde devam edilmiş ve ilk sözü Abdülkadir Kemali Bey almıştır. Konuşmasında birçok örnekler vererek temel hak ve hürriyetler konusunda bu kanunun elzem olduğu üzerinde durmuştur.⁷⁴ Çeşitli örnekler sunarken *“Hürriyeti şahsiyeye arz edeceğim gibi memurini devlet ve idare memurları ve askerlerimiz tecavüz ederler. Misallerini arz ettim. Askerlerin tecavüzleri seferberlik zamanında zaruridir. Önüne geçmek için yapılacak bütün tedbirler akamete mahkûmdur.”*⁷⁵ Askerin de tıpkı idari memurlar gibi temel hak ve özgürlükleri hiçe saymasının asla kabul edilemeyeceğini ifade ederken tepki çekmemeye çalışan bir üslup kullanması dönemin konjonktürel yapısı ile açıklanabilir. Bununla birlikte kişi özgürlüğü ve güvenliği konusunda *“Efendiler! Hürriyete taallûk eden mesailde imtiyaz yoktur. Kaymakam, miralay, mutasarrıf, yüzbaşı, binbaşı müşir değil, hürriyete taallûk eden şeylerde hükümdarları bile deviriyoruz, hükümdarları da yıkıyoruz”* ifadesiyle hiçbir gücün ve mevkiinin önemli olmadığını vurgulaması dikkat çekicidir.⁷⁶

Görüşmeler devam ederken İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey *“Hürriyeti şahsiyenin en yüksek derecede mahfuziyetini temin ettiği farz edilen bir kanun vardır.*

⁷⁰ TBMMZC, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 398-399.

⁷¹ TBMMZC, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 399-401.

⁷² TBMMZC, 17 Ocak 1339, XXVI, s. 401-405; Ahmet Demirel, **Birinci Meclis’te Muhalefet İkinci Grup**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 472.

⁷³ TBMMZC, 18 Ocak 1339, XXVI, s. 420. Oy kullananların ayrıntılı listesi için bkz: TBMMZC, 18 Ocak 1339, XXVI, s. 429-430.

⁷⁴ TBMMZC, 7 Şubat 1339, XXVII, s. 207-214.

⁷⁵ TBMMZC, 7 Şubat 1339, XXVII, s. 209.

⁷⁶ TBMMZC, 7 Şubat 1339, XXVII, s. 213.

Hepinizin ve hukukşinas arkadaşların kuvvetle bildiğini tahmin ediyorum. O kanun (Habeyes Korpüs) denilen kanundur. Bu kanunun ihtiva ettiği mevad vardır” sözleri üzerine Abdülkadir Kemali Bey bu kanunun Batı’da yer aldığını belirterek bizde de uygulanabilir mesajını vermek istemiştir. Abdülkadir Kemali Bey, kişi özgürlüğü ve güvenliğinin bir diğer adı olarak kullanılan “*Habeas Corpus*” yasasını o günün şartlarında dile getirmiştir. Ayrıca “*Habeas Corpus*” yasasının bizde de uygulanması gerekliliğine değinerek, Hürriyet-i Şahsiye Kanunu ile temel hak ve özgürlükler konusunda bir atılımda bulunmuştur. Rauf Bey ise bu doğrultuda tatbik edilmesinde herhangi bir mahzur bulunmadığını lakin Hürriyet-i Şahsiye ile de mutlak özgürlükten bahsetmenin yanlış olacağını belirtmiş “*dünya yüzünde hürriyeti şahsiyei mutlaka yoktur*” ifadelerini kullanmıştır.⁷⁷

8 Şubat 1923 tarihli görüşmelerde ek maddeler ele alınmaya başlanmıştır. Birinci ve ikinci madde üzerinde değişiklik yapılarak kabul edilmiştir. Değişikliklerle kanunun kimleri nasıl kapsayacağı ve nasıl uygulanacağına dair bir çerçeve çizilmiştir.⁷⁸ Görüşmelere 10 Şubat 1923’te devam edilmiştir. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey ilk iki maddede yapılan değişiklikler hasebiyle diğer maddelerin görüşülmesine gerek kalmadığını belirtmiş, Abdülkadir Kemali Bey’de bu görüşe katılmıştır.⁷⁹ Bu teklif Meclis’i ikiye bölmüştür. Bir kısım mebuslar kanunun hızlı bir şekilde Meclis’ten çıkmasını isterken diğer kısım kanunun çıkmaması için direnmeye devam etmişlerdir. Canik Mebusu Nafiz Bey bu durumu şu şekilde izah etmektedir: “*Meclisin Heyeti Umumiyesinde iki nevi kıskançlık var. Bir kısım ki, kısmı âzamu teşkil ediyor, kısmı külliye teşkil ediyor, her ne veçhile olursa olsun, şu kanun Meclisten çıksın diyor. Halkın en ehemmiyetli hukukunu, güya bir hayvan, ağzından şikâr kapılır gibi kıskanıyor. Diğer bir kısım ise aman hakkı hayatımız gidiyor. Ne yapalım, şu kanunu yerin altına atalım diyor. Hiçbirisi, yani gerek bir kısmın kıskançlığı, gerek diğer kısmın titizliği Meclisi Alinin Nizamnamesi karşısında şayanı iltifat değildir.*”⁸⁰

Tartışmalar neticesinde 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Maddeler iptal edilerek bu maddelerin üçüncü madde başlığı altında toplanması yolunda önerge okunmuştur.⁸¹ Bunun sonucunda söz konusu maddelerin iptali kabul edilmiş bu şekilde düzenlenmiştir.⁸² Düzenleme üzerine tartışmalar yaşanırken kişi hak ve özgürlüklerinin mebuslar

⁷⁷ TBMMZC, 7 Şubat 1339, XXVII, s. 216.

⁷⁸ TBMMZC, 7 Şubat 1339, XXVII, s. 230-245.

⁷⁹ TBMMZC, 10 Şubat 1339, XXVII, s. 263.

⁸⁰ TBMMZC, 10 Şubat 1339, XXVII, s. 264.

⁸¹ TBMMZC, 10 Şubat 1339, XXVII, s. 266-269.

⁸² TBMMZC, 10 Şubat 1339, XXVII, s. 270.

üzerinde bıraktığı iki etkiyi şu örneklerle açıklamak mümkündür. Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey Hürriyet-i Şahsiye'nin ne denli önemli olduğunu çok sert ifadelerle ortaya koyarak “*O halde Hükümet, bu kanunla yıkılacak diyorlar. Yıkılacak eğer hürriyeti şahsiyenin aleyhtarı bir idare ise yıkılsın. (Yıkılsın sesleri) Heyeti Celilenize soruyorum. Hürriyeti şahsiye aleyhtarı olduğu için uzun seneler payidar olan bir idareyi yıktık. Eğer onu yıkıp da yeni bir hürriyeti şahsiye ve teşkilât yapmak istiyorsanız onu istemiyen bir fert yoktur*” diyerek temel hak ve özgürlüklerin bir devlet için hayati önem arz ettiğini belirtmiştir.⁸³ Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey ise Hürriyet-i Şahsiye'nin ancak mükemmel bir tarzda yapıldığında fayda sağlayacağını lakin anarşi halinde uygulanamayacağını ifade etmiştir. Şu nokta önemlidir ki anarşinin olmadığını Ali Fethi Bey de ifade etmesine rağmen bu kanunla birlikte her an her şey olabilir tarzındaki üstü kapalı konuşması temel hak ve hürriyetler konusundaki bakışını ortaya koymaktadır.⁸⁴ Bu iki zıt görüş aslında kişi özgürlüğü ve güvenliği konusunda verilen mücadelenin ne denli zor olduğunu ve bu konuda bir direnme olmadan bu haklara ulaşmanın mümkün olmadığını göstermektedir ki tüm dünyada bu böyle olmuştur.

Maddelerin görüşülmesi tamamlandıktan sonra kanunun Meclis'te onaylanması için oylamasına geçilmiş lakin görüşme yeter sayısı sağlanamadığından karar alınamamıştır.⁸⁵

12 Şubat 1923'te Hürriyet-i Şahsiye Kanunu ikinci kez oylamaya sunulmuş ve 108 kabul, 58 ret ve 8 çekimser oyla kabul edilmiştir. Meclis'te “*Yaşasın Hakimiyet-i Milliye*” ve “*Yaşasın hürriyetperverler*” sesleri yükselmiştir.⁸⁶

Abdülkadir Kemali Bey'in 18 Nisan 1921'de Ceza Kanunu'nun 203. Maddesine ek olarak 10 maddelik bir kanun teklifi ile başlatılan süreç, 12 Şubat 1923'te TBMM'de kabul edilen 5 madde ile birlikte Hürriyet-i Şahsiye Kanunu adını almıştır. Bu maddeler ise şu şekildedir: “*28 Zilhicce 1274 Tarihli Ceza Kanunu'nun 1'nci Bâbının 5'nci Faslına Müzeyyel Mevad Hakkında Kanun (25 Cemaziyelahir 1341-13 Şubat 1339)*”⁸⁷

Madde 1- Nüfûz-ı memuriyetini sû-i istimal ile kanunen haklarında tevkif emri sadır olmayan kimseleri hapis ve tevkif veya idareten nefy veya hilaf-ı kanun serbesti-i seyahati haleldâr veyahut masuniyet-i mesâkini ihlal eyleyenler ve menafi-i umumiye için lüzumu sabit olmadıkça ve kanunu mucibince pahası peşin verilmedikçe hukuk-ı

⁸³ TBMMZC, 10 Şubat 1339, XXVII, s. 267.

⁸⁴ TBMMZC, 10 Şubat 1339, XXVII, s. 268-269.

⁸⁵ TBMMZC, 10 Şubat 1339, XXVII, s. 277.

⁸⁶ TBMMZC, 12 Şubat 1339, XXVII, s. 283.

⁸⁷ Sicil-i Kavânin, (24 Nisan 1336-31 Teşrin-i Evvel 1341), I, Cihan Matbaası, İstanbul, 1926, s. 160.

tasarrufiyeyi iptal edenler ve herhangi bir kimseyi kanunen mensub olduğu mahkemenin gayrı mahkemeye sevk edenler velhasıl gerek Kanun-ı Esasi ve gerek kavânîn-i hususiye ve nizamât ile efrada temin edilmiş olan hürriyet-i şahsiye veya hukuk-ı tabiiye veya medeniyeye tecavüz eyleyenler ve cerâim-i mezkûrede fer'an zîmedhâl olanlar bir seneden üç seneye kadar hapis ve müebbeden rütbe ve memuriyetten tard olunur. Bundan mütevellid zarar-ı şahsî dahi tazmin ettirilir.

Madde 2- 1'nci maddedeki cerâim mürtekibleri herhangi rütbe ve memuriyette bulunursa bulunsun haklarında Müdde-i Umûmiler tarafından mehâkim-i umûmiyede re'sen ikame ve takib-i dava olunur. İşbu vezâifi ifada ihmal ve terahi gösteren Müdde-i umumiler ve Müdde-i Umûmilerin bu hususata mütedair verecekleri emirleri icrada taallül edenler üç aydan üç seneye kadar hapis ve hizmet-i devlette bir daha istihdam edilmemek üzere rütbe ve memuriyetten tard olunur.

Madde 3- İşbu kanun ahkâmına mugayir olan bilumum mevad-ı kanuniye ve nizamiye mülğadır.

Madde 4- İşbu kanun tarih-i neşrinden muteberdir.

Madde 5- İşbu kanunun icra-yı ahkâmına Adliye Vekili memurdur."

Maddeler incelenecek olursa Abdülkadir Kemali Bey'in ilk verdiği 10 maddelik kanun teklifinin Meclis'te yaşanan uzun tartışmalar neticesinde kabul edilip, maddelerin genel bir çerçeveye tabi tutularak 5 madde haline indirgediği görülmektedir. Şunu belirtmek gerekir ki maddeler karşılaştırıldığında 10 madde ile 5 madde arasında tek farkın, detaylandırılmalarına inilmeden genel ifadeler şeklini almasıdır. Örneğin; Abdülkadir Kemali Bey'in vermiş olduğu kanun teklifinde görevlerini zamanında yapmayıp, suiistimal eden devlet memurlarının mesleklerini kötüye kullanmaları bunun sonucunda ne gibi cezalara tabi tutulacağı ayrı ayrı belirtilirken, Meclis bu tür bir ayrıma gitmeden genel bir başlık altında toplamış ve yargılamanın hangi mercii de yapılması gerektiği belirtilmiştir. 5 madde halinde kabul edilen Hürriyet-i Şahsiye Kanunu genel bir çerçeveye oturtularak kabul edilmiştir.

Hürriyet-i Şahsiye Kanunu kabul edildikten sonra 21 Mart 1923 tarihli 8. Birleşimde Müdafaai Milliye Vekili Kazım Paşa kanunun orduya da tebliğ edildiğini ve bu durumda ordunun güvenliği konusunda tereddütlerini dile getirmiştir.⁸⁸ Meclis'te bu tartışmaların başlaması üzerine Meclis Başkanı'nın "Efendim, mevzuu müzakere bir şey

⁸⁸ TBMMZC, 21 Mart 1339, XXVIII, s. 92-93.

yoktur. Yani Hürriyet ve masuniyeti şahsiye Kanunu kavanini askeriye ve harbiyeyi takyidedecek bir mahiyette değildir.” sözleriyle tartışma son bulmuştur.⁸⁹

1924 Anayasası’nda kamu hürriyetleri konusu Beşinci Bölümde “*Türklerin Hukuku Ammesi*” (M. 68-88) başlığıyla değerlendirilip, kişi hak ve özgürlüklerine değinilmiştir.⁹⁰ 1924 Anayasası hürriyetleri geniş ve ayrıntılı bir şekilde düzenlememiş, isim olarak belirtip sınırlarının kanunla çizilebileceğini belirtmiştir.⁹¹ Genel olarak kişi hak ve özgürlüklerine değinilen anayasayı bir çerçeve olarak kabul edersek bu çerçevenin bu konu ile ilgili ayrıntılı bir düzenlemesi olarak Hürriyet-i Şahsiye Kanununu kabul etmek mümkündür.

Hürriyet-i Şahsiye Kanunu kişi özgürlüğü ve güvenliği açısından çok ciddi bir adımdır. Kanunun temelinde kamu özgürlüğü bağlamında temel hak ve özgürlükler kamunun yararı gözetilerek ele alınmış ve bu doğrultuda yurttaşlara bir güvence sağlanmaya çalışılmıştır. Böylece haksız uygulamalar önlenerek kişilerin temel hak ve özgürlüklerini kısıtlayan faktörler ortadan kaldırılmıştır.

⁸⁹ TBMMZC, 21 Mart 1339, XXVIII, s. 100.

⁹⁰ Suna Kili, **Türk Anayasaları**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1982, s. 57-63; Server Tanilli, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 79-82.

⁹¹ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995, s. 11.

SONUÇ

23 Nisan 1920’de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi, önemli bir kısmı işgal altında bulunan bir ülkede açılmış parlamento olarak önceliğini ülkeyi kurtarmak olarak belirlemişti. Nitekim “*selâhiyet-i fevkalâdeyi haiz*” meclis olarak nitelendirilmektedir. Fakat olağanüstü şartlarda açılmasına ve çalışmasına rağmen I. TBMM, ülkeyi düşman işgalinden kurtarmanın yanı sıra Türkiye’de demokratikleşme sürecinin bayraktarlığını da üstlenmiştir. Millî Mücadele’nin hangi yönde seyredeceğinin henüz netleşmediği bir tarihte, 1921 yılında mecliste kişi hak ve özgürlükleri ile ilgili bir kanun teklifinin verilmesi ve bunun tartışılmaya değer bulunması bile başlı başına değerli olarak görülmelidir. Teklifin ilk verildiği tarihten yaklaşık iki yıl sonra yasalaşması da değerinden bir şey kaybettirmemektedir. Çünkü yasalaştığı dönemde de hatırlanacağı üzere Lozan Konferansı süreci devam ediyordu hatta yaşanan diplomatik krizler ve tarafların uyuşmayan talepleri nedeniyle kesintiye uğramıştı. Yani kolaylıkla kişi hak ve özgürlüklerinin arka plana atılabileceği ortam devam ediyordu.

Meclis’in en önemli kaidesi “*Hakimiyet-i Milliye*” gayesi ile hareket etmektir. Bundan dolayı temel hak ve özgürlükler ne şart altında olunursa olunsun korunması Meclis’in gayesi ile birlikte bir bütünlük oluşturmaktadır ki bu da yeni bir sürece girildiğinin en açık göstergesidir.

Hürriyet-i Şahsiye Kanunu tasarısı hakkındaki tartışmalar esasen kişi hak ve özgürlükleri konusunda hemen hemen bütün ülkelerde yaşanan benzer süreçleri hatırlatmaktadır. İktidar imkânlarını ellerinde bulunduran kesimler devletin yetkilerinden fedakârlık yapma konusunda oldukça kışkanç davranırken, muhalefet tam tersine kendi varlığını da ülkede hak ve özgürlüklerin cari olmasında görüyordu. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki Hürriyet-i Şahsiye Kanunu 108 mebusun lehte oyu ile yasalaşmıştı. Meclisteki muhalif zümre olan II. Grubun mebus sayısı hiçbir zaman 108’e ulaşmamıştı. Dolayısıyla bu durum bize iktidara yakın mebusların oluşturduğu I. Grup mebuslarının bir kısmının da kişi hak ve özgürlükleri konusunda muhalefetle paralel düşünceye sahip olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

1-Resmi Yayınlar

Düstur

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

2- Gazeteler

Tan

3- Sözlükler

AKARSU Bedia, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Savaş Yayınları, Ankara, 1984.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi, IX, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1986.

DEMİR, Ömer – ACAR, Mustafa, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992.

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 2010.

Meydan Larousse Büyük Lügat Ansiklopedi, VI, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1990

ŞAFAK, Ali, **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü**, Selim Kitabevi, Ankara, 1996.

YILMAZ, Ejder, **Hukuk Sözlüğü**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010.

4- Araştırma Eserler

AKAD, Mehmet-DİNÇKOL, Bihterin Vural-BULUT, Nihat, **Genel Kamu Hukuku**, Der Yayınları, İstanbul, 2009.

AKBULUT, Dursun Ali, **Albayrak Olayı**, Erzurum, 1991.

AKIN, İlhan F., **Kamu Hukuku**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1974.

AKIN, Rıdvan, **TBMM Devleti (1920-1923)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

ALDIKAÇTI, Orhan, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, Yenilik Basımevi, İstanbul 1973.

BOZKURT, Gülnihal, **Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi**, TTK, Ankara, 1996.

CİN, Halil – AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Türk Hukuk Tarihi**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1989.

- ÇAVDAR, Tefik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2013.
- DEMİREL, Ahmet, **Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- DEMİREL, Ahmet, **Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- DEMİREL, Meral, **Tam Bir Muhalif Abdülkadir Kemali Bey**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasa Hukuku**, Orion Kitabevi, Ankara, 2011.
- FERİDUN, Server, **Anayasal ve Siyasi Belgeler**, Aydın Güler Kitabevi, İstanbul, 1962.
- GOLOĞLU, Mahmut, **Türkiye Cumhuriyeti 1923**, Başnur Matbaası, Ankara, 1971.
- GÖÇER, Mahmut, "*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği ve Türk Hukuku*", **Türkiye'de İnsan Hakları**, TODAİE (Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü) İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları, Ankara 2000.
- GÖZE, Ayferi, **Siyasi Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, İstanbul, 2011.
- GÖZÜBÜYÜK Şeref - GÖLCÜKLÜ Feyyaz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011.
- KAPANİ, Münci, **Kamu Hürriyetleri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993.
- KİLİ, Suna – Gözübüyük, A. Ş., **Türk Anayasal Metinleri**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1982.
- KİLİ, Suna, **Türk Anayasaları**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1982.
- MONTESQUIEU, **Kanunların Ruhu I**, (Çev: Fehmi Baldaş-Hayri Bildik), Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998.
- OKANDAN, Recai G. **Amme Hukukumuzun Ana Hatları**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1957.
- ONAR, Sıddık Sami, **İdare Hukuku**, İÜHF Yayınları, İstanbul, 1942.
- ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1995.
- TANİLLİ, Server, **Anayasalar ve Siyasal Belgeler**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976.
- TANÖR, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1969.

ÜNAL, Şeref, **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997.

5- Lisansüstü Tezler

GARİP, Zerrin, **Kişiyi Hürriyetinden Yoksun Kılma Suçu**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı ve Ceza Usulü Hukuku Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2015.

TAŞDELEN, Esra, **Türkiye’de Anayasa Hazırlık Süreçlerinin Ulusal Basına Yansımaları (1921-1924-1961-1982)**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2018.

6- Makaleler

AKŞİN, Sina, “*Sened-i İttifak ile Magna Carta’nın Karşılaştırılması*” **AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, XVI/27 (1994), s. 115-123.

AKYILDIZ, Ali, “*Sened-i İttifak’ın Tam Metni*”, **İSAM**, İstanbul, 2 (1998), s.210-222.

ALPKAYA, Gökçen, “*Osmanlı Hukuk Reformu ve Kişi Özgürlükleri (1839-1908)*”, **İnsan Hakları Yıllığı Dergisi**, XII, Ankara 1990, s. 167-182.

DEMİRTAŞ, Timur, “*Kişi Güvenliği*”, **İÜHFİM**, XLVIII/1-4 (1977), s. 149-172.

FEYZİOĞLU, Metin, “*Anglo Sakson ve Anglo Amerikan Hukuk Düzenlerinde Habeas Corpus Kurumu*”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, XLIV/1-4 (1995), s. 665-688.

GÜNEŞ, Seyithan, “*Özgürlük ve Güvencesi Açısından Hukuk Devleti ilkesi*”, **Ankara Barosu Dergisi**, 3 (1997), s. 21-35.

ŞAHBAZ, İbrahim, “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Kişi Özgürlük ve Güvenliği*”, **TBB (Türkiye Barolar Birliği) Dergisi**, 55 (2004), s. 201-225.

7- İnternet Kaynakları

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gt /E.T. : 10.06.2019

EK:1

“18 Nisan 1337 Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Kanunu Cezanın 203 nci maddesine müzeyyel mevaddı kanuniyedir.

Zeyil :

1. Rütbe ve mevkii ne olursa olsun her hangi bir Devlet memuru hürriyeti şahsiyeye veya efradı milletin hukuku tabiiye ve medeniyesine tecavüzle Kanunu Esasi ahkâmını ihlâl ederse üç seneden aşağı olmamak üzere kalebent eezasiyle mahkûm edilir.
2. Birinci zeyilde zikredilen cürümlerin irtikâbını istihbar eylediği halde müdahale ve takibatı kanuniye icra etmiyen müddeiumumiler bir daha Devlet memuriyetinde kullanılmamak üzere memuriyetlerinden tard olunurlar. Müddeiumumilerin bu gibi hususatta verecekleri e/mirleri icra, Devletin bilcümle memurini için mecburidir. İcrada taallül edenler haklarında re'sen ikmaei dâvaya her müddeiumunî salâhiyettardır. Tallülün sübutu, memuru mütaallilin maha'kimi umumiyede, Kanunu Cezanın 102 nci maddesi mucibince tecziyesini intaceder. Taallülde ısrarın sübutu memuru musirrin tardın] mueibolur.
3. Kanunu Esasi ahkâmına mugayir hareket eden kimse, her hangi bir şubei Devletin nazırı dahi olsa, şahsan mesuldür. Ancak nazırlar imzalarının hile ve desise ile ele geçirildiğini iddia ettikleri takdirde hile ve desisenin mürtekibini ihbar ederlerse mesuliyeti şahsiyeleri mürtefi' olur.
4. Birinci zeyilde muharrer eeraimden dolayı mutazarrır olduklarını iddia edecekler hukuk mahakiminde de dâvalarını ikame edebilirler. Şahsı mağdur mevkufiyeti gayrimeşruası dolayısıyla şikâyet etmişse sübutu halinde yevmiye asgari beş lira zarar ve ziyân hükmedilir. Fazla iddiası da istima olunur. Hüküm kesbi katiyet ettikten sonra umiktarı tazminat müddeiumumiler tarafından verilecek emri tahriri üzerine mal sandıklarınca mahkûmun maaşından veya emvalinden mukassataa alınarak mahkûmunlehe ita kılınır.
5. Nazırların veya her hangi bir memurun imzasını taklidederek Kanunu Esasi ahkâmını ihlâl edenler ve bu sahte evrakı bilerek istimal eyliyenler on sene küreğe konulurlar.

6. *Mahkemenin ve kanunen tevkife salâhiyettar makam atm emri olmadan her hangi bir tevkifhane ve hapsaneye kabul eyliyen gardiyan ve müdürler ve ihtilâftan memnîyet emri olsa dahi kâtibiâdiller ve mezun dâvavekilleriyle eşhası mevkufeyi görüştürmiyen kimseler, rütbe ve mevkileri ne olursa olsun, altı aydan iki seneye kadar hapis ve elli liradan beş yüz liraya kadar cezayı nakdî ile mahkûm edilirler.*
7. *Hilafî 'usul hapsedildiğini ve Kanunu Esasi ahkâmına mugayir hareket vâki olduğunu kâtibiâdil vasıtasıyla bu ceraimin mürtekiplerini protesto etmek istiyenlerin davet veya protesto varakalarını kabul ve muhataplarına tebliğâ kâtibiadiller mecburdurlar. Aksi takdirde kâtibiâdiller hilafî usul hapis ve Kanunu Esasi ahkâmını ihlâlde iştirak fiilini irtikâbetmiş olacaklarından, üç seneden aşağı olmamak üzere, kalebent edilecekleri gibi beş yüz linadan beş bin liraya kadar cezayı nakdîye mahkûm edilirler.*
8. *İşbu zeyillerde beyan edilen ceraim mahkûmları hakkında af salâhiyeti mülğadır.*
9. *İşbu zeyiller ahkâmına mugayir olan bilûmum mevaddı kanuniye ve nizamiye mülğadır.*
10. *İşbu zeyillerin icrayı ahkâmına Heyeti Vükelâ memurdur.*
Lâyihâ Encümeni mazbatası Kanunu Cezanın iki yüz üçüncü maddesine tezyiledilîniûk üzere tanzim edilen sekiz maddelik lâyibai kanuniyenin kanunu mezkûre ilâvesi lüzumuna dair Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Beyin encümenimizce şayanı müzakere görülen teklifinin taallûku hasebiyle Adliye Encümenine lüzumu havalesi tezekkür kılındı.

3 Mayıs 1337

*Lâyihâ Encümeni Reisi Lâzistan Esad
Mazbata Muharriri Yozgad Süleyman Sırrı
Kâtip Ertuğrul Necib*⁹²

⁹² TBMMZC, 17 Ocak 1337, XXVI, s. 388-389.

Makalenin Geliş Tarihi: 17.07.2019
Kabul Tarihi: 19.07.2019
Makalenin Türü: Araştırma-İnceleme

17 ŞUBAT 1926'DA KABUL EDİLEN TÜRK MEDENİ KANUNU'NA GÖRE TÜRK KADINININ HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ

RIGHTS AND FREEDOMS OF THE TURKISH WOMEN ACCORDING TO THE TURKISH CIVIL CODE ACCEPTED IN FEBRUARY 17, 1926

Doğan KOÇAK*

ÖZ

Cumhuriyet'in ilanından önce ve sonra medeni kanun alanında birçok çalışma yapıldı. Ancak bu doğrultuda oluşturulan medeni kanun komisyonlarının çalışmalarından bir sonuç alınmadı. Bu nedenle 1922-1925 yılları arasında bir medeni kanun hazırlanamadı ve 1926'da İsviçre Medeni Kanunu kabul edildi. Bu kanun ile kadına erkek karşısındaki hukuki ve toplumsal eşitlik verilmiş oldu. Bu çalışmada, Türk kadınının medeni kanunun kabulünden sonra elde ettiği hak ve özgürlükler hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Medeni Kanunu, Türk Kadını, Eşitlik, Kadın Hakları.

ABSTRACT

Many studies were carried out in the field of civil code before and after the proclamation of the Republic, However, the civil code commissions created did not succeed in this direction. Therefore, a civil code could not be prepared between 1922-1925. And the Swiss Civil Code was adopted in 1926. This civil code gave women legal and social equality against men. In this study, information will be given about rights and freedoms obtained by Turkish women after the adoption of civil code.

Keywords: Turkish Civil Code, Turkish Women, Equality, Women's Rights.

*Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Öğrencisi:
dogan_kocak25@hotmail.com

GİRİŞ

Bu makalenin yazılmasındaki amaç; Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra Türk kadını üzerindeki olumlu etkisinin yeni kaynaklardan faydalanılarak değerlendirilmesidir. Bu konuyla ilgili yapılan çalışmalarda Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilmesindeki sosyal sebepler üzerinde durulmadığı –özellikle kadın hakları ile ilgili konular- ve bu bilgilerin yeterli olmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda ifade edilen eksiklik giderilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca çalışma konusu, elde edilen yeni veriler ile tarihi kronolojiye uygun olarak ele alınmaktadır.

“*Hukuk*”, toplumdaki bireylerin birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerini düzenleyen kurallar bütünüdür¹. Türkçede “*hakk*”ın çoğulu olarak kullanılmaktadır. Hukuk, Özel ve Kamu Hukuku olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kamu Hukuku; Anayasa Hukuku, İdare Hukuku, Ceza Hukuku... vb. oluşmaktadır. Özel Hukuk ise Medenî Hukuk, Ticaret Hukuku ve Devletler Özel Hukuku...vb. alt dallarına ayrılmaktadır. Medenî hukukun alt dalları şu şekilde sınıflandırılabilir: Kişiler Hukuku, Aile Hukuku, Miras Hukuku, Eşya Hukuku ve Borçlar Hukuku².

“*Uygarlaşmanın ölçüsü*” olarak kabul edilen hukuk, gerek Osmanlı Devleti döneminde ve gerekse de Cumhuriyet Dönemi'nde çok önemli bir yere sahip oldu³. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yapılan hukuk çalışmaları Cumhuriyet'in ilanından sonra da devam etti. Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasından sonra Mustafa Kemal Paşa tarafından gerçekleştirilen inkılâp hareketleri her alanda uygulanmaya çalışıldı. Bunlardan biri de hukuk idi. Bu alanda yapılan en önemli çalışma Türk Medeni Kanunu'nun kabulü ile gerçekleşti. Ancak bu kanunun kabul edilmesi öncesinde birçok çalışma yürütüldü.

Medeni Kanun ile ilgili çalışmalar Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine rastlamaktadır. XIX. yüzyılda Fransız Medeni Kanunu'nun Avrupa hukukundaki etkisi, Tanzimat sonrası dönemde Osmanlı Devleti'nde de görüldü. Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir medeni kanuna olan ihtiyaç gündeme geldi. Bu doğrultuda dönemin aydınları arasında medeni kanun hazırlama düşüncesi ortaya çıktı. Bu medeni kanunun niteliği konusunda aydınlar içerisinde iki ayrı grup oluştu. Bunları

¹Necdet Sakaoğlu, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarih Sözlüğü**, İstanbul, 1985, s.54.; Gülnihal Bozkurt, **Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi**, Ankara, 2010, s.9.

²Hilmi Ziya Ülken, **Sosyoloji Sözlüğü**, İstanbul, 1969, s.132.

³Bir toplumun gelişmesi ve yükselmesi hukuk kurallarına bağlıdır. Hukuk düzeninin iki temel niteliği vardır. Bunlar; milletin ruhundan ve vicdanından doğmak, toplumun huzur ve güvenliğini, medeniyet yolunda gelişmesini ve yükselmesini sağlamaktır. (Süleyman Kazmaz, **Yeni Bir Güneş: Atatürk ve Anadolu Medeniyeti**, Ankara, 2004, s.166.); Kudret Emiroğlu- Suavi Aydın, **Antropoloji Sözlüğü**, Ankara, 2003, s.400.

gelenekçiler ve yenilikçiler olarak ifade etmek mümkündür. Yenilikçiler, Fransız Medeni Kanunu'nun alınması düşüncesini savunan Âli Paşa'nın⁴ önderliğindeki grup idi. Diğer gelenekçi yapıyı savunan Ahmet Cevdet Paşa'nın⁵ önderliğindeki İslam Hukuku grubuydu. Medeni kanun hazırlamada bu iki gruptan gelenekçi düşüncede olanların görüşleri kabul edildi ve medeni kanuna kaynak olarak İslam Hukuku'nun temel alınması kararlaştırıldı. Böylece Ahmet Cevdet Paşa'nın Başkanlığı'nda bulunan bir heyet tarafından 1868-1876 yılları arasında ilk medeni kanun çalışmalarına başlandı⁶. 1876'da tamamlanan çalışmalar sonunda bir medeni kanun oluşturuldu ve buna "Mecelle"⁷ adı verildi. Mecelle I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde de yararlanılan önemli bir kanun kitabı oldu. Ancak dönemin ihtiyaçlarını karşılayamaması yeni çalışmaların yapılmasını zorunlu hale getirdi⁸. Bu çalışmaların yapılmasında oluşturulan komisyonlar önemli idi.

I. Dünya Savaşı sırasında Mecelle'nin dönemin ihtiyaçlarını karşılaması için 9 Mayıs 1916'da, "Mecelle Komisyonu" ya da "Kanun-i Medeni Komisyonu" oluşturuldu.

⁴ Mehmed Emin Ali Paşa, 5 Mart 1815'te İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini Mahalle Mektebi'nde tamamladıktan sonra 27 Nisan 1830'da Divanı Hümayun kaleminde çalışmaya başladı. Buradan Mühimme Kalemi'ne tayin edildi. İyi derecede Fransızca bilmekteydi. 1833'te tercüme odasında çalışmaya başladı. 1838'de Paris Maslahatgüzarı oldu. Aralık 1841'de Londra sefaretine tayin edildi ve üç sene burada çalıştı. Yaptığı diğer görevler şöyle idi: İzmir ve Bursa Valiliği, Meclis-i Vala Reisliği, Meclis-i Tanzimat Reisliği ile birlikte toplam yedi kez Hariciye Nazırlığı (11 Şubat 1867 - 7 Eylül 1871) ve beş kez de Sadrazamlık görevlerinde bulundu. 7 Eylül 1871'de 56 yaşında İstanbul'da öldü. (İbnül Emin Mahmut Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, I, İstanbul 1982, s.4.)

⁵ 27 Mart 1823'te Bulgaristan-Lofça'da doğdu. Babası Lofça Meclis Âzası'ndan "İstabl-ı Âmirî pâyelisi" Hacı İsmâil Ağa, annesi ise Lofçalı Topuzoğlu hânedanından Ayşe Sümbül Hanım idi. Fransızca, Arapça ve Farsça bilmekteydi. Fatih Medresesi'nde eğitim gören Ahmet Cevdet Paşa Mecelle'nin oluşturulmasındaki heyetin başkanlığını da yapmıştır. 1854'ten sonra çeşitli görevlere getirildi. Ahmet Cevdet Paşa'nın yaptığı görevler şöyle idi: Galata Mollası (1856), Meclis-i Âli Tanzimat üyesi (1857), Bosna-Hersek Müfettişi (1863), Divan-ı Ahkamı Adliye Reisi (1868), Maarif Nazırı (1873), Suriye Valisi, (1878), Evkaf (1873), Dahiliye (1877), Ticaret ve Ziraat nazırlıkları. 1774-1825 yılları arasında anlatan ve on iki cilt olan "Tarih-i Cevdet" adlı eseri dışında "Kıyas-ı Enbiya", "Tevarih-i Hulefa", "Divançe-i Cevdet" ve "Kavaid-i Osmaniye" (Türk dilinin ilk gramer kitaplarından) eserleri de vardır. 26 Mayıs 1895'te Bebek'teki yalısında öldü. Mezarı Fatih Camii bahçesinde bulunmaktadır. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/cevdet-pasa>; <https://www.biyografya.com/biyografi/9432> /Erişim Tarihi (E.T.): 17.06.2019)

⁶ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, VII, Ankara, 2003, s.171.

⁷ Mecelle, bir "derleme kanun kitabı" idi. Temeli "din" ve "dünya işleri" ile ilgili ana kaynaklardan yararlanılarak oluşturulan Fıkıh'a dayanmaktaydı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin medenî hukukunun bir kısmını ve sadece Hanefi Mezhebi'ne ait hükümleri içermekteydi. Mecelle kelimesi "kanun" ya da "hukuk" anlamlarına gelmemektedir. Bir takım konuları, düşünceleri ve sorunların çözümünü bir araya getiren kitap olarak değerlendirmek doğru olacaktır. Yani derleme kitabı olarak da tanımlamak mümkündür. Bu kitabın asıl adı "Mecelle-i Ahkâmı Adliye" idi. Anlamı Adliye ile ilgili kuralları içeren kitaptı. Mecelle, bir mukaddeme ile on altı kitaptan ve 1851 maddeden oluşmaktaydı. Kitaplar sırasıyla şu bölümlerden meydana gelmekteydi: Bey', İcar (kira), Kefalet, Havale, Rehin, Emanet, Hibe, Gasp ve İtlaf, Hacir, İkrar ve Şufa, Enva-ı Şirket (ortaklık çeşitleri), Vekâlet, Sulh ve İbra, İkrar (borcu kabul etme), Dava, Beyyinat ve Tahlif (kanıt ve delil), Kaza (yargı). (Sıddık Sami Onar, "Osmanlı İmparatorluğunda İslâm Hukukunun Bir Kısmının Kodifikasyonu; Mecelle", **İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası**, XX, S. 1-4, 1955, s. 58, 65.)

⁸ Osman Kaşıkçı, **İslâm ve Osmanlı Hukukunda Mecelle**, İstanbul 1997, s.312.

Bu komisyonun çalışmalarında Fıkıh esasları temel alındı⁹. I. Dünya Savaşı'nda İtilaf devletlerinin baskısından dolayı komisyon çalışmalarını yürütemedi. Ancak Milli Mücadele'nin başlaması ve Mustafa Kemal Paşa'nın desteği ile bu çalışmalar 1922'de hızlandırıldı ve 1923'e kadar devam etti¹⁰.

Kanun-i Medeni Komisyonu 2 Mayıs 1923'te “*Ahkâm-ı Şahsiye*” ve “*Vacibat*” komisyonları olmak üzere iki bölüme ayrılarak faaliyetlerine başladı. Bu iki komisyon çalışma yöntemi ve düşünce yapısı bakımından 1916'da oluşturulan Ahkâm-ı Şahsiye ve Vacibat komisyonlarının birer devamı niteliğindedir. Bu dönemde yürütülen çalışmalardan bir sonuç alınamadı. Bu nedenle 1924'te yeni komisyonlar oluşturuldu¹¹. Bu komisyonların amacı medeni kanun alanında dönemin ihtiyaçlarını karşılamak idi. Ancak bu alandaki eksiklikler giderilemeyince komisyonların görevlerine son verildi¹².

Osmanlı Devleti'nde medeni kanun hazırlamaya Tanzimat'tan sonraki dönemde başlandı. İlk çalışmalar da Ahmet Cevdet Paşa'nın başında bulunduğu bir heyet ile gerçekleştirildi. Bu çalışmalar sonucu Mecelle adı verilen bir medeni hukuk kitabı hazırlandı. Bu Ahmet Cevdet Paşa'nın başında bulunduğu heyet gelenekçi bir nitelik taşımaktaydı. Hazırladıkları medeni kanun da İslami geleneğe uygundu. Ayrıca içerik bakımından tam bir medeni kanun değildi. Çünkü aile ve miras hukuku ile ilgili hükümler bulunmamaktaydı. Bu konulardaki eksiklik ilerleyen zamanlarda fark edildi. Bu eksikliği gidermek için çeşitli komisyonlar oluşturuldu. Bu süreç Cumhuriyet'in ilanına kadar devam etti. Ancak komisyonlar başarı gösteremedi. Bunun sebebi komisyonlardaki “*eski kanunların gözden geçirilmesi*” ya da “*değiştirilmesi*” düşüncesinin devam etmesi idi. Komisyon, bu çalışmalarını Cumhuriyet sonrası dönemde de devam ettirecekti.

⁹ Jale G. Akipek, **Türk Medeni Hukuku**, I, Ankara, 1973, s.40.; Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Türk Medeni Hukuku**, I, İstanbul, 1968, s. 68,72.

¹⁰ J. G. Akipek, **Türk Medeni Hukuku**, s.41.; Ferit Hakkı Saymen, **Türk Medeni Hukuku**, I, İstanbul, 1960, s.36.

¹¹ 26 Ocak 1924'teki Meclis görüşmelerinde dönemin Adalet Bakanı Seyyid Bey bu iki komisyon hakkında şu bilgileri vermektedir: “*Vâcibat; malûmuâliniz bildiğiniz vâcip, yani zimmette sabit ve lâzım olan şey, vecibe dediğimiz vecaip diye taksim yapılmıştır. İşte Fransızların (Obligasyon) dedikleri kelimenin tercümesi... Gerek bir akitten, gerek bir fûlden bir şahsın zimmetinde sabit ve vacibolan şeydir. (Vecibe) tâbiri diğerle (vacip); malûmuhşanınız, tarafeyn bir mukavele akdederse o tarafeynin zimmetine bâzı mükellefiyetler sabit olur. Parayı vermek gibi, mebyû teslim etmek gibi. Malı medyunu teslim etmek gibi ve saire gibi tarafeynin zimmetlerinde sabit ve lâzım birer vasıflar bulunur, mükellefiyetler bulunur, işte o mükellefiyetlere vecibe, tâbiri diğerle vacip diyoruz... Bir de eşhas üzerine terettüb eden ahkâm vardır ki, şahsîdir. Bu ahkâm-ı şahsiye dediğimiz -nikâh ve talâk oraya dâhil olmuştur. Hukuku aile kamilen ve teferuatıyla oraya dâhil olmuştur. O itibarla bu kısım ahkâmı tedvin ile meşgul olan komisyona da (Ahkâmı Şahsiye) Komisyonu namı verilmiştir”. (**Türk Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)**, II/5, Ankara, 1958, s.375.)*

¹²Gülnehâl Bozkurt, **Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)**, Ankara 1996, s.190.

A- CUMHURİYET'İN İLANINDAN SONRA YAPILAN ÇALIŞMALAR

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanından sonra medeni kanun çalışmalarına devam edildi. Ancak komisyonların çalışmalarından olumlu bir sonuç alınamadı. Çalışmalar geçici olarak durduruldu. Ancak bu çok uzun sürmedi. 19 Mayıs 1924'te çıkarılan bir yönetmelik ile yeni bir komisyon oluşturuldu ve çalışmalara tekrar başlandı. Bu komisyon da önceki komisyonlar gibi “*Ahkâm-ı Şahsiye*” ve “*Vacibat*” komisyonlarından meydana gelmekteydi. Komisyonların öncekilerden tek farkı Fıkıh esaslarına uyulacağı konusunda bir düşünce yapısını benimsememesiydi. Komisyonlar o zamana kadar yapılmış olan maddeleri düzenleme hakkına sahip olacaktı. Ayrıca sürekli toplantılar yapabilecekler ve çalışmalarına kısa süreli de olsa ara verebileceklerdi. Yapılan toplantılar ayrıntılı kaydedilmeyecek ve toplantılarda alınan kararlar özetlenecekti. Bundaki amaç yeni komisyonun önceki komisyondan daha hızlı bir şekilde çalışarak hukuk alanında devletin ihtiyacı olan kanunların hazırlanmasını sağlamaktı¹³.

1924'te ikinci kez “*Ahkâm-ı Şahsiye*” ve “*Vacibat*” komisyonları oluşturuldu ve 1925'in sonuna kadar çalışmalarını sürdürdü. “*Ahkâm-ı Şahsiye Komisyonu*”, 142 maddelik bir aile hukuku ile ilgili bir tasarı hazırladı. Birçok yönden 1917'de hazırlanmış olan Aile Hukuku Kararnamesi'ne benzeyen bu tasarı 1925'te Adalet Bakanlığı'na sunuldu¹⁴. “*Vacibat Komisyonu*” ise Mecelle ve İsviçre Borçlar Kanunu'ndan bazı kanunlar eklenerek oluşturuldu. Oluşturulan Borçlar Kanunu 251 maddeden meydana gelmekteydi. Borçlar Kanunu'nun özelliği hem eski Osmanlı kanunlarını hem de Avrupa kanunlarını içerisinde bulundurmasıydı¹⁵.

Hazırlanan tasarıda fıkıh esaslarına yer verilmedi. Öncekinden farklı bir yol izlendi. Ancak komisyonların çalışma yöntemlerini ve düşünce yapılarını değiştirmemiş olması büyük bir eksiklikti. Çünkü komisyonlar önceki düşünce yapısının etkisinde idi. Yani yenilikçilikten uzak ve mevcut kanunlar üzerine ekleme yapma şeklinde bir yöntem uygulanmıştı. Gerek uygulanan yöntemin eski oluşu gerek “*yenilikçi bir ruhun*” olmayışı, iktidarda komisyonların Avrupaî ve laik tarzda yenilik yapamayacağı düşüncesine sebep oldu. Bu da Ahkâm-ı Şahsiye ve Vacibat komisyonlarının çalışmalarının sonlandırılmasını hızlandırdı. Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt)

¹³ H. V. Velidedeoğlu, **Türk Medeni Hukuku**, I, s.76.

¹⁴ H. V. Velidedeoğlu, **Türk Medeni Hukuku**, I, s.77.

¹⁵ H. V. Velidedeoğlu, **Türk Medeni Hukuku**, I, s.78.

Bey¹⁶, bu komisyonlarla ilgili yaptığı konuşmada şunları ifade ediyordu: “*Sayın arkadaşlar! Türk ihtilalinin kararı, batı medeniyetini kayıtsız, şartsız kendisine mal etmek, benimsemektir. Bu karar o kadar kesin bir azme dayanmaktadır ki, önüne çıkacaklar, demirle, ateşle yok edilmeğe mahkûmdurlar. Bu prensip bakımından kanunlarımızı oldukları gibi batıdan almak zorundayız. Böylelikle Türk ulusunun iradesine uygun harekette bulunmuş olacağız. Keyif ve isteklerimize göre değil, milletimizin dileklerine göre iş başarmağa borçluyuz. Şimdiye kadar geçen hizmetlerinize teşekkür eder ve komisyonların vazifelerine son veririm*”¹⁷.

Cumhuriyet’in ilanı sonrasında da medeni kanun çalışmaları yapıldı. Ancak oluşturulan komisyonlar yine başarılı olamadı. Medeni kanun hazırlanırken Fıkıh esaslarına uyulmaması da dikkati çekmekteydi. Ancak komisyonların çalışmaları iktidarın istediği tarzda “*yenilikçi bir ruha*” sahip olmadığı için sonlandırıldı.

B- ATATÜRK’ÜN MEDENİ KANUN İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Kavramsal anlamda “*Kanun*” ya da “*yasa*”, hukuk kurallarının bütününe ifade etmek için kullanılmaktadır. Kanunlar, toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda oluşturulmaktadır. Sosyolojik anlamda kullanıldığında ise kanun, toplumun kendi inanç ve değerlerini yürürlüğe koyarak meydana getirdiği kurallar bütünüdür¹⁸.

Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte her alanda olduğu gibi hukuk alanında da bir takım inkılâplara ihtiyaç olduğu bir gerçektir. Bu amaç doğrultusunda hukuk komisyonları oluşturuldu. Bu dönemde benimsenen “*milli devlet*” anlayışı hukuk alanında da uygulanmaya çalışıldı. Yapılan çalışmalar “*milli hukuk*” anlayışına uygun bir hukuk sistemi kurma amacını taşımaktaydı. Ancak komisyonlar istenileni veremedi¹⁹.

Mustafa Kemal Paşa medeni kanun alanındaki ihtiyacı 1 Mart 1922’de Meclis’te yaptığı konuşmada şu sözleriyle ifade etmekteydi: “*Efendiler! Hükümet memlekette kanunu hâkim kılmak ve adaleti hüsnü tevzi etmekle mükelleftir. Bu itibarla adliye işi*

¹⁶ 1892’de Kuşadası’nda doğdu. Baba adı Hasan, anne adı Hatice Mekkiye idi. 1911’de İstanbul Hukuk Okulu mezunudur. Ayrıca İsviçre Fribourg Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. İsviçre’de eğitim almış olması İsviçre Medeni Kanunu’nun kabul edilmesinde etkilidir. İyi derecede Fransızca bilmektedir. Yaptığı görevler şunlardı: Ege Bölgesi Kuvayı Milliye Teşkilatı Üyesi, I., II., III., Dönem CHP İzmir Milletvekili, III., Dönem Teşkilat-1 Esasiye Encümeni Reisi, 3., 4., ve 5. Hükümet Adliye Vekili. Ayrıca Kırmızı-Yeşil Şerit İstiklal Madalyası sahibidir. Evli ve üç çocuk sahibi olan Mahmut Esat (Bozkurt) Bey 21 Aralık 1943’te öldü. (https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html /E.T.: 11.06.2019)

¹⁷ Mahmut Esat Bozkurt, “*Türk Medeni Kanunu Nasıl Hazırlandı?*”, **Medeni Kanunun XV. Yıl Dönümü İçin**, İstanbul, 1944, s.11.

¹⁸ H. Z. Ülken, **Sosyoloji Sözlüğü**, s.163.

¹⁹ S. Kazmaz, **Yeni Bir Güneş...**, s.209.

pek mühimdir. Binaenaleyh siyaset-i adliyemizi de izah etmeği faydalı buluyorum. Siyaset-i adliyemizde takip edilecek gaye, evvelâ halkı yormaksızın süratle, isabetle, emniyetle adaleti tevzi etmektir. Saniyen, heyeti içtimaiyemizin bütün dünya ile teması tabî ve zaruridir; bunun için seviye-i adaletimizi bilcümle medenî heyet-i içtimaiyenin seviye-i adaleti derecesinde bulundurmamak mecburiyetindeyiz. Bu hususatı tatmin için mevcut kanun ve usullerimizi bu nikatı nazardan ıslah, ihya ve tecdid etmekteyiz ve edeceğiz. Bunda memleketimizin vüsati, vesaiti serianın noksanı vesair mevani ile müşkülâtta başka bazı mahallerin hayat-ı içtimaiyelerindeki hususiyetler de nazar-ı dikkate alınmıştır”²⁰.

O, bu konuşmasında hukuk alanında yapılacak inkılâbın halkı yormadan ve bir an önce gerçekleştirilmesinin önemini vurgulamaktaydı. Ayrıca hukuk sisteminin medenî bir toplum olmadaki önemini ve Türkiye’deki hukuk sisteminin medenî toplumlardaki hukuk sistemi ile aynı seviyeye getirilmesinin zorunlu olduğunu ifade ediyordu. Konuşmasının devamında oluşturulacak yeni medenî kanunun sebebinin de şöyle belirtiyordu: “Efendiler! Terakkiyat-ı asriye milletlerin medenî ihtiyaçlarını tevsi, teksir ve tenvir ve bu ihtiyacât-ı medeniye ile mütenasip medenî hakların vücudunu istilzam eder. Her devletin mensup olduğu heyeti içtimaiyenin derece-i temeddiiniyle mütenasip, mevzuatı hukukiyesi vardır”²¹.

Mustafa Kemal Paşa’ya göre medenî kanunlar milletlerin ihtiyaçlarını karşılamalı ve çağın ihtiyaçlarına da karşılık verebilmeliydi. Ayrıca O, medenî devletlerin kanunlarının birbirlerine yakın olduğunu ve bu devletlerden Türkiye’nin de “adalet” ve “zihniyet” anlamında geri kalmadığını şu ifadelerle vurgulamaktaydı: “...Dünyada mevcut bilcümle medenî devletlerin kanunu medenileri hemen yekdiğerinin pek yakınıdır. Bizim milletimiz ve hükümetimiz fikri adalet ve zihniyeti adalet noktasında hiçbir medenî kavimden dîn değildir. Belki tarih bu noktada yüksek olduğumuza şahadet eder. Binaenaleyh bizim dahi mevzuat-ı hukukiyemizin bilcümle medenî devletlerin müdevvenat-ı kanuniyesinden nâkıs olması caiz değildir. Mücahedatımızın mâtuף olduğu istiklâl-i tam mefhumunda istiklâl-i adlimizin de mündemiç bulunduğu tabiidir. Binaenaleyh; her müstakil devletin bir hakkı lâyenfekki olan tevzii adalet vazifesine kimseyi karıştıramayız”²².

²⁰ TBMMZC, I/18, s.4.; Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, I, Ankara, 2006, s.236.

²¹ TBMMZC, I/18, s.4.

²² Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, I, s.236.

Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1923'te yaptığı Meclis'i açış konuşmasında medeni kanun ile ilgili yeni kanunların komisyonlar tarafından yapılması gerektiğini ve bu kanunların çağın ihtiyaçlarını karşılamasının önemini vurgulamaktaydı: “*Yeni sene zarfındaki tasavvurat-ı adliyemiz meyanında tadil ve ihzar-ı kavanin komisyonları vardır. Şimdiye kadar kanun halinde tedvin edilmemiş olan veraset, vasiyet gibi ahkâm-ı hukukiyemizin Kanunu medenimiz olan Mecelleye ilavesi ve Mecellenin de ihtiyacatı asriyeye muvafık bir şekilde tadil ve ıslahı, berri ve bahri ticaret kanunlarıyla Usulü muhakemat-ı cezaiye ve kavanin-i cezaiyenin tadili ve ayrı ayrı ahkâm-ı muhtevi bulunan Usulü muhakemat-ı hukukiye ile Usulü muhakeme-i şeriyenin tevhidî maksatlariyle her biri beşer zattan mürekkep yedi komisyon kariben ifayı vazifeye olunacaktır. Bundan başka istikbali adlimizi temin maksadiyle Anadolu’da asri esaslar dairesinde bir hükkam mektebi vücuda getirilmesi vekâleti aidesince düşünülmektedir*”²³.

O, 1 Mart 1924'te yaptığı konuşmada da aynı düşüncüyü savunmaktaydı. Yapılacak olan yeni medeni kanunda Türk milletinin ihtiyacı göz önünde bulundurulacak ve “*medeniyet yolu*” takip edilecekti. Bu düşüncesini şöyle dile getirmekteydi: “*Millet her mütemeddin memlekette olan terakkiyat-ı adliyenin memleketin ihtiyacına tavafuk eden esasatını istiyor. Millet, seri ve kati adaleti temin eden medeni usülleri istiyor... Hukuku medeniyede, hukuku ailede takip edeceğimiz yol ancak medeniyet yolu olacaktır. Hukukta idare-i maslahat ve hurefelere merbutiyet; milletleri uyanmaktan men eden en ağır bir kâbustur. Türk milleti üzerinde kâbus bulunduramaz*”²⁴.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal Paşa'nın amacı milli kültürü muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkarmaktı. Yeni kurulacak hukuk düzeni bu nitelikte olmalıydı. Ancak yeni kanunların hazırlanması uzun bir zaman alacaktı. Ona göre dönemin şartlarının buna elverişli olmaması da bir realite idi. Bu konuda O'nun 1 Kasım 1924'te TBMM'nin ikinci dönem ikinci toplanma yılını açarken yaptığı şu konuşma dikkate değerdi: “*...Memlekette adli ihtiyacın temini için icabeden tek mil kanunların tedvini ve bilhassa kâfi adette hâkimlerin ve tâli adliye memurlarının tedariki zamana muhtaçtır. Ancak büyük kanunlar hazırlanuncaya kadar, acil*

²³ TBMMZC, I/28, s.8.

²⁴ TBMMZC, II/7, s.5.

*değişikliklerle, hayat-ı umumiyenin bir an evvel medeni esaslar üzerinde kurulması gerekir*²⁵.

Oluşturulan komisyonlar tarafından medeni kanun ile ilgili çalışmalara başlandı. Ancak yine bir sonuç alınamadı. Bu nedenle de 1925'te komisyonların görevlerine son verildi. Mustafa Kemal Paşa 1 Kasım 1925'te Meclis'i açış konuşmasında eski medeni kanundan farklı olarak yeni bir medeni kanunun gerekli olduğunu şu ifadelerle vurgulamaktaydı: *“Geçmiş idarelerden müdevver nakâfi kanunlarla geçirdiğimiz senelerde hayat-ı umumiyenin mâruz kaldığı müşkülât iktiham olunabilmişse, bu, milletimizin Cumhuriyete olan sarsılmaz alâka-i tabîyesinden ve idare-i Cumhuriyetin esasındaki kuvvet ve kudretindedir. Fakat nakâfi kanunların devamına müsaade etmek yüzünden milletin mâruz bulunduğu müşkülâtın bir an evvel izalesi gayri kabil-i tehir zaruriyat cümlesindedir. Meclisi âliye takdim edilecek olan Ceza Kanunu, Kanunu Medeni ve Ticaret Kanununun bu sene-i içtimaiye esnasında tedvin ve neşrolunmasındaki müstaceliyeti bilhassa ifade etmek isterim*²⁶.

O, konuşmasının devamında Osmanlı Devleti'nden kalan medeni kanunun dönemin ihtiyaçlarını gidermediği ve bunların Türk toplumu üzerinde bazı sorunlara sebep olduğuna dikkat çekmekteydi. Ayrıca yeni medeni kanunun çağdaş devletlerin kanunlarına benzer olmasının doğal bir durum olacağını belirtiyordu. Türk toplumunun sosyal ihtiyaçlarının diğer medeni milletlerin ihtiyaçlarıyla benzerlik gösterdiğini ve bu ihtiyaçlara uygun kanunlar çıkarmanın gerekli olduğunu şöyle ifade ediyordu: *“Nakafi kanunların devamına müsaade etmek yüzünden milletin maruz bulunduğu müşkilâtın bir an evvel izalesi gayri kabili tehir zaruriyet cümlesindedir. Hayatı umumiyemizi yeni baştan tanzim edecek olan bu esasi kanunlar muasır medeniyetin kanunları zümresinden olmak tabiidir. Milletimizin dâhil olduğu heyeti medeniyenin iktisadi ve medeni ihtiyacı o kadar yakındır ki buna tekabül etmesi lazım gelen kanunlarda dahi aynı tekarüp lüzumu barizdir. Asrı hazırın ihtiyacatına muvafık kanun yapmak ve onu hüsnü tatbik eylemek ümran ve terakki esbabının en mühimlerindedir*²⁷.

5 Kasım 1925'te Mustafa Kemal Paşa Ankara Hukuk Fakültesi'nin açılışında yaptığı konuşmada yeni medeni kanunlar yapmanın gerekliliğini şöyle vurgulamaktaydı: *“Büsütün yeni kanunlar vücuda getirerek eski esasat-ı hukukîyeyi temelinden kal' etmek teşebbüsündeyiz. Ve yeni esasat-ı hukukîye ile elifbasından tahsile*

²⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, s.352.

²⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, s.357.

²⁷ TBMMZC, II/19, s.9-10.

başlayacak bir yeni hukuk neslini yetiştirmek için bu müesseseleri açıyoruz. Bütün bu icraatta dayanağımız milletin istidat ve kabiliyeti ve kesin irade-i kat'iyesidir"²⁸.

Mustafa Kemal Paşa'nın medeni kanun ile ilgili yaptığı konuşmaların tümünde "milli bir medeni kanun" oluşturma düşüncesinin olduğu görülmektedir. Diğer milletlerde olduğu gibi Türk milletinin de karakter yapısına ve yaşam tarzına uygun bir medeni kanun yapma düşüncesi O'nda vardı. Ancak yapılan çalışmaların uzun zaman alması ve dönemin şartlarının buna elverişli olmamasından dolayı bir sonuç alınamadı. O, hiçbir zaman Batı'yı ve batılılaşmayı taklit etmekten taraftar değildi. Yapacağı inkılapların temeli başka kültür ve medeniyetlere dâhil olmak değil, milli kültürü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmaya dayanacaktı. Bu dönemde hukuk inkılâbı ana kanunların başka ülkelerden iktibas yoluyla alınmasını öngörmemektedir. Ancak Mustafa Kemal Paşa, bu özellikteki kanunları "büyük kanunlar" olarak nitelemekte ve bunun için iktibas yönteminin milli karaktere uygun kanunları oluşturana kadar kullanılabilirliğini düşünmekteydi. Bunu medeni kanun alanında uygulayacaktı. İktibas ile alınan kanunları toplumun ihtiyacını karşılayacak "acele değişiklikler" olarak nitelemekteydi.

C- MEDENİ KANUNUN KABULÜ (17 ŞUBAT 1926)

Mustafa Kemal Paşa, 5 Kasım 1925'te Ankara Hukuk Fakültesi'nin açılışında yaptığı konuşmada "din bağına dayanan yüzyıllık bir siyasal birim yerine, ulus bağına dayanan bir anlayış değişikliğinin gerekli olduğunu" belirtmekteydi²⁹. O'na göre ulus olarak uluslar arası alanda yaşamının ve her alanda ilerlemenin tek yolu medeni toplumlara ayak uydurmak ve çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmaktır. Yani değişip, gelişen dünyada aynı kalmak ve günün şartlarına uymamak, doğu toplumlarının ve devletlerinin batılı devletler karşısında her alanda geri kalması anlamına gelmekteydi³⁰.

Yeni bir medeni kanun yapılması fikri de Mustafa Kemal Paşa'nın bu düşüncesinden ortaya çıktı. Fransa, Almanya ve İsviçre medeni kanunları incelendi. Bu doğrultuda Hükümet, İsviçre Medeni Kanunu üzerinde bazı değişiklikler yapılarak aynen kabul etmeyi kararlaştırdı. Yeni bir komisyon oluşturuldu. Komisyon; hukukçu milletvekilleri, Mahkeme Başkanı ve üyeleri, hukuk profesörleri ve avukatlar olmak

²⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, s.248.

²⁹ Ahmet Mumcu, "Atatürk'ün Ankara Hukuk Fakültesi'nin Açılışında Yaptığı Konuşma (5 Kasım 1925)'nin Sadelerleştirilmiş Şekli", Yargıtay Dergisi, Atatürk Armağanı, VII, S.1-2, (Ocak-Şubat 1981), s.7.; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, s.249.

³⁰ Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul 2003, s.530.

üzere yirmi altı kişiden oluşmaktaydı. Bu komisyonun amacı İsviçre Medeni Kanunu'nu Türkçeye çevirmek ve bazı hükümlerini Türkiye'nin toplumsal ve hukuksal yapısına uyarlamaktı³¹.

Yapılan çalışmalar sonucunda İsviçre Medeni Kanunu tercümesi kısa bir zamanda tamamlandı. Komisyon tarafından hazırlanan Medeni Kanun metni Meclis'e ve Adliye Encümeni'ne gönderildi. Türk toplumunun aile, sosyal ve ekonomik hayatını günün koşullarına göre düzenleyecek kanun maddeleri Adliye Encümeni tarafından görüşülerek onaylandı. İsviçre Medeni Kanunu'nun tercih edilmesinde dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esad (Bozkurt) Bey'in etkili olduğunu söylemek bir realite idi. O'na göre kanunlar milletlere özel olarak değerlendirilmemeliydi. Ayrıca eski kanunda olan Fıkıh'a dayanan hükümlerin Türk toplumunun ihtiyaçlarına ve günün şartlarına karşılık vermediğini savunmaktaydı. O, İsviçre Medeni Kanunu'nun kabul edilmesinin sebebini şu şekilde ifade etmekteydi: *"...Milli hayatı içtimaiyenin nazımı olan ve yalnız ondan mülhem bulunması icab eden müdevven bir kanunu medeniden Türkiye Cumhuriyeti'nin mahrum kalması ne asrın hazır medeniyeti icabatıyla ve ne de Türk İhtilâlnin istilzam ettiği mana ve mefhumla kabili telif değildir. ... İhzar olunan Türk Kanunu Medenisi Kavanini medeniye sırasında en yeni, en mükemmel ve halkçı olan İsviçre Kanunu Medenisinden ahiz ve iktibas olunmuştur"*³².

11 Şubat 1926'da TBMM'de Medeni Kanun ile ilgili görüşmeler başladı. Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) Bey TBMM kürsüsünde konuyla ilgili şu değerlendirmede bulunuyordu: *"Bu kanunların en önemlisi olan ve Türk'ün sosyal hayatında devrimin gereklerini ve durumunu anlatacak olan bu Medeni Kanun, dünyanın, uygarlık âleminin en tanınmış yazarlarınca beğenilen bir uygar yapıttır. Bize de memleketimizin en seçkin hukukçuları tarafından aktarılmıştır..."*

Dokuz yüzden çok maddeyi içine alan Medeni Kanun'umuzun en önemli bölümlerini özellikle aile, hukuksal kuruluşlar, miras sorunları ve mallarla ilgili haklar meydana getirmektedir. Türk tarihinin, benim anlayışıma göre, en acındırıcı insanı 'Türk Kadını'dır. Yeni tasarının aile kuruluşu ve miras hükümleri şimdiye kadar istendiği zaman kolundan tutularak bir tutsak gibi yerden yere vurulan fakat dünya kurulu beri hanım olan Türk annesini gereken saygılı yerine getirecektir. Türk annesini gerçek ve saygı değer yerine getirecek olan bu kanun, unutmamak gerekir ki,

³¹ H. V. Velidedeoğlu, **Türk Medeni Hukuku**, I, s.80.

³² **TBMMZC**, II/22, s.1.; **Türk Kanun-i Medenîsi, Esbâb-ı Mucîbe Lâyihası**, İstanbul, 1926, s.4.

aynı zamanda Türk toplumunu en güçlü ve temelli bir surette kuvvetlendirmiş olacaktı”³³.

Mahmut Esat (Bozkurt) Bey’in konuşması bitince Medeni Kanun Komisyon sözcüsü Şükrü (Kaya) Bey özetle şunları vurguladı: “...Şimdiye kadar, bu gibi durumlar ve ilişkiler, türlü mezheplere, düşüncelere, söylentilere, özel görüş ve anlayışlara bağlı idi. Türk milleti, kendi doğru düşüncesi ve deneyleriyle bu kuralları kaldırma kararına varmıştır. Zaten toplumun ihtiyaçlarını karşılamayan, uygar davranışlarına engel olan yasalar, kendiliklerinden düşerler ya da kanun yapıcıları tarafından kaldırılırlar. Her devrin kendi kanunu vardır.

Memleketin esenliğini üstüne alan Cumhuriyet'i güçlendirmek istiyorsanız ona layık kanunlar yapınız ve gericiliği besleyen kanunları kaldırınız. Gericici kanunlar bir yanda yürürlükte iken, Devrim de öte yanda kendini kendi yolundan savunma zorunda kalır. Eski kuralların çok kötü bir yanı da, kadınlarımızı birçok haklardan yoksun etmesi idi. Artık bu eşitsizlikleri düzeltmenin zamanı gelmiştir. Bu kanun doğrudan doğruya İsviçre Kanunu'ndan alınmış, harfi harfine aktarılmıştır”. O'nun dışında Tokat Mebusu Emin Bey ile Sinop Mebusu Yusuf Kemal Beylerin de “özücü” konuşmaları oldu. Meclis görüşmeleri akabinde 17 Şubat 1926'da 743 sayılı Türk Medeni Kanunu Meclis tarafından oylanarak kabul edildi. 937 maddeden³⁴ oluşan yeni Medeni Kanun 4 Ekim 1926'da yürürlüğe girdi³⁵.

Medenî Kanun'un İsviçre'den olduğu gibi alınmasındaki amaç halkın yurttaşlık ilişkilerini geleneklere, alışkanlıklara ve din kurallarına uygun şekilde düzenlemek değildi. Amaç bu ilişkileri olması gerekene göre yeniden düzenlemek idi³⁶. Diğer taraftan Lozan Antlaşması'nın 48. maddesinde Müslüman olmayan azınlıkların aile hukuku ve kişi hukuku ile ilgili sorunlarının çözümlenmesi noktasında "cemaat içi" bir özerklik (muhtariyet) öngörülmekteydi. İslam hukukuna göre bu sorunların çözümü imkânsızdı³⁷.

³³ Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi: Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)**, I, İstanbul, 2017, s.173.

³⁴ Bu maddeleri şöyle özetlemek mümkündür: Hukuki bakımdan kadın ve erkek birbirine eşittir. (Madde 8-10); Poligami kesinlikle yasaktır. (Madde 112, Fıkra 1); Boşanma işlemi kanunlaştırılmıştır. Her iki tarafta eşit şartlarda boşanma hakkına sahiptir. (Madde 129.130.131.132.133.134.); Karı ve kocanın birbirine karşı hak ve görevleri tespit edilmiştir.; Karı-koca mallarının idaresi, mal ayrılığı (Madde 186), mal birliği (Madde 191), mal ortaklığı (Madde 211) şekillerinden birine göre tespit edilmiştir.; Mirasta eşitlik kabul edilmiştir. (Muhaddere Taşçıoğlu, **Türk Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri**, Ankara, 1958, s.56.)

³⁵ M. Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi...**, s.173.

³⁶ N. Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.531.

³⁷ Toktamış Ateş, **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul, 2010, s.240.

Medeni Kanun'un kabulü, devletin “*egemenlik tekelinin*” zarar görmesi sorunsalını da ortadan kaldırmaktaydı. Bu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan Ortodoks, Katolik, Musevi ve Gregoryen cemaatleri, Lozan Antlaşması'nın 48. maddesinin kendilerine sağladığı haklardan vazgeçti. Medeni Kanun hükümlerine bağlı kalmayı tercih etti³⁸.

İsviçre Medeni Kanunu'nun TBMM'de yapılan görüşmeler sonunda kabul edilerek tercüme edilmesi ve Türk Medeni Kanunu olarak kullanılacak olması hukuk alanında yapılan önemli bir gelişme idi. Burada anlaşılması gereken durum şu idi: Önemli olan şey başka bir devletten “*iktibas yolu*” ile kanun almak değil, Türk milletinin aile hayatında ve diğer hukuki alanlarda diğer milletler gibi medeni olduğunu tüm dünyaya göstermekti.

D- TÜRK MEDENİ KANUNU'NUN TÜRK KADINI ÜZERİNDEKİ OLUMLU ETKİLERİ

Türkiye'de yapılan inkılâp çalışmaları sonucunda diğer alanlarda olduğu gibi toplumsal alanda da bir değişim yaşandı. Bu süreçte “*çağdaş uygarlık seviyesi*”ne ulaşma yolunda en önemli adım Mustafa Kemal Atatürk döneminde atıldı. Yapılan inkılâpların amacı Türk toplumunun diğer medeni toplumlar gibi yaşamasını sağlamaktı. “*Medeni yaşam*” kavramı erkek için olduğu kadar kadın için de geçerliydi. Kadın ve erkek arasındaki ilişkilerin tümü (kişilerin hakları, borçları, ailenin kuruluşu, işleyişi, sona ermesi, miras ile ilgili ilişkilerin düzenlenmesi) Medeni Hukuk konuları idi. Osmanlı Devleti'nde uygulanan İslam hukukunun medeni hukuk ile ilgili konuları yetersizdi ve bir bütün halinde değildi. 1868-1876 yılları arasında Ahmet Cevdet Paşa'nın Başkanlık ettiği bir heyet tarafından hazırlanan “*Mecelle*” adlı Osmanlı-Türk Hukuk Esasları ise kişi hak ve özgürlükleri bakımından bazı eksiklikler taşımaktaydı³⁹.

Bu doğrultuda yapılacak iki şey vardı: Bunlardan biri yeni bir kanun hazırlamak idi. Bu, eski kanunların yeniden düzenlenmesi şeklinde denendi; ancak başarılı

³⁸ T. Ateş, **Türk Devrim Tarihi**, s.240.

³⁹ İslam Hukuku'na göre; Kadına baba ve annesinden düşen miras erkeğe göre yarım hisse idi. Bir erkek dört kadını imam nikâhı ile alıp evlenebilirdi. Böyle olunca kadın kocasının verasette dörtte bir hissesine sahip olabilirdi. Bunun dışında kadın mahkemede tanık olursa, şahitliği yarım sayılmakta idi. Ancak görgü tanığı kadının şahitliği bir erkeğe eşit tutulmaktaydı. Erkek: “*seni boşadım!*” derse, o kadını boşanmış sayılıyordu. Kadının nikâh sırasında, “*Mihr-i Mu'accel*” (ağırlık-kalınğ) denilen babasının evinden getirdiği ve nikâh kâğıdına da yazılı olan “*cihâz*” -halk dilinde “*çehiz*” ya da “*çeyiz*”- eşyası, malı ve emlakı ile boşayan kocasının mihre yazdırıldığı “*Mihr-i Mü'eccel*” olarak adlandırılan altın parayı alarak boşanmak zorunda kalıyordu. Eğer baba evi veya kardeşi varsa oraya dönerek yaşamına devam etmekteydi. Boşanmış bir kadın yeni doğmuş çocuğunu yanında götürebilirdi ancak diğer çocukları babaya verilirirdi. (Fahrettin Kırzioğlu, **Türk İnkılâp Tarihi**, Erzurum, 1977, s.97.)

olunamadı. Çünkü modern bir hukuk sisteminin, şer'i hukuk kuralları çerçevesinde oluşturulamayacağı anlaşıldı⁴⁰.

Diğeri ise gelişmiş ülkelerin kanunlarından birini alıp uygulamaktı. Türk kadınının toplumsal alandaki konumunun yükseltilmesi de bu alanda yapılan çalışmalar açısından önemliydi. Osmanlı toplumundaki kadın figürü ile Cumhuriyet dönemi kadını arasında çok büyük farklar vardı. Hukuksal alandaki kadın-erkek eşitsizliği buna bir örnekti. Bu nedenle Türk kadını Cumhuriyet döneminde her alanda bir değişim ve gelişim sürecine girdi ve bu süreç sonunda da modern Türkiye'nin sembolü haline geldi⁴¹.

Medeni hukuk alanında yeni bir kanun oluşturma düşüncesi başarısızlığa uğrayınca gelişmiş bir ülkeden medeni kanun alma düşüncesi uygulanmaya çalışıldı. Çeşitli medeni kanunlar incelendikten sonra İsviçre Medeni Kanunu'nun alınmasına karar verildi. Bu kanun, diğer gelişmiş ülkelerin yaptığı kanunların sonuncusu idi. Dili herkes tarafından anlaşılabilir kadar basitti ve modern bir kanunlar bütünüydü. 17 Şubat 1926'da kabul edilen bu kanun 4 Ekim 1926'da yürürlüğe girdi⁴². Bu, sosyal yapıda gerçekleşen ve gerçekleşmesine çaba gösterilen değişimler açısından önemli bir adım oldu⁴³.

Yeni medeni kanun ile birlikte Türk kadını aile hayatı içerisinde erkekle eşit haklar elde etti⁴⁴. Kadın-erkek eşitliği, kabul edilen kanunlarla devlet güvencesine alındı. Böylece aile hayatında eşitliğin korunması sağlandı⁴⁵.

Türk Medeni Kanunu, kadın-erkek ilişkilerini düzenlemesi ve kişi hak ve özgürlüklerini güvence altına alması bakımından, Türk vatandaşlarının durumunu modern ve gelişmiş ülkeler seviyesine çıkardı. Özellikle de Türk kadınının toplumdaki konumunu yükseltti. Bu medeni kanunun Türk kadını üzerinde olumlu etkileri oldu. Bunları şöyle ifade etmek mümkündür:

1- Türk Medeni Kanunu'nun evlenme ve boşanma ile ilgili hükümlerini uygulayacak olan makamlara rehberlik etmesi açısından 1926'da bir "*Evlenme Talimatnamesi*" yayımlandı. Buna göre 18 yaşını bitiren kız ve erkek reşit kabul edilerek

⁴⁰ Emre Önder, Hatice Karakuş, "*Atatürk ve Hukuk Devrimleri*", **Hukuk Gündemi Dergisi, Atatürk Özel Sayısı**, S.1, Ankara, (Mayıs-2013), s.43.

⁴¹ Ahmet Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, İstanbul, 1992, s.143.

⁴² A. Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri...**, s.144.; F. Kırzioğlu, **Türk İnkılâp Tarihi**, s.98.

⁴³ T. Ateş, **Türk Devrim Tarihi**, s.239.

⁴⁴ Burhan Göksel, "*Atatürk ve Kadın Hakları*", **Atatürk Araştırma Merkezi**, I, S.1, Ankara, (Kasım-1984), s.233.

⁴⁵ **TBMMZC**, II/22, s.229-234.

evlenebilirdi. Bunun dışında Adalet Bakanlığı 1927’de, yabancı Müslümanların ikinci bir kadınla evlenmek için yapacakları müracaatların kabul edilmeyeceğini vurguladı. 3038 sayılı kanunla, önceden medeni nikâh yapılmadan “*dini nikâh*” kıyma hakkındaki ceza hükümleri genişletildi⁴⁶.

2- Türk Medeni Kanunu ile toplumsal alanda kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik son buldu ve mutlak bir eşitlik sağlandı. Buna göre; kadın, gündelik hayatta erkek ile aynı haklara sahip olacaktı. Ayrıca ekonomik hayatta da erkek ile eşit hale geldi. Bu olumlu etki sonucunda Türk kadını toplumsal hayattaki her mesleğe girebilme hakkına sahip oldu.

3- Toplumun en önemli çekirdeğini oluşturan aile hayatında erkeğin sahip olduğu bütün ayrıcalıklar kaldırıldı. İslami sisteme göre erkek maddi durumu müsaitse ve isterse, imam nikâhı ile dörde kadar kadınla evlenebilir ve hepsini bir evde bulundurabilirdi⁴⁷. Bu kadınlara “*kuma*” ya da “*ortak*” adı verilmekteydi. Onların bir arada yaşama mecburiyeti vardı. Çocukları aynı veraset hakkına sahipti. Ancak Türk Medeni Kanunu’nun kabul edilmesi ile birlikte bir erkek sadece bir kadınla evlenebilecek, kadın da sadece bir erkekle hayatını devam ettirebilecekti.

4- Boşanma konusunda kadının ağır zulüm görmesi ve büyük ahlaksızlık gibi Kadı Mahkemesi’nde geçerli olan şikâyet hakkı dışında sözü dinlenmemekteydi. Medeni Kanun’un kabulüyle birlikte boşanma nedenleri hem kadın için hem de erkek için aynı kabul edildi.

5- Bu kanun öncesi boşanan bir ailede çocukların velayeti sadece erkeğe verilirken, Medeni Kanun ile birlikte her ikisine de verilmeye başlandı.

6- Medeni Kanun ile aile birliğinin kurulması için “*medeni nikâh*” yöntemi benimsendi. Buna göre tek kadınla ve “*Belediye-Muhtar nikâhı*” ile Nüfus Kütüğü’ne geçirilerek, evlenme usulü kabul edildi. Bu, nikâhın devlet eliyle güvence altına alınması demektir. Ancak resmi nikâh işlemi tamamlandıktan sonra çiftler isterlerse, “*dinsel tören*” ya da “*imam nikâhı*” da yaptırabilirlerdi. Bu uygulamaya kimse engel

⁴⁶ Gotthard Jaschke, **Yeni Türkiye’de İslamlık**, Ankara 1972. s. 27.

⁴⁷ Bu uygulama İslam’daki bir takım görüşlerle de desteklenmeye çalışılmaktaydı Bu görüşlerin ortak özelliği ise şu idi: “*Çok karılı*” evliliklerde Müslüman kadın, “*modern kölelikten*”, yani “*fuhuştan*” kurtarılmaktaydı. Çünkü erkeğin gözü dışarıda, yani başka kadınlarda iken bu uygulama sayesinde bu durumun gerçekleşmesi önlenmekteydi. Erkeği şehvetini elinin altındaki çeşitli kadınlarla gidermek suretiyle evlilik dışı ilişkilere kalkışmaktan vazgeçiriyordu. Ancak “*tek karılı*” sistemde, erkek karısından başka kadınlarla görüşmek isteyeceğinden, bu ilişkiler hem erkeği ve hem de kadını toplum gözünde küçültmekte idi. Aynı zamanda evlilik dışı doğan çocuklar da ayrı bir sorun oluşturmaktaydı. Kadının kadınlık gururunu ve haysiyetini yok sayan çok eşli evlilik, Şeriat’ın dörde kadar kadın alma hakkını tanıyan esaslarını “*kutsal*” ve “*ahlaki*” olarak göstermeye çalışılmaktaydı. (İlhan Arsel, **Şeriat ve Kadın**, İstanbul, 1990, s.311.)

olamazdı. Böylece hem dinsel duyguların hem de ailenin devlet tarafından korunması sağlandı⁴⁸.

7- Miras konusunda da kız ve erkek çocuklar arasındaki eşitsizlik ortadan kaldırıldı. Mecelle’de kadın, baba-ana mirasından erkek kardeşe göre yarım hisse almaktaydı. Bu durum kadın ve erkeğin toplumdaki konumu açısından büyük bir adaletsizliğin göstergesiydi. Medeni kanunun kabulü ile birlikte bu alandaki eşitsizlik sonlandırıldı. Kadına erkek kardeşlerle birlikte eşit miras hakkı tanındı. Dönemin koşullarına göre değerlendirilirse, medeni kanunun getirdiği hükümler Türk kadınına âdete çağ atlattı.

8- Medeni kanun ile birlikte kadın-erkek ilişkilerinde, eski hukuk sistemindeki eksikler ve çelişkiler ortadan kaldırıldı. Bunun yerine akılcı ve modern bir yöntem uygulanmaya çalışıldı⁴⁹.

9- 1926’da kabul edilen medeni kanun ile toplumda Türk kadını birçok hak elde etti. Kadının toplumdaki yeri ve değeri arttı. “*Ataerki*” toplumlardakinden farklı olarak sosyal hayatta kadın, erkek ile aynı statüye ulaştı. Medeni kanun sonrası hukuk alanındaki yansımalar sosyal hayatta da görüldü. Cumhuriyet öncesi dönemde İstanbul’da bir kadın, yanında kocası bile olsa, sokakta ya da arabada bir erkekle yan yana gezemezdi. Dışarıya birlikte çıksalar bile, koca, karısını düşünmeden önden gitmekteydi⁵⁰.

10- Kadın, hiçbir zaman kocasıyla birlikte bir toplantıya katılamazdı. Bunun sebebi Müslümanlar arasında kadınlı erkekli bir toplum hayatının olmaması idi. Kadınlara eğitim yolu açıldıktan sonra da, kız okullarındaki erkek hocalar, haremağalarından seçilmekteydi. Tiyatrolarda kadın rolleri, ya İngiltere’de Kraliçe Elizabeth döneminde olduğu gibi erkeklere ya da Hristiyan kadınlara verilmekteydi. Ancak İstanbul dışında Anadolu’nun bazı bölgelerinde köylü kadınları daha özgürdü. Yabancılar önünde olmamak koşuluyla, yüzleri açık gezebilmekteydi. Bunu o bölgenin gelenek ve göreneklerinin daha az tutucu olmasına bağlamak mümkündür. Ayrıca kadınların ekonomik nedenlerden dolayı, tarlada çalışmak ve evin dışında ailenin ihtiyaçlarını gidermek için gerekli başka işleri de yaptıkları bir gerçektir⁵¹.

⁴⁸ Fatma Acun, “*Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyetine Değişme ve Süreklilik*”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Dergisi**, XVI, Ankara, 1999, s.162.

⁴⁹ A. Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri...**, s.144.

⁵⁰ Lord Kinross, **Atatürk-Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, s.468.

⁵¹ L. Kinross, **Atatürk-Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, İstanbul, 2016, s.468.

11- Osmanlı toplumunda kadının sosyal hayattaki konumu erkekten sonra idi. Bunu eğlence sektöründe de görmek mümkündü. Örneğin İstanbul'da açılan ilk sinemaların en belirgin özelliği sadece erkekler için olmasıydı. İlerleyen zamanlarda buna kadınlar da dâhil oldu. Ancak salonlarda kapıdan sahneye doğru dikey bir perde ya da paravan ile kadın ve erkekler birbirinden ayrılmaktaydı. Fevziye Kırathanesi'nde bu ayırım tahta bir paravan ile Askeri Müze Sineması'ndaki salonda ise demir parmaklıkla yapılıyordu⁵².

12- Bunun gibi uygulamalar dışında kadınlar, vapur, tramvay ve tren gibi ortak kullanılan taşıt araçlarında, "haremlik" denilen özel yerlerde seyahat etmekteydi. Erkeklerle bir arada bulunamazlardı. Sinemanın dışında tiyatrolar ve umumi eğlence yerlerinde peçeli ve çarşafli olarak belli gün ve saatlerde bulunabilirlerdi⁵³. Yeni medeni kanunun kabulü sonrasında Türk kadınına verilen haklar ile birlikte kadın-erkek ayırımına sebep olan sorunlar ortadan kaldırıldı. Türk kadınları başta sinema olmak üzere sanatsal her türlü alanda yer almaya başladı⁵⁴.

13- Türk Medeni Kanunu kabulü sonrasında kadınlar hukuk alanında elde ettikleri kazanımların dışında sosyal hayatta -çeşitli mesleklerde- ve politikada da görüldü. Beş yıl sonra Türk kadınları belediye seçimlerine katılma hakkını kazandı. 11 Aralık 1934'te, Anayasa'nın 10. ve 11. maddelerinde yapılan bir değişiklik ile "erkek" sözcüklerinin yanına "kadın" sözcükleri de eklendi. Seçmen yaşı da on sekizden yirmi ikiye çıkartıldı. Seçim Yasası'nın -İntihab-ı Mebusan Kanunu- 2, 5, 11, 23 ve 58. maddelerinde de değişiklikler yapıldı. Böylece kadınlara her türlü seçme ve seçilme hakkı verildi⁵⁵.

8 Şubat 1935'te yapılan genel seçimlerde ise Mustafa Kemal Atatürk'ün de desteğiyle TBMM'ye on yedi kadın milletvekili seçildi⁵⁶. Atatürk, aklındaki Türkiye'yi kadını ve erkeği ile eşit şartlara sahip bir ülke olarak görmeyi istiyordu. Nitekim bunu Cumhuriyet'in ilanından önce 31 Ocak 1923'te İzmir'de Eski Gümrük binasında yapılan toplantıda, "...kadınlar hayat-ı içtimaiye de erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı ve destekçisi olacaklardır"⁵⁷ sözüyle de kadın-erkek eşitliğinin Türk Devleti'nin esaslarından biri olacağını ifade ediyordu.

⁵² Doğan Koçak, "Türk Sinema Tarihine Bir Katkı: Tarihsel Süreç İçerisinde Milli Mücadele Konulu Üç Film", *Atatürk Dergisi*, VII, S.2, 2018, s.100-101.

⁵³ F. Kırzioğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, s.99.

⁵⁴ Âgah Özgüç, *Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler*, İstanbul, 1990, s.33.

⁵⁵ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, İstanbul, 2009, s.249-250.

⁵⁶ L. Kinross, *Atatürk-Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, s.480.

⁵⁷ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s.286.

SONUÇ

Cumhuriyet ile birlikte kadın hakları konusunda ciddi bir zihniyet ve bakış açısının değiştirilmesi düşüncesi ortaya çıktı. Bu özellikle kadının toplumdaki konumuyla ilgiliydi. Kısa vadede birçok değişiklik gerçekleştirildi. 1926'da kabul edilen yeni Medeni Kanun da bunun bir göstergesiydi. Yeni bir Türkiye kurulurken kadının erkekle rolleri eşit olacaktı. Türk Medeni Kanunu, Türk kadınına özgürlüğünü verme yolundaki ilk adımdı.

Medeni kanun kabul edilmeden önce uygulanan yöntemler her alanda kadın ve erkek arasında eşitsizliğe sebep oluyordu. Bu eşitsizliklerden birisi erkeğin birden fazla kadınla evlenebilmesiydi. Bu evlenme yöntemi sadece fiili olarak değil, aynı zamanda yasal olarak da vardı. Evlenmede yaş sınırı yoktu. 1922-1925 yılları arasında yapılan medeni kanun çalışmalarında komisyonların “*eski düşüncelerden*” vazgeçememesi ya da yenilikçi olmamaları yeni Türkiye açısından önemli bir sorun idi. Bu nedenle de eski kanunlar üzerinde değişiklik yapma düşüncesinden vazgeçildi ve medeni kanunun dışarıdan alınmasına karar verildi. Bunun için Avrupa'daki aile kanunlarının “*en medenisi*” kabul edilen İsviçre Medeni Kanunu kabul edildi.

Atatürk, aile yaşamının sağlam temellere dayandırılması için yasalarla güvence altına alınmasını istiyordu. 1926'da Medeni Kanun'un kabul edilmesiyle birlikte erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi yasaklanıyor, böylece aile ilişkilerine düzen ve huzur kazandırılıyordu. Ayrıca kadın Evlenme ve Miras Hukuku'nda erkekle eşit hale getiriliyordu. Dini nikâh yerine medeni nikâh şart koşulmaktaydı. Ayrıca evlilik yaşamı süresince kadın, ekonomik ve hukuksal yönden güvence altına alınmaktaydı.

Mustafa Kemal Atatürk, evliliğin, aile yaşamının ve ailedeki kadının önemini sık sık vurgularken bu birlikteliğin huzurlu ve eşit şartlarda olmasını tavsiye etmekteydi. Şu sözleri de aile hayatına verdiği önemi açıkça göstermekteydi: “*Eşini mesut edebilecek herkes evlenmelidir. Çoluk çocuk sahibi olmalıdır. Bana bakmayınız. Bu meselede örnek İsmet Paşa'dır. Benim hayatım başka türlü düzenlenmiştir. Buna rağmen tecrübesini yaptım. Sonradan anladım ki, bu iş benim başarabileceğim bir iş değilmiş*”.

Atatürk'ün medeni kanunla ilgili bütün söylemlerinden çıkarılacak en önemli sonuç şu idi: Gerçek anlamda medeni toplumlar, özgürleşmiş kadınlar ve erkeklerin ortak katkı ve kararlarıyla oluşturulabilir. Kadını ve erkeği ile Türk ailesini sağlam ve mantıkî temellere dayandırmak ve onun sosyal bütünleşmede ve ülke kalkınmasında aktif rol almasını sağlamak önemli bir amaç idi.

KAYNAKÇA

1- Resmi Yayın ve Tutanaklar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-2010

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

2- Araştırma Eserler

AKİPEK, Jale G., **Türk Medeni Hukuku**, I, Ankara, 1973.

ARSEL, İlhan, **Şeriat ve Kadın**, İstanbul, 1990.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, Ankara, 2006.

ATEŞ, Toktamış, **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul, 2010.

BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul 2003.

BOZKURT, Gülnihâl, **Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)**, Ankara 1996.

-----, **Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi**, Ankara, 2010.

EMİROĞLU, Kudret – AYDIN, Suavi, **Antropoloji Sözlüğü**, Ankara, 2003.

GOLOĞLU, Mahmut, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi: Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)**, I, İstanbul, 2017.

İNAL, İbnül Emin Mahmut Kemal, **Son Sadrazamlar**, I, İstanbul 1982.

İNAN, Afet, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, İstanbul, 2009.

JASCHKE, Gotthard, **Yeni Türkiye'de İslamlık**, Ankara 1972.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, VII, Ankara, 2003.

KAŞIKÇI, Osman, **İslâm ve Osmanlı Hukukunda Mecelle**, İstanbul 1997.

KAZMAZ, Süleyman, **Yeni Bir Güneş: Atatürk ve Anadolu Medeniyeti**, Ankara, 2004.

KINROSS, Lord, **Atatürk-Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, İstanbul, 2016.

KIRZIOĞLU, Fahrettin, **Türk İnkılâp Tarihi**, Erzurum, 1977, s.97.

MUMCU, Ahmet, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, İstanbul, 1992.

ÖZGÜÇ, Âgah, **Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler**, İstanbul, 1990.

SAKAOĞLU, Necdet, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarih Sözlüğü**, İstanbul, 1985.

SAYMEN, Ferit Hakkı, **Türk Medeni Hukuku**, I, İstanbul, 1960.

TAŞÇIOĞLU, Muhaddere, **Türk Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri**, Ankara, 1958.

Türk Kanun-i Medenîsi, Esbâb-ı Mucîbe Lâyihası, İstanbul, 1926.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Sosyoloji Sözlüğü**, İstanbul, 1969.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, **Türk Medeni Hukuku**, I, İstanbul, 1968.

3- Makaleler

ACUN, Fatma, “Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyetine Değişme ve Süreklilik”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Dergisi**, XVI, Ankara, 1999, s.155-167.

BOZKURT, Mahmut Esat, “Türk Medeni Kanunu Nasıl Hazırlandı?”, **Medeni Kanunun XV. Yıl Dönümü İçin**, İstanbul, 1944, s.159-170.

GÖKSEL, Burhan, “Atatürk ve Kadın Hakları”, **Atatürk Araştırma Merkezi**, I, S.1, Ankara, (Kasım-1984), s.213-235.

KOÇAK, Doğan, “Türk Sinema Tarihine Bir Katkı: Tarihsel Süreç İçerisinde Milli Mücadele Konulu Üç Film”, **Atatürk Dergisi**, VII, S.2, 2018, s.97-118.

MUMCU, Ahmet, “Atatürk’ün Ankara Hukuk Fakültesi’nin Açılışında Yaptığı Konuşma (5 Kasım 1925) ’nın Sadeleştirilmiş Şekli”, **Yargıtay Dergisi, Atatürk Armağanı**, VII, S.1-2, (Ocak-Şubat 1981), s.21-24.

ONAR, Sıddık Sami, “Osmanlı İmparatorluğunda İslâm Hukukunun Bir Kısımının Kodifikasyonu; Mecelle”, **İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası**, XX, S. 1-4, 1955, s.31-48.

ÖNDER, Emre, KARAKUŞ, Hatice, “Atatürk ve Hukuk Devrimleri”, **Hukuk Gündemi Dergisi, Atatürk Özel Sayısı**, S.1, Ankara, (Mayıs-2013), s.42-45.

4-Elektronik Kaynaklar

https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html /E.T: 11.06.2019

<https://islamansiklopedisi.org.tr/cevdet-pasa> / E.T: 17.06.2019

<https://www.biyografya.com/biyografi/9432> / E.T: 17.06.2019

Makalenin Geliş Tarihi: 01.04.2019
Kabul Tarihi: 03.07.2019
Makalenin Türü: Araştırma-İnceleme

TARİHSEL SÜREÇTE ASKERİ BANDONUN GELİŞİMİ VE İCRACILARININ MÜZİKAL KİMLİĞİ

THE DEVELOPMENT OF MILITARY BAND IN THE HISTORICAL PROCESS AND MUSICAL IDENTITY OF ITS PERFORMERS

Hasan CANKURTARAN*

ÖZ

Tarih boyunca müzik her zaman etkileyici bir güç olmuştur ve bu güç devlet yöneticilerinin de dikkatini çekmiştir. Özellikle II.Mahmut ile beraber 1800'li yıllarda yapılan reformlar arasında müzik alanında yapılan reformlar önemli bir yer tutmuştur. Bu dönemde çok sesli batı müziğine geçiş aşamasında önemli çalışmalar olmuştur. Bu çalışmalar sonucunda Mızıka-i Humayun adıyla önemli bir kurum kurulmuştur. Bu kurum çeşitli değişimler geçirirse de bugün de yine Milli Savuma Üniversitesi Bando Astsubay Meslek Yüksek Okulu adıyla günümüzde de askeri bandolara icracı bando astsubaylar yetiştirmektedir.

Bu çalışmada askeri müziğin tarihsel gelişim süreci ve icracılarının müziğe nasıl başladıkları, müzik kültürlerinin gelişim süreci, müziğe teknik olarak ve ruhen nasıl baktıkları, askeri kimlikleri ile müzikal kimlikleri arasında nasıl bir uyum dengesi kurdukları, müzikal açıdan kendilerini geliştirmeleri adına neler yaptıklarına dair önemli noktalara değinilmiştir. Araştırmanın yapılabilmesi için nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nden sekiz Bando İcracısı ile görüşmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Askeri Müzik, Bando İcracısı, Müzikal Kimlik, Çok Sesli Müzik.

* Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi: hasan_cankurtaran2007@hotmail.com

ABSTRACT

Through history music has always been an impressive force, and this power has attracted the attention of state administrators. The reforms in the field of music have taken an important place especially in the 1800's with Mahmut II. During this period, there have been important studies in the transition stage of Western vocal music. As a result of these studies, an important institution was established in the name of Mızıka-i Humayun. Although this institution underwent various changes, today it is training the non-commissioned officer for military band under the name of Band Petty Officer Vocational School Of National Defence University.

In this study, The historical development process of military music and how the performers started the music and how the performers started the music, the process of development of their music cultures, how they look at music technically and spiritually, how they established a balance of harmony between their military identity and their musical identity, important point about what they do in order to improve themselves musically were mentioned. Qualitative research method was used for the research. With the semi-structured interview technique, interviews were conducted with eight band executives from The Turkish Armed Forces.

Keywords: Military Music, Band Performer, Musical Identity, Polyphonic Music.

GİRİŞ

Çok sesli müziğin Anadolu'daki başlangıcı 19. yy. Osmanlı İmparatorluğu zamanına kadar dayanmaktadır. Bununla beraber Türklerin çok sesli müzikle ilk karşılaşmaları 16. Yüzyıla dayanır. Elimizde kaydı bulunabilen ilk belge Kanuni Sultan Süleyman dönemine, 1543 yılına aittir¹. 1494-1547 yılları arasında yaşayan Fransa Kralı 1. Francis, düşmanlarından kurtulmak amacıyla 1543 yılında Kanuni Sultan Süleyman'dan yardım istemiştir. Bu istek üzerine Barbaros Hayrettin Paşa komutasındaki Osmanlı Donaması, Fransa kıyılarına gider ve Nice Şehrini kuşatır. Bu vesile ile iki yönetici arasında başlayan iyi ilişkiler, çok önemli bir müzik olayına da neden olur. Fransa Kralı, yeni müttefikini memnun edeceği düşüncesi ile sarayının en iyi müzisyenlerinden oluşan bir orkestrayı Osmanlı Sarayı'na gönderir. Kanuni gönderilen müzisyenlerin hepsini birden saraya kabul eder ve bütün saray

¹ Bülent Alaner, "Osmanlı'dan Günümüze Çok Sesli Müzik", **Edebiyat Güncesi Dergisi**, S.12, (Mayıs-1997), s.18-27.

mensuplarının önünde, orkestranın üç ayrı konser vermesine izin verir. Ancak bir süre sonra bu türden müziğin asker ruhunu yumuşatabileceği düşüncesi ile gönderilen müzisyenlerin tekrar Fransa'ya iadesi sağlanmıştır².

A- ASKERİ MÜZİĞİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Türk kültüründe ordusal müzik karakterini simgeleyen ilk resmi topluluk, 4 ayrı Hun döneminin (Orta Asya Hunları, Volga Hunları, Akhunlar / Hindistan Hunları, Avrupa Hunları) *Tuğ takımı*dır. Tuğ takımları dünyada bilinen en eski askeri müzik topluluklarından biridir. Tuğ takımlarından Mehterhane'ye kadar uzanan Türk askeri müzik geleneği, Orta Asya'dan Karahanlılara, onlardan Anadolu Selçuklularına, İlhanlılardan Memlûklere ve en son da Osmanlılara geçmiştir³.

Osmanlı İmparatorluğu'nda çok sesli müziğin başlangıcı, Sultan II. Mahmut tarafından Yeniçeri Ocağının Kapatılması ve dolayısıyla Mehterhane'nin kaldırılıp yerine 1826 yılında Saray Müzik Okulu da diyebileceğimiz Mızıkai-i Hümayun'un kurulması ile gerçekleşmiştir. Mızıkai-i Hümayun kurulmadan önce saraydaki müzik eğitimi, Enderun adı verilen okullarda yapılmakta; devletin resmi bandosu ise Yeniçeri Ocağı'na bağlı Mehterhane idi. Avrupa'da 17. yüzyıldan itibaren büyük adımlarla ilerlemeye başlayan dindışı çok sesli müzik, yavaş yavaş askeri müzik topluluklarının içerisine de girmeye başlamıştı. Özellikle 18. yüzyılın sonlarına doğru Mehterhane içerisinde de yer alan Batı Müziği enstrümanları, bu kurumda bir yenilik yapılması ihtiyacını ortaya çıkarıyordu. Padişah II. Mahmut'un emri ile yapılan çalışmalar sonucunda bugünkü İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Taşkışla binasında Mızıkai-i Hümayun adı altında Doğu ve Batı Müziği Bölümleri'nden oluşan bir kurum 1826 yılında kurulup 1827 yılında faaliyete geçmiş oluyordu⁴. Mızıkai-i Hümayun'daki batı biçimi müzik eğitimi, giderek sivil eğitim kurumlarına da yayılmıştır⁵.

Mehterhane modası, Ragıp Gazimihal'in aktarımına göre 18'inci asırda, Doğu Avrupa ve Batı Avrupa'da da ilgi görmüştür⁶. Aynı şekilde Osmanlı'da önemli bir yere sahip olan mehter müziğinin kaldırılmış olması, mehter aynı zamanda bir açık hava orkestrası görevi de yürüttüğü için, halkın Osmanlı-Türk müziği ile olan bağını da sona

² Aubert Oliver, **Historie Abregee de la Musique Ancienne et Moderne**, Paris 1827, s.123.

³ Orhan Baba, "*Askeri Bandoyu Tanımak*", **Sahne ve Müzik Eğitim-Araştırma Dergisi**, S.2, (Ocak-2016), s.148-156.

⁴ Tayyazade Ahmet Ataullah, **Tarih-i Ata Cilt III**, İstanbul, 1874, s.109-110

⁵ Ali Uçan, "*Türkiye'de Cumhuriyetin İlk Altmış Yılında Müzik Eğitimi*", **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, II, S.15, (Mayıs-2007), s.1-12

⁶ Bahattin Kahraman, Cansevil Tebiş, **Mahmut Ragıp Gazimihal'den Seçme Müzik Makaleleri-II**, Ankara 2014, s.340

erdirmiştir⁷. Yeniçeri ocağını kapatan II. Mahmut, Osmanlı'nın mehtere bağlı olan askeri müzik anlayışını da değiştirmeye karar vermiştir⁸. Asakir-i Mansure-i Muhammediye adıyla kurduğu yeni ordu düzeninde bir bando kurmuş ve bu bando Enderun'da yetişen gençlerden oluşturulmuştur. Böylece Mızıka-i Humayun ile Enderun'da yeni bir müzik bölümü açılmış; bandodan sonra koro ve orkestra gibi seslendirme toplulukları kurulmaya başlanmıştır⁹.

Mızıka-i Humayun, yerli kadrolar yetişene kadar uzun süre çalgı ve idare konularında yabancı uzmanlardan yararlanmıştı. Genel olarak yabancı elçiliklerin aracılığıyla getirilen Giuseppe Donizetti ve Callisto Guatelli gibi uzmanlar, batı müziğinin kurumsallaşmasında önemli katkılarda bulunmuşlardır. Mızıka yani bando gerek organizasyon gerek ödüllendirme sistemleri ve araçları açısından ordunun sistemlerine benzer şekilde örgütlenmiştir. Orduda kullanılan dereceler, unvanlar ve terfi sistemleri, 20. yüzyıla kadar neredeyse aynen kullanılmıştır. Maaş, atıyye ve ek menfaatlerden oluşan maddi ödüllerin yanı sıra nişan ve madalyalar başta olmak üzere sunulan manevi ödüller bandonun himayesine ilişkin zengin ipuçları verir¹⁰.

Kurulmasına karar verilen ilk bando takımının şefliğine İstanbul'daki yabancı asıllı vatandaşlardan Fransız Mr. Manguel getirilmiştir. Bu kişinin yeni bir bando takımını kuramayacağı kısa zamanda anlaşıldığından dolayı, daha usta bir öğretmenin elçilikler vasıtasıyla araştırılmasına başlanmıştır. Sultan II. Mahmut bu işi yakından takip etmiştir. Yeniçeri vakasının sonu olan 1826 ile III. Selim'in "*Nizam-ı cedid*" tarihi olan 1794 arasında geçen otuz yıl böylece belirsizlik içinde geçerken; yeni esaslı teşkilat ve bando sisteminin yeni baştan ele alınmasına gerek duyulmuştur. O zamanlar İtalya bu işte en ileri durumda olduğu için; oraya başvurulmuş ve nihayet yetenekli bir müzisyen ve öğretmen olan maestro Giuseppe Donizetti işin başına getirilmiştir¹¹.

Giuseppe Donizetti, Osmanlı Saltanat Mızıkaları Baş Ustakarı olarak, batı müziği yöntemlerine göre bandoyu eğitmiş ve geliştirmiştir. Mızıka-i Humayun aynı zamanda bir müzik okulu özelliği kazanmıştır. Flüt, piyano, armoni ve çalgı derslerini Donizetti vermiş, Avrupa'dan hem çalgı öğretmenleri, hem de çalgılar getirtmiştir. Sultan III.Selim'in isteği üzerine Hamparsum Limoncuyan (1768-1839) tarafından

⁷ Rıdvan Şentürk, **Müzik ve Kimlik**, İstanbul 2016, s.63.

⁸ Ersin Antep, **Cumhuriyet Döneminde Askeri Müzik ve Gelişimi Sempozyumu**, Ankara, 2004, s.294.

⁹ Salih Akkaş, **Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları**, Ankara 2015, s.8.

¹⁰ Selçuk Alimdar, **Osmanlı'da Batı Müziği**, İstanbul 2016, s.85.

¹¹ Mahmut Ragıp Gazimihal, **Türk Askeri Mızıkaları Tarihi**, İstanbul 1955, s.41.

geliştirilen ve Hamparsum yazısı adıyla bilinen geleneksel Türk müziği yazısı Mızıkai-Humayun'da kullanılmamış, batı müziği yazısı benimsenmiştir¹².

Cumhuriyetin ilk elli yılında bazı siyasi ve estetik yargılar müzik dünyasına devlet eliyle empoze edilmiştir¹³. 1922-1924 yıllarında Mızıkai-Humayun'un adı "*Makam-ı Hilafet Mızıkası*" adını almıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Ankara başkent olunca, bir çok resmi kuruluş gibi Makam-ı Hilafet Mızıkası da "*Riyaset-i Cumhur Musiki Heyeti*" adıyla Cumhurbaşkanlığı makamına bağlanmıştır. Bu musiki heyeti Müezzinan, Fasıl Takımı, Orkestra ve Bando bölümlerinden oluşmuştur. Ancak, müezzinan bölümünün yeni devlet anlayışına göre işlevinin kalmamış olması ve özel bir durumu olan fasıl takımının da zamanla üyelerinin ayrılması dolayısı ile geriye orkestra ve bando bölümleri kalmıştır. Orkestra ve bandoyu 1924-1933 yılları arasında Zeki Üngör yönetmiştir. Görevleri tamamen ayrı olan bu iki birimden orkestra, 1932 yılında çıkarılan 2021 sayılı kanunla "*Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası*" adıyla Milli Eğitim Bakanlığı'na; bando ise Riyaset-i Cumhur Bandosu adını alarak Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmıştır. Böylece ordu ve diğer bandolara personel yetiştirmek üzere, 1939 yılında Ankara Musiki Gedikli Erbaş Hazırlama Orta Okulu, Riyaseti Cumhur Armoni Mızıkası'nın yanındaki binada açılmıştır. Bu kuruluşta Riyaseti Cumhur Armoni Mızıkası Şefi Bando Yarbay Veli Kanık'ın emeği büyük olmuştur. Bandoların icracı astsubaylarını yetiştirmek amacıyla 3 yıl süreli eğitim verilmekte, ayrıca mezunlar, 8 ay kıta stajı ve 10 ay kurs gördükten sonra astsubay olarak kıtalara atanmışlardır¹⁴.

1963 yılında ortaokula dayalı iki yıl meslek okulu ve bir yıl sınıf okulu öğretim sistemi haline gelen bu kurum, 1974-1975 Eğitim-Öğretim Yılı'nda 926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu'nun bazı maddelerini değiştiren 1424 Sayılı Kanuna göre Astsubay Hazırlama Okulları'nın öğretim süresi üç yıl, Astsubay Sınıf Okulları'nın öğretim süresi de bir yıl olarak düzenlenmiş, bu tarihten sonra Askeri Mızıkai Okulu'na ortaokulu bitiren öğrencilerden müzik yetenek ve test sınavı ile kültür derslerinden yapılan test sınavını kazanan öğrenciler alınmaya başlamıştır¹⁵.

Bando Astsubaylarının mezun olduğu Askeri Bando Okulu; 1930 da Mızıkai Gedikli Sınıfı, 1939 da Musiki Gedikli Erbaş Hazırlama Orta Okulu, 1952 de Askeri

¹² Ahmet Say, **Müzik Tarihi**, Ankara 2012, s.510.

¹³ Cem Behar, **Musikiden Müziğe Osmanlı/Türk Müziği: Gelenek ve Modernlik**, İstanbul, 2008, s.8.

¹⁴ Erol Demirbatır, "*Türkiye'de Askeri Bandoculuk Eğitimi*", **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, XVIII, S.1, (Kasım-2005), s. 67-81.

¹⁵ Doğan Çakar, **Cumhuriyet Döneminde Askeri Müzik ve Gelişimi Sempozyumu**, Ankara, 2004, s.190.

Mızıka Astsubay Hazırlama Orta Okulu, 1959 da Askeri Mızıka Astsubay Sınıf Okulu , 1966 da Askeri Mızıka Okulu, 1974 de Askeri Mızıka Astsubay Hazırlama Ve Sınıf Okulu, 1985 de Silahlı Kuvvetler Mızıka Astsubay Hazırlama ve Sınıf Okulu, 2003 den itibaren ise Silahlı Kuvvetler Bando Okulları Komutanlığı adı altında gelişim göstermiştir. 2016 yılında ise 669 sayılı olağanüstü hal kapsamında bazı tedbirler alınması ve Milli Savunma Üniversitesi kurulması için bazı kanunlarda değişiklik yapılmasına karar verilmiş olup, 24 Kasım 2016 da yayınlanan resmi gazetede bahsedilen 6756 nolu KHK ile okulun lise kısmı kapanmıştır ve Bando Astsubay Meslek Yüksek Okulu Milli Savunma Üniversitesine bağlanmıştır.

Türk Silahlı Kuvvetlerinde bandolarda hem asker hem de çalgı sanatçısı olarak görev yapan Bando İcracıları, 2016 ya kadar olan süreçte sekiz yıllık ilköğretim öğrenimini bitirmiş olan öğrenciler arasından yetenek testiyle seçilerek ve de askeri lise sınavlarında başarılı olarak okulda eğitim görmeye hak kazanmışlardır. 2016 yılında ise öğrenci alımı yapılmamıştır. Milli Savunma Üniversitesine bağlanan Bando Astsubay Meslek Yüksek Okulu 2017 yılından itibaren ise lise kısmı kapanmış olduğundan dolayı konservatuarların müzik lise bölümünden, güzel sanatlar liselerinden ve düz liselerden mezun olup okulun sınavına başvuran öğrencileri müzik yetenek sınavına tabi tutarak başarılı olanlar arasından öğrenci alımı yapmıştır¹⁶.

Bando Astsubay Meslek Yüksek Okulunda müzikle ilgili olan mesleki dersler üflemeli ve vurmali çalgılar programı ve çalgı bakım onarım programı olarak iki programdan oluşmuştur. Üflemeli ve vurmali çalgılar programında eğitim süresince öğrencilere; flüt, obua, klarinet, saksafon, trompet, kornet, trombon, fagot, bariton, küçük bas, büyük bas, korno, bügülü ve vurmali çalgılar eğitimi verilmektedir. Yine bunlarla beraber üflemeli ve vurmali çalgılar programında; solfej, nota okuma, piyano, müzik tarihi, müzik teknolojileri, müzik teorisi, askeri bandolar tarihi, müzikal analiz, çalgı, armoni, eşlikli çalma, oda müziği, orkestra, bireysel ses eğitimi ve piyano dersi eğitimleri verilmektedir. Çalgı bakım onarım programında ise çalgı teknik bilgisi, kamışlı çalgılar bakım onarımı, bakır çalgılar bakım onarımı, vurmali çalgılar bakım onarımı, yaylı çalgılar bakım onarımı ve atölye bilgisi dersi eğitimleri verilmektedir. Başarılı olan öğrenciler yani icracılar eğitim öğretim görmüş olduğu ilgili programın ön lisans diploması, astsubay diploması ve yurt dışında (Avrupa Birliği ülkelerinde) geçerliliği olan diploma ekiyle birlikte astsubay olarak mezun edilmekte ve atamaları

¹⁶ <http://www.msu.edu.tr/> Erişim Tarihi (E.T.): 02.02.2019

yapılmaktadır¹⁷. Halen Türk Silahlı Kuvvetlerinde Bando Astsubayları arasında müzik eğitimi üstüne lisans, yüksek lisans ve doktorasını yapmış Bando Astsubayları bulunmaktadır.

Bu araştırmada astsubayların (ıcracıların) müziğe nasıl başladıkları, okul ve meslek hayatlarının müzik kültürlerinin gelişim sürecine etkisi, müziğe teknik ve müzikal anlamda nasıl baktıkları, askeri kimlikleri ile müzikal kimlikleri arasında nasıl bir uyum dengesi kurdukları, müzikal açıdan kendilerini geliştirmeleri adına neler yaptıkları gibi konular hakkında Bando İcracılarının görüşleri alınmıştır ve bu araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Askeri disiplinin Bando İcracılarının müzikal kimliklerine katkısına ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Bando İcracılarının müziğe başlama konusunda askeri okulun katkısına ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Bando İcracılarının müzikal anlamda kendilerini geliştirmek için bir müzisyen olarak ve asker kimlikleriyle neler yaptıklarına ilişkin görüşleri nelerdir?
4. Askeri okulda aldıkları eğitimin dinledikleri veya ilgilendikleri müzik türünü ne şekilde etkilediğini ve müzikal kimliklerinde ne gibi etkileri olduğuna ilişkin görüşleri nelerdir?
5. Askeri müziğin Türkiye'deki müzik gelişimine nasıl bir katkısı olduğuna ilişkin görüşleri nelerdir?

B- BANDO İCRACILARININ GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde araştırmaya katılan Bando İcracılarının araştırma sorularına verdikleri yanıtlardan elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bando İcracıları kısaca B.İ.1, B.İ.2, B.İ.3, B.İ.4, B.İ.5, B.İ.6, B.İ.7 ve B.İ.8 şeklinde kodlanmıştır.

1- Askeri Disiplinin Bando İcracılarının Müzikal Kimliklerine Katkısına İlişkin Bulgular

İcracıların askeri disiplinin müzikal kimliklerine katkısına ilişkin görüşlerini belirten ifadelerinden elde edilen bulgulara baktığımızda, askeri disiplin Bando İcracılarına katkıda bulunan önemli bir özellik olarak ön plana çıkmaktadır. Bu düşünceye kaynak olan ifadelerden B.İ.2' in düşüncelerine baktığımızda; "*Askeri*

¹⁷ <http://www.msu.edu.tr/> E.T.: 02.02.2019

okullarda şöyle bir sistem var okul hayatında çalışmaktan başka bize çok fazla seçenek bırakmıyor. İster istemez yapacak çok fazla bir şey yok; ya spor yapacaksın, ya ders çalışacaksın, ya da enstrüman çalışacaksın. Bu disiplin zaman alanı olarak sadece bunları sunuyor. Tabi ki müzik de disiplin isteyen bir alan ve askeri okul da bu anlamda Türkiye'deki birçok okula göre daha iyi imkan sunuyor" diyerek düşüncelerini ifade ederken diğer taraftan B.İ.6 ise görüşlerinde; "Bence askeri okulun bu konuda çok büyük etkisi var çünkü askeri okulda bir disiplin altında eğitim ve öğretim görüyoruz ve bu da dolayısıyla bizim müzik bilgimize büyük katkı sunuyor. Bence her konuda olduğu gibi müzik konusunda da bir disiplin gerekiyor. Yani çalışma veya zaman ayırma konusu olsun hepsi disiplin istiyor diyerek düşüncelerini belirtmiştir.

B.İ.2 ve B.İ.6' in görüşleri incelendiğinde askeri disiplinin sağladığı çalışma disiplinin sağladığı olumlu katkılar görülmektedir.

2- Bando İcracılarının Müziğe Başlama Konusunda Askeri Okulun Katkısına İlişkin Görüşleri ile İlgili Bulgular

İcracıların müziğe başlama konusunda askeri okulun katkısına ilişkin görüşlerini belirten ifadelerinden elde edilen bulguları incelediğimizde müzik eğitimi almak ifadesi Bando İcracılarının görüşleri incelendiğinde ön plana çıkmıştır. Bu düşünceye kaynak olan ifadelerden B.İ.5' in düşüncelerine baktığımızda; "Benim açımdan bir mihenk taşı çünkü okula girene kadar ilgilendiğimiz ya da okulda gösterilen müzik deneyimim dışında çok sesli müzikle tanışmam okula başladıktan sonra gerçekleşti. Müzikal çeşitlilikle tanışmamız ve aşinalığımız okula öğrenci olarak başladıktan sonra daha zenginleşti. Onun öncesinde ortaokulda milli eğitim müfredatında verilen klasik basit müzik eğitimi dışında herhangi bir müzik geçişim yoktu" derken B.İ.7 ise; "Askeri okul müziğe başlamamda çok büyük etken oldu çünkü daha öncesinde hiç bir müzik bilgim ve altyapım yoktu. Tesadüf eseri askeri okula gireceğimizi düşünerek başvurduk. Askeri lise sınavlarına ve burada bir müzik yeteneği mülakatı yapıldı. Burada da hiç bir bilgimiz yokken yetenekli olduğumuz keşfedildi ve askeri okula girdik bu sayede de müzikle ilgili ilk adımımızı atmış olduk" diyerek görüşlerini ifade etmiştir.

Bando İcracılarının görüşleri incelendiğinde askeri okulun müziğe başlama konusunda en büyük etken olduğu ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber icracıların aslında bu okula girerken bilinçli bir tercih yapmadıkları görülmektedir.

3- Bando İcracılarının Müzikal Anlamda Kendilerini Geliştirmek İçin Bir Müzisyen Olarak ve Asker Kimlikleriyle Neler Yaptıklarına İlişkin Bulgular

İcracıların müzikal anlamda kendilerini geliştirmek için bir müzisyen olarak ve asker kimlikleriyle neler yaptıklarına ilişkin görüşlerini belirten ifadelerinden elde edilen bulgulara baktığımızda askeri okulda aldıkları kaliteli müzik eğitimi ön plana çıkmıştır. Bu ifade ile Bando İcracılarının askeri okuldaki aldıkları eğitimin üzerine kişisel olarak neler yaptıkları ortaya konmuştur. Bu düşünceye kaynak olan ifadelerden B.İ.4' ün ifadelerine baktığımızda; kendisi okulda çok iyi şekilde batı müziği eğitimi aldıklarını belirtirken, dışarıdaki müzisyen arkadaşlarının da bu durumun altını çizdiklerini söylemiştir. Ayrıca kendisini geliştirme adına müzikoloji bölümünde okuduğunu ve Türk müziği öğrenmeye çalıştığını ifade etmiştir. B.İ.7 ise; Askeri disiplin ve müziğin biraz daha birbirinden farklı unsurlar olduğunu belirterek; "*Askerliğin bana kattığı şey iyi bir müzik eğitimi oldu. Bundan dolayı kendimi geliştirmede bana yardımcı oldu. Yani neler yapabilirim, neler ile uğraşabilirim biraz daha ilgim artmaya başladı*" diyerek enstrümanına yönelerek özel derslere devam ettiğini ve orkestralarda çaldığını ifade etmiştir. Diğer bir taraftan B.A.8 ise; "*Bende müzikal olarak çok bir gelişim olmadı ama şunu fark ettim; enstrüman teknisyeni olarak gelişimimi sağlayan nokta, iyi müzisyenlerle çalışmaktan geçti. Çünkü onları memnun etmek, tatmin etmek, istedikleri şeyleri yapmak örneğin değişik sesler çıkarmak gibi, parmak işlevlerini kolaylaştırmak gibi olsun, bunlar ile uğraşırken kendimi bu konuda geliştirdim. Daha önce çalıştığım bandoda bu şansı yakaladım. İyi müzisyenle çalışmak size bu şansını veriyor*" diyerek düşüncesini ifade etmiştir.

İcracıların görüşleri incelendiğinde hepsinin askeri okulda aldıkları eğitimin sayesinde kişisel olarak farklı şekillerde kendilerini geliştirmeye devam ettikleri görülmektedir. B.İ.8'in düşünceleri incelendiğinde ise kişisel olarak asker kimliğinin enstrüman teknisyenliği konusunda kendini geliştirmeye daha fazla yardımcı olduğu konusunda görüş belirtmiştir.

4- Bando İcracılarının Askeri Okulda Aldıkları Eğitimin Dinledikleri veya İlgilendikleri Müzik Türünü Ne Şekilde Etkilediğini ve Müzikal Kimliklerinde Ne Gibi Etkileri Olduğuna İlişkin Bulgular

İcracıların askeri okulda aldıkları eğitimin dinledikleri veya ilgilendikleri müzik türünü ne şekilde etkilediğini ve müzikal kimliklerinde ne gibi etkileri olduğuna ilişkin görüşlerini belirten ifadelerinden elde edilen bulguları incelediğimizde çok sesli müzikle tanışmak, müzik yelpazesinin genişlemesi ve farklı türlerde eserler çalmak gibi konular alt boyutlar olarak ortaya çıkmıştır.

a) Çok Sesli Müzikle Tanışmak

Bu ifade ile Bando İcracılarının askeri okuldaki aldıkları eğitim ile çok sesli müzikle tanışmaları ortaya konmuştur. Bu düşünceye kaynak olan B.İ.3' ün düşüncelerine baktığımızda; "*Çok etkisi oldu çünkü bir defa çok sesli müziği tanıdım ve çok sevdim. Askeri okulu kazanmasaydım standart bir pop müzik dinleyicisi olarak hayatıma devam ederdim muhtemelen. Askeri okul bize çok sesli müziği, senfonik müziği, buna bağlı olarak her türlü müziği bize tanıttı. Müzik ufkumuzu müthiş açtı. Ondan sonra popüler müziğe geçiş yaptım*" diyerek askeri okulun katkısını ifade etmiştir.

b) Müzik Yelpazesinin Genişlemesi

Bu ifade ile Bando İcracılarının askeri okulda aldıkları eğitim sayesinde müzik yelpazelerinin nasıl genişlediği belirtilmiştir. . Bu düşünceye kaynak olan B.İ.2' in düşüncelerine baktığımızda; "*Tabi ki etkisi yadsınamayacak kadar büyük çünkü askeri okul bu anlamda iyi bir eğitim veriyor. Öncelikle batı müziğiyle ve klasik müzikle tanışyorsun ve bunların etkisiyle aslında başka müzik çeşitleriyle de tanışyorsun. Müzik ufkunu açtığı konusu kesinlikle tartışılmaz. Türkiye'de 14-15 yaşında kaç tane çocuk Bach, Vivaldi veya Mozart'ı bilerek büyüyor. Müzikal kültür olarak askeri okul iyi de bir müzik tarihi eğitimi veriyor. Başka müzik türleriyle ilgilenmenin de yolunu açıyor ve fikir veriyor. En azından Türkiye'de lise düzeyinde bir okulda bigband orkestra olması, eğitsel kol olarak kullanılması çok güzel bir şey. Bu anlamda önemli bir okul ve kaliteli bir eğitim var*" diyerek askeri okuldaki eğitimin etkisini ifade etmiştir.

c) Farklı Türlerde Eserler Çalmak

Bu ifade ile Bando İcracılarının askeri okulda aldıkları eğitim sayesinde farklı müzik türlerini icra edebildiği belirtilmiştir. Bu düşünceye kaynak olan B.İ.4' ün düşüncelerine baktığımızda; *“Genel olarak batı klasik müziği Türkiye’de çok dinlenen, halkımıza kadar çok inmiş bir müzik değil. Tabi ki bando okuluna girdikten sonra ve batı müziği eğitimi aldıktan sonra klasik müziği dinlemek ve çalmak bize zevk verdi. Hem klasik müziği hem de orkestralar kurulduktan sonra daha kaliteli pop müziğini, yabancı müzikleri dinlemeyi ve dinlediğimiz şeyleri anlama konusunda bana askeri okulun katkıları oldu. Caz orkestrasında çalıştığım dönemde caz müziğini öğrenmeye çalıştım ayrıca blues dizileri konusunda çalıştım ve bunların trombon çalmama katkısı oldu. Bunların yanında bandolarda bugüne kadar her tarz müzik çaldım”* diyerek askeri okulda aldığı eğitimin etkisini ifade etmiştir.

İcracıların görüşleri incelendiğinde askeri okulda aldıkları eğitimin birçok açıdan çok faydalı olduğu görülmektedir. Bu faydalarında kendilerini geliştirme adına büyük etkileri olduğu tespit edilmiştir.

5- Bando İcracılarının Askeri Müziğin Türkiye’deki Müzik Gelişimine Nasıl Bir Katkısı Olduğu Görüşlerine İlişkin Bulgular

İcracıların askeri müziğin Türkiye’deki müzik gelişimine nasıl bir katkısı olduğuna ilişkin görüşlerini belirten ifadelerinden elde edilen bulgulara baktığımızda tarihi katkısı ve çok sesli batı müziği eğitimi alt boyutlar olarak ortaya çıkmıştır.

a) Tarihi Katkısı

Bu ifade ile askeri müziğin tarihi katkısına ilişkin görüşler ortaya konmuştur. Bu düşünceye kaynak olan B.İ.7' in düşüncelerine baktığımızda; *“Askeri müziğin kuşkusuz çok büyük bir katkısı oldu. Biliyorsunuz 1831 yılında II.Mahmut döneminde Mızıka-i Humayun kuruldu. Türk müziğinin çok sesli seslendirilmesi o zaman başladı. Daha sonra cumhuriyet döneminde de 1924 yılında Mızıka-i Humayun İstanbul’dan Ankara’ya taşındı ve Musiki Muallim Mektebi olarak Mızıka-i Humayun’da bulunan insanlar enstrüman çalmanın yanında aynı zamanda Türkiye’de çok sesliliğinin eğitilmesi konusunda çok büyük bir çerçeveye kazandırdılar”* diyerek düşüncesini ifade etmiştir.

b) Çok Sesli Batı Müziği Eğitimi

Bu ifade ile askeri müziğin batı müziği eğitimi ile çok sesli müziğe katkısına ilişkin görüşler ortaya konmuştur. Bu düşünceye kaynak olan B.İ.4' ün düşüncelerine baktığımızda; *"Askeri müziğe çoksesli açıdan bakarsak II. Mahmut döneminde kurulan Mızıkai Humayun sayesinde yaşadığımız topraklara batı müziği eğitimi ve çok sesli müzik entegre edildi. Şu an günümüzde de bando okulları bu görevi devam ettirmektedir. Şu an için birçok belediye ve özel kuruluşun da bandosu veya meheri var ama sanki askeri bandolar daha derli toplu ve birazda disiplinin etkisiyle daha kaliteli. Bu açıdan askeri müziğin Türkiye toplumuna büyük katkısı olduğunu düşünüyorum"* diyerek düşüncesini belirtmiştir. İcracıların görüşleri incelendiğinde askeri müziğin tarihsel açıdan önemini vurguladıkları görülmektedir. Ayrıca batı müziği ve çok sesli müziğin ülkemize gelmesinde askeri müziğin payının büyük olduğuna ilişkin ifadeler belirtilmiştir.

SONUÇ

Bando İcracılarının müziğe başlama konusunda askeri okulun önemi incelendiğinde, askeri okulun bu konuda öneminin çok büyük olduğu görülmektedir. Bir katılımcı dışında bütün astsubaylar müzikle askeri okul sayesinde tanıştıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca bu okula girerken de aslında bilinçli bir tercih yapmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu konudaki görüşler değerlendirildiğinde astsubayların müzikal kimliklerinin askeri okul sayesinde şekillendiği değerlendirilmektedir.

Müzikal açıdan kendilerini geliştirme konusunda Bando İcracılarının bireysel çabaları ve çalışmaları olduğu görülmektedir. Görüşleri incelendiğinde bir kişi haricinde hepsi farklı enstrümanlar da çalmaktalar ve ayrıca aralarında üniversitelerde farklı müzik bölümlerinde kendini geliştirmek adına eğitim alanlar olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra öncelikle asker olduklarından dolayı, müzik çalışmalarının yanında onlardan beklenen diğer görevleri de yerine getirmekle yükümlü oldukları görülmektedir.

Bando İcracılarının genel görüşleri incelendiğinde askeri okulda aldıkları eğitimin onların müziğe bakış açılarını etkilediği değerlendirilmektedir. Aldıkları müzik eğitiminin müzik yelpazelerini geliştirdiği ve genişlettiği değerlendirilmekte ve okulun icracılar üzerinde müzikal açıdan, müzik ufuklarını açma konusunda çok etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Askeri müziğin Türkiye'deki müzik gelişim sürecine katkısı hakkındaki düşünceler incelendiğinde tarihsel olarak bütün katılımcılar askeri müziğin çok sesli müzik konusunda Türkiye'de bir öncü olduğunu belirtmişlerdir. Tarihsel açıdan askeri müziğin Türkiye'deki müzik açısından çok önemli olduğu düşüncesi ağırlık kazanmıştır.

Askeri disiplinin kişilere bir çalışma disiplini verdiği yadsınamaz bir gerçektir. Bu şekilde bir eğitimden geçen Bando İcracılarının dışarıdaki müzik kaynaklı okullarda da değerlendirilmesi faydalı olabilir. Dışarıdaki müzik ortamlarında daha fazla bulunma şansı elde eden Bando İcracılarının da müzikal anlamda çok daha üst seviyede olabileceği düşünülebilir.

KAYNAKÇA

1- Kitaplar

- AKKAŞ, Salih, **Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Müzik Politikaları**, Ankara, 2015.
- ALİMDAR, Selçuk, **Osmanlı'da Batı Müziği**, İstanbul, 2016.
- ANTEP, Ersin, **Cumhuriyet Döneminde Askeri Müzik ve Gelişim Sempozyumu**, Ankara, 2004.
- ATAULLAH, Tayyazade Ahmet, **Tarih-i Ata Cilt III**, İstanbul, 1874.
- BEHAR, Cem, **Musikiden Müziğe Osmanlı/Türk Müziği: Gelenek ve Modernlik**, İstanbul, 2008.
- ÇAKAR, Doğan, **Cumhuriyet Döneminde Askeri Müzik ve Gelişim Sempozyumu**, Ankara, 2004.
- GAZİMİHAL, Ragıp, **Türk Askeri Müzikleri Tarihi**, İstanbul, 1955.
- KAHRAMAN, Bahattin & TEBİŞ, Cansevil, **Mahmut Ragıp Gazimihal'den Seçme Müzik Makaleleri-II**, Ankara, 2014.
- OLİVER, Aubert, **Historie Abreegee de la Musique Ancienne et Moderne**, Paris, 1827.
- SAY, Ahmet, **Müzik Tarihi**, Ankara, 2012.
- ŞENTÜRK, Rıdvan, **Müzik ve Kimlik**, İstanbul, 2016.

2- Makaleler

- ALANER, Bülent, *“Osmanlı'dan Günümüze Çok Sesli Müzik”* , **Edebiyat Güncesi Dergisi**, S.12, (1997), s. 18-27.
- BABA, Orhan, *“Askeri Bandoyu Tanımak”* , **Sahne ve Müzik Eğitim-Araştırma Dergisi**, S.2, (2016), s. 148-156.
- DEMİRBATIR, Erol, *“Türkiye'de Askeri Bandoculuk Eğitimi”* , **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S.1, (2005), s. 67-81.
- UÇAN, Ali, *“Türkiye'de Cumhuriyetin İlk Altmış Yılında Müzik Eğitimi”*, **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S.15, (2007), s. 1-12.

3- Elektronik Kaynaklar

<http://www.msu.edu.tr/> Erişim Tarihi: 02.02.2019

FOTOĞRAFLAR



F.1: Osmanlı dönemi askeri bando

Kaynak: <http://osmanli.site/wp-content/uploads>



F.2: Osmanlı dönemi askeri bando

Kaynak: <http://osmanli.site/wp-content/uploads>



F.3: Bando Astsubay Meslek Yüksek Okulu

Kaynak: <http://www.msu.edu.tr>



F.4: Askeri Bandolar Festivalinde Bando Astsubayları olan icracılardan oluşan Mehter Moskova /Rusya

Kaynak: <http://www.msu.edu.tr>



F.5: Uluslararası Ankara Caz Festivalinde Bando Astsubaylarından oluşan icracılar
Kaynak: <http://www.msu.edu.tr>



F.6: Bando Astsubay Meslek Yüksek Okulu'nda enstrüman eğitimi
Kaynak: <http://www.msu.edu.tr>



F.7: Bando Astsubay Meslek Yüksek Okulu'nda piyano eğitimi

Kaynak: <http://www.msu.edu.tr>



F.8: Türk Günü Kutlamaları Newyork/ABD

Kaynak: <http://www.msu.edu.tr>